

Joan Peruch o

Les Aventures
del
Cavaller Kosmas

<i>Primera Part.....</i>	<i>4</i>
<i>Segona Part.....</i>	<i>24</i>
<i>Tercera Part.....</i>	<i>46</i>
<i>Quarta Part.....</i>	<i>66</i>

Aquesta obra fou guardonada amb el
Premi Ramon Llull 1981

A la memòria d'Álvaro Cunqueiro

«M'ocupava de les finances públiques.»

Cronografia
MIQUEL PSELLOS

«Som uns folls. Ens creiem indestructibles,
però la Mort s'apropa en silenci.»

Epistolari
SANT BRAULI DE SARAGOSSA

«Força de coratge é leyaltat han parentesch.»

Llibre de mill proverbis
RAMON LLULL

Primera Part

I

Kosmas era un dels bizantins arribats darrerament des de Mallorca amb les naus militars de Liberi. Des de la finestra veia els carrers curulls de gent i, més enllà, la plaça dels Oradors envaïda, a aquella hora del matí, per les parades del mercat d'espècies, singularment interessant pel mecanisme tributari nou i la ràpida exacció que comportava, àdhuc des de les insegures fronteres dels gots. Cartagena (o Cartago Nova, com encara deien les làpides de les portes d'Orient, malgrat la restauració de Liberi) es vessava amb morositat vers el port, d'un valor estratègic incalculable, tal com afirmaven els entesos. Les naus solcaven l'aigua blava de la mar i les gavines xisclaven obstinadament.

Contemplà amb atenció uns geranis que hi havia en uns testos de la terrassa i que, tot just, ara mutaven (en mutació silenciosa) de color i de mida, car del roig violent primigeni passaven amb sobtada gradació a un groc esvaït mentre engrandien de manera perceptible. La mutació era ràpida, però no tant com la que, anys enrera, essent funcionari qualificat a Hipona, població tan estretament lligada a sant Agustí, va poder contemplar a l'oficina de recaptació d'impostos on, al jardí, mutaven simultàniament i vertiginosament extenses gammes florals que anaven de la rosa al ciclamen i de l'hortènsia a l'exòtica orquídia. Recordà llavors unes frases agustinianes que aprengué de memòria des de petit, quan Florentina, la dolça mainadera copta, les hi ensenyava sota el magnolier de l'horta paterna després de repassar la *Didakhé*. Sant Agustí deia: «Vostre és, Senyor, tot allò que és bo. Vós maneueu que us estimem. Doneu-nos això que ens trameteu i trameteu-nos allò que us plagui.» O com proclamava la litúrgia romana de la missa: «*Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui; secundum nomen tuum Deus*» («Introït», Diumenge 8è. Després de Pentecosta).

Es produí un grinyol al seu darrera i Kosmas, girant-se, veié com Macari, l'autòmat que duia la comptabilitat, s'inclinava perillosament damunt l'escriptori. L'adreçà amb molta cura y li posà unes gotetes d'oli de gira-sol a les junctures dels colzes, que era on més s'espatlava a causa del continu fregadís que li calia suportar. Va donar una ullada a les sumes i a les diverses partides dels assentaments i verificà la regularitat de les addicions i les restes. Eren correctes.

Més cap al fons, Arquimedes I, de mecanisme no tan complicat, maldava distribuint en llargs pupitres d'ònix, piles de monedes segons que fossin d'or, d'argent o de coure i, també, segons que fossin únicament de curs local o provincial o vàlides per a tots els territoris de l'Imperi. En el primer cas, al qual corresponien la majoria de les monedes, a més dels signes cristians hi anava gravada la inscripció «Spania». Les monedes, en cas de dubte, eren colpejades damunt l'ònix per copsar-ne el dring. Arquimedes I parava l'orella delicadament i, després de comptades, eren posades en bossetes per Arquimedes II, autòmat de rang inferior, encara que particularment amable i servicial, que tenia cura de les arque. Els autòmats eren prudents. No obstant això, llur responsabilitat no estava aclarida, era un enigma tan des del punt de vista civil com del penal. Les *Pandectes*, o *Digest*, no en deien absolutament res.

Kosmas recaptava tots els tributs de la província, que era extensa malgrat els continus atacs del reialme visigot. El sistema impositiu era igual, tant per als contribuents de nissaga germànica com per als d'ascendència romana, o sigui, els hispans romans. En això se cenyia estrictament a les instruccions que a Constantinoble el seu oncle Basili, gran estrateg de l'Imperi, li havia donat i que havien estat corroborades més tard pel logoteta del Tresor Públic, el qual, després de

menjar una opulenta figa de la safata que tenien al davant, li exposà el pla general de la recaptació elaborada per al país on l'enviaven, amb la seguretat que aquest pla seria desenvolupat amb intel·ligència i eficàcia per Kosmas, especialista distingit en finances i hàbil depredador de patrimonis particulars saquejables. El ministre eructà llargament i, després d'engolir una altra figa de la safata, li recomanà displicentment que anés al fons de la qüestió (la qüestió del cobrament), ja que podia tenir la seguretat de l'ajuda de l'organització administrativa i la impunitat que li atorgava l'aparat jurídic. Mentre deia aquestes paraules es filtraven per sota la porta les melodies dels flautistes i la cadència de les dansarines hebrees.

En aquest punt, el recaptador bizantí féu sonar una campaneta, i aparegué llavors un graciós servent adolescent, fill de la portera principal, que es deia Ugernum. Venia en companyia d'un voltor amansit, ja en plena domesticitat. El voltor cantà una tonada grega, aquella que fou la preferida per la princesa Lyscaris, cosina i companya de Kosmas:

*A l'ombra del taronger
s'està la gentil Marta,
de la porta al lllindar,
sola que es pentinava.
Ja en passen tres cavallers,
tots tres l'han saludada.
—Ai, Marta, si vols venir,
si vols venir amb nosaltres?
—Jo prou en vindria, prou,
si en portéssiu guitarres.
—Guitarres, tots en portem;
totes en són daurades,
les unes son daurades d'or
i les altres de plata.*

Kosmas, una mica emocionat, assentí satisfet. Llavors, amb veu educada, digué:

—Anem ara a les delacions (donat el cas que n'hi hagi) d'aquells traïdors i heretges principals. Que entri, tot seguit, Mides.

Entrà un sofista, vestit de negre, lluint un pectoral de bronze amb la creu esvàstica. S'inclinà cerimoniosament i amb reverència.

—No hi ha delacions avui, senyor, afortunadament, car la policia del *magister* (ho dic emprant la fórmula romana) ha obrat i obra ja des d'ara amb diligència astuta. Això, naturalment, en tot el que fa referència a espies i traïdors del fisc. L'heretgia es més insidiosa i s'amaga als documents, com vós sabeu molt bé. Sembla que, a part dels arrians, hi ha algun brot de les doctrines nefastes d'aquell boig Priscil·lià, que fou, en el seu temps, degudament escapat. Us porto la fórmula d'una benedicció als fidels, no coneguda, que acabo de descobrir.

El sofista lliurà a Kosmas el següent document: «Pare Sant Déu totpoderós que constituint el temple de la teva gràcia multiforme i el tabernacle de l'església creada damunt Teu estenent les mesures de la glòria immesurable vares ensenyar per mitjà de Crist que sols en tu té assentament la plenitud de l'invisible perquè el Pare deu al fill en l'obra de l'Esperit Sant.»

Es féu una pausa. Mides esguardava Kosmas.

—Efectivament —digué aquest—. Això és un fragment del *Tractat Novè* de Priscil·lià sense puntuar. Veritablement abominable. Herètic.

Els autòmats es detingueren, atònits, en silenci. Per la finestra pujà una aroma d'encens o de sarments cremats.

II

El disc solar sorgia lentament dels confins de l'horitzó i «amb dits de rosa» acoloria les aigües de la mar, així com la ciutat que s'estenia tranquil·la i ensonyada dins el recinte poderós de les muralles. No era una ciutat romana, com gairebé totes les altres, de dura altivesa, però era una ciutat il·lustre pel seu passat, ja molt abans que la llunyana voluntat de Justinià, docte i prudent, ordenés l'ocupació pels bizantins de tota la Bètica i part de les costes de Llevant, així com, naturalment, Cartagena. Tot això davant el desori del reialme visigot que es debatia i s'enfonsava en les pantanoses doctrines de l'heretgia arriana.

Cartagena era com una au marina, blanca i resplendent, mig africana per íntima naturalesa, car havia nascut de pare africà, el gran Àsdrubal, cabdill cartaginès. En un text introbable de Ptolemeu Philopater, que després aprofità Polibi per a la seva *Història*, ens descriu Cartagena com el «blanc esquelet d'un brau, calcinat pel sol de les anyades, enmig d'un vastíssim sorral». El text de Philopater, historiador misteriós i difícil, diu així:

«Al bell mig de la costa d'Espanya oposada al vent d'Àfrica, en un golf que s'introdueix terra endins al llarg de vint estadis i amb deu d'ample, hi ha Cartagena; això és causa que aquest golf prengui la figura d'un port. Tot just a l'embocadura hi ha una illa, que per un i altre costat flanqueja un estret passatge per entrada. Aquesta illa rep les ones de la mar, i això permet que tot el golf estigui sempre tranquil, excepte que bufin per una i altra boca els vents d'Àfrica i alterin les onades. Amb tots els altres vents el port està sempre a resguard, ja que el volta el continent. Al fons del golf es va elevant una muntanya a guisa de península sobre la qual està fundada la ciutat, cenyida a l'orient i migdia pel mar, i a l'occident per aiguamolls que encara toquen un xic amb septentrió, de tal manera que el restant espai que hi ha entre els aiguamolls i la mar, i que uneix la ciutat amb el continent, no té més de dos estadis.»

Ptolemeu Philopater ens descriu a continuació la fauna i la flora d'aquests paratges i ens parla prolixament de les *melusines*, dones-serpents que custodien les mines i els tresors aurífers y argentífers (hom troba llur origen en un estrany part de la deessa Juno); examina els *hippelaphes*, una mena de cavalls-cèrvols dels quals ens parla també Aristòtil amb el nom equivocat de *tregalaphes* i, tot seguit, de les *quimeres*, monstres nascuts, segons Hesíode, de la còpula dels *tiphons* i les *echidnas*. A més hi ha, naturalment, la fauna natural: conills, gallines, llebres i perdius, espècies totes elles absolutament comestibles. La flora està representada per l'espart verd maragda, la pols del qual produeix el tracoma (malura dels ulls), els grans cardots mutants color de púrpura i les ginesteres en perpètua mutació semilenta a tots els colors de l'arc iris. Es troben també cols, alls, bròquils, mongetes tendres, naps i verdolagues, productes comestibles de les hortes camperoles. Philopater no fa referència als peixos de la mar.

Continua l'historiador grec la descripció de Cartagena en aquests termes: «La ciutat es troba al fons del cul de sac. Pel costat del migdia té una entrada planera que ve de la mar; per totes les altres parts, però, està voltada de pujols, dos d'ells alts i escabrosos, i altres tres molt més baixos, encara que plens de cavernes i mals passos. D'aquests pujols, el més gran s'aixeca a l'orient, s'estén fins a la mar i damunt d'ell es dreça el temple d'Esculapi. Vers l'occident li correspon un altre monticle d'igual situació damunt del qual fou erigit un magnífic palau, obra, segons diuen, d'Àsdrubal, en temps de la monarquia. Els altres turons o pujols, menys alts, circumden la ciutat pel septentrió. Dels tres, al que esguarda a l'orient li diuen el promontori de Vulcà; l'immediat a aquest s'anomena d'Aletes, personatge que, per haver trobat les mines d'argent, va merèixer, segons diuen, els honors divins; el tercer té el nom de Saturn. L'aiguamoll immediat a la mar es comunica amb aquest per mitjà d'una obra per a comoditat de les gents que habiten les platges i dels vianants; i sobre la llengua de terra que separa ambdues

parts, hom ha fabricat un pont per transportar a través d'ell, en bèsties i en carros, els productes que vénen del camp.»

La ciutat, a l'època que hi arribà el cavaller Kosmas, era una ciutat gairebé cosmopolita, puix que el port constituïa un gran suport (si és que no era la motivació) d'una gran activitat comercial, amb representants i agències per tota la Mediterrània. El port era com una ampla boca oberta a la mar i per ella entraven una multitud de navilis dels més diversos països carregats de mercaderies i de gent. Fer un passeig pels molls de Cartagena volia dir omplir-se de saviesa respecte a la diversitat de les races humanes, i possiblement es constatarien, durant el seu periple, les gracioses, múltiples i desconcertants tonalitats de la pell. Una tonalitat, per exemple, discretament groc oliva, quan es tractava d'un rostre femení, ben dibuixat i atractiu, era un espectacle que la juvenesa de Kosmas agraïa. Com agraïa un rostre intensament bru, emmarcat per una túnica blanca esclatant i li evocava encara, al nostre cavaller, dilatades escenes del desert i llargues i exòtiques caravanes, amb camells i palmeres. Una excessiva persistència i, sobretot, la delectació en aquestes imatges esdevenien, però, perilloses i era pràctica corrent en el cristianisme d'aquells dies recomanar evitar-les. La doctrina dels cenobites africans es recolzava precisament en això. Arribaren a l'extrem de castigar-se el cos amb aspres cilicis, pesades cadenes, continus dejunis i altres doloroses maceracions.

A Kosmas li agradava contemplar en companyia d'Ugernum la ciutat des del punt més alt de la ciutadella, abastant amb l'esguard el perímetre urbà emmurallat. Solia dinar després amb Liberi, l'estrateg, que el convidava a gustar plats refinats de la cuina romana de la gran època d'Apici, l'autor immortal de *l'Incipit Apici artis magiricae, libri decem*. El cuiner de Liberi, un esclau de Sicília anomenat Arquestrato, guisava el peix amb una salsa divina, la fórmula de la qual propocionà a Kosmas amb el més gran misteri i en agraïment al tracte considerat del cavalleresc recaptador de contribucions: *Ius in pisce elixo* (Salsa per a peix bullit: pebre, julivert, cebes seques, orenga, mel, vinagre, brou, vi i una mica d'oli. Es posa al foc fins que es lliga i forma una salsa. Es cobreix el peix amb aquesta salsa i se serveix en una plàtera guarnida amb fonoll marí). Kosmas donà la recepta a la mare d'Ugernum que, com sabem, era la portera principal i cuinera de Kosmas.

Després de dinar, aquest es passejava per la ciutat i li agradava entrar a les botigues de perfumeria i les armeries distingides. Provava el tall de les espases i la tibantor dels arcs de guerra. Quan queia la nit comptava les estrelles del cel amb una imperceptible tristesa.

III

La moneda és necessària per tal que els productes elaborats o conreats per l'home puguin intercanviar-se amb eficàcia en un estadi de civilització més avançada que la simple economia de canvi o permuta. Aristòtil diu que el diner fa commensurables les coses que no ho són, i aprofundeix remarcablement el concepte de valor ja que, abans que ell, sols Plató digué tímidament que el valor és quelcom inherent a un objecte. La moneda, ultra ésser un mitjà de circulació i mesura del valor, realitza també funcions de conservació del valor i de patró per a determinats pagaments futurs, i encara que el valor del diner varia, tendeix, no obstant això, a ésser més constant que el de qualsevol altra cosa. Aristòtil, filòsof mal geni, però amb idees econòmiques, declarava que la moneda no es pot confondre amb la riquesa, perquè si bé el diner és riquesa, no tota riquesa és diner.

La moneda, a Cartagena, com a qualsevol districte de finances, s'encunyava a la Seca. Aquesta ocupava un vast edifici del carrer dels Tres Oms on es batia la moneda adequada a les emissions periòdicament establertes pels logotetes de la Hisenda Pública. Com que no hi havia logoteta disponible a la Província bizantina, li corresponia al cavaller Kosmas ocupar-se d'aquests afers enutjosos, raó per la qual es veia obligat a fer visites i inspeccions periòdiques a aquell centre tenebrós.

Aquell dia, Kosmas, que vestia una elegant túnica de color topazi amb fibules d'or, revisà (ho feia en períodes trimestrals) el seu equip d'autòmats, lubrificant-los convenientment amb l'insubstituïble oli de gira-sol, ajustant amb un tornavis les virolles, repintant les macadures després de assegurar-se de la regularitat en el funcionament dels mecanismes, i es dirigí amb llur companyia pels carrers assolellats a inspeccionar la Seca i inventariar les existències monetàries. Era realment envejable l'aire de jovialitat endiumenjada de la petita tropa mecànica.

Arribats a les llòbregues fornals, Macari, l'autòmat comptable, s'ocupà de revisar els llibres d'entrades i sortides dels metalls nobles, mentre Arquimedes I analitzava els aliatges corresponents i Arquimedes II comptava una per una les peces encunyades. Davant de la rigorositat i el mutisme dels autòmats (no eren susceptibles de pronunciar cap mot), els operaris, llardosos i ensutjats, romanien temorosos arraulint-se darrera el forn de la fosa. Això era quelcom que es repetia a cada visita, tot i que Goiaric, el cap responsable de les foneries de la Seca, s'esforcés a contrarestar-ho fent-los cantar algunes caramelles i *peans* coratjosos i alegres.

El nostre jove recaptador, mentre durava la feina, pensava en la necessitat de forjar un dret més elaborat i racional (*ius gentium*) i considerava que el cristianisme contribuïa al pensament econòmic amb idees i significacions més o menys revolucionàries. La filosofia dels estoics havia cridat l'atenció del món grec vers els conceptes d'igualtat natural de l'home davant Déu i la dignitat del treball. El cristianisme vivificà i popularitzà aquests conceptes. En realitat, la veritable essència de la teologia cristiana deriva en el seu mecanisme de la filosofia i metafísica gregues. Sostenia Kosmas que l'esclavatge i el sistema de castes eren antinaturals i els condemnà esforçant-se a millorar la sort de les dones, i heus ací l'anticipació del feminisme. El treball manual fou defensat constantment com un ideal, tant pels clergues com pels seglars. I encara que alguns cristians primitius practicaren la comunitat de béns, en general, tant els pares de l'Església com el mateix Jesús, defensaren la propietat privada. Els punts de vista respecte a la usura i el comerç era evident que devien modificar-se i ésser tractats diferentment en el *Corpus iuris civilis*.

Sí, això era. Kosmas entrà llavors a la bescambra secreta i, alleugerit, tornà a meditar, amb més força, sobre l'objectiu de les seves funcions, mentre es perfumava amb un pom d'aigua d'olor de roses mutants. Arquimedes II li dugué una tovallola de fil suauíssim que després llençà

a l'interior d'una bossa de vellut carmesí. Al defora, l'aire era primaveral i acaronador i els ocells cantaven exaltats.

També pensà Kosmas que quan els éssers humans intel·ligents descobreixin l'ordre sobrenatural, el seguiran amb espontaneïtat ja que, per naturalesa, tots els membres de la societat es guien per llurs interessos. En oposició a l'ordre natural hi ha el positiu, i la funció primària de les lleis positives consisteix a interpretar el dret natural. En l'esfera econòmica, es deia Kosmas, el principal dret natural de l'home és gaudir dels fruits del propi treball, amb la condició que aquest gaudi no s'oposi als drets de l'altra gent. Per tant, la màquina de l'Imperi no hauria d'interferir mai en els afers econòmics més enllà del mínim absolutament necessari per protegir la vida i la propietat privada i per al manteniment de la llibertat de contractació. Tant el comerç interior com el forà haurien d'ésser exempts de tota restricció a fi d'establir el preu més beneficiós per a totes les parts. Era com si, quinze segles abans que els fisiòcrates, Kosmas establís el cèlebre principi: «*laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même*».

La tasca havia acabat feliçment i, davant de les dades subministrades pels seus ajudants, el nostre recaptador de contribucions redactà el document o l'Acta de visita de la qual es tragueren tres còpies. Una d'elles devia restar en poder de Goiaric (el got responsable), una altra la reservava la inspecció per als seus arxius i la tercera devia ésser tramesa a Bizanci en el primer correu. Els tres exemplars de l'Acta anaven segellats amb la contrasenya de l'oficina recaptadora.

En aquell moment, s'obrí una porta i aparegué una figura embolcallada en un mantell negre. Anava coberta de cap a peus i només es veia la fosforescència d'uns ulls rogencs, vivíssims. En obrir la porta, el personatge sinistre deixà entrar una munió considerable de rates de claveguera que, desafiant descaradament la concurrència, es col·locaren amb tota tranquil·litat entorn de les forges. Eren uns ulls de foc, uns ulls que esguardaven amb una espantable abominació. La visió durà sols uns breus moments. Després, figura i rates desaparegueren sense deixar rastre. Kosmas interrogà amb la mirada.

—Estic desconcertat —digué Goiaric—. Això no havia passat mai. No sé de què es tracta.

Efectivament, havia succeït quelcom de pertorbador. Només els autòmats i Kosmas romanien impassibles i serens.

IV

La dama Egèria brodava en un bastidor mentre la seva cosina Silvània llegia en veu alta escenes del *Tractat de les verges* de sant Ambròs, singularment aquelles en què es considera la dona soltera i verge entregant-se lliurement a la meditació de les coses celestials. Egèria escoltava atentament i el seu rostre, d'una juvenil i gran bellesa, resplendia amb una llum suau i delicada. Pertanyia a una opulenta família hispano-romana establerta prop de Girona, a Blanda (segles després seria Blanes), que exercia una gran influència en el país, car el pare de la donzella, Màxim, havia ostentat, anys enrera, el càrrec de *defensor civitatis*; per altra banda, la seva àvia fou la cèlebre Egèria (en memòria de qui portava el nom), autora de la *Peregrinatio ad sancta Loca*, diari de viatge que revelava un gran temperament, i a qui en els nostres dies, no sé si dom Férotin o dom Morin, representaven com una valenta, audaç fembra, «*quelque miss anglaise de nos jours, à l'abri de maints préjugés, pour, ce qui est de costume et du mode de voyager que l'opinion publique voudrait d'ordinaire imposer à son sexe*».

S'aixecà llavors un gran vent que venia del sud, possiblement de les costes africanes, o més enllà encara, just tocant a Cesarea, país dels escriptors ebris de Déu, fent permissible la visió gairebé a l'altra banda del món, de sant Brauli, que a la mateixa hora escrivia al seu entranyable amic sant Isidor, que vivia a Cartagena amb el pare i els tres germans, pregant-li que li trametés, donat que vivia entre bizantins, el llibre d'Orígenes *Contra Cels*, imprescindible per als treballs que duia a terme. Li deia també que no dormia gens bé per motiu d'unes malignes abelles que havien envaït Saragossa i que brunzien amb un soroll que foradava el cervell. Ara semblava que podia dormir millor puix que descobrí casualment les virtuts terapèutiques d'un himne per abans de dormir de l'excels Prudenci. Li recomanava:

*Serpit per omne corpus
Lethes uis, nec ullum
miseris doloris aegri
patitur manere sensum.*

*Lex haec data est caducis,
Deo iubente membris
ut temperet laborem
medicabilis voluptas.*

*Sed, dum pererrat omnes
quies amica venas
pectuscue feriatum
placat rigante somno.*

(«La força de Leteu llisca per tots els nostres membres i no permet que resti als mortals el més mínim sentiment de dolor al cos.

»Aquesta llei ha estat donada a la carn mortal per disposició de Déu: que el treball s'atemperi amb el descans reparador.

»El repòs amical, però, recorre totes les venes i tranquil·litza el pit que descansa amb el son que tot ho satura.»)

Sant Isidor rebé la lletra sis mesos després i s'aprengué de memòria els versos de Prudenci, cosa molt fàcil per al sant, ja que, a part de la seva poderosa memòria, havia inventat un sistema mnemotècnic utilíssim per a qualsevol cosa, en particular per a la transcripció de documents. Coneixent, com coneixia (car era de domini públic), l'erudició de Kosmas en literatura eclesiàstica, i essent veí d'aquest, car vivia a la casa del costat, sant Isidor determinà anar a visitar Kosmas perquè l'orientés sobre el llibre d'Orígenes demanat per sant Brauli. Kosmas el rebé molt amablement i, encara que no constés oficialment que Isidor fos sant, car les coses de l'església han anat sempre a poc a poc, i que Isidor fos tan jove com ell, intuï ràpidament la santedat de qui tenia al davant. Agenollant-se-li als peus, li requerí la benedicció, i el féu seure en un triclini elegantíssim (construït per un ebenista de Pisa) que li regalà la cosina Lyscaris, i li demanà l'objecte de la seva honrosíssima visita.

—Cerco un llibre difícil de trobar —digué sant Isidor—. Me l'ha demanat sant Brauli de Saragossa. Es tracta del llibre *Contra Cels* del dilecte i, en aquest cas, «dilectíssim» Orígenes, fill d'Alexandria, com sabeu, i escriptor exemplar.

—No em digueu res més —interrompé Kosmas, emocionat i amb els ulls febricitants—. És molt bo, encara que ja deveu saber que, endut per un zel exageradíssim, Orígenes es castrà, sense ajut de ningú, amb la viva oposició de l'Ordinari, que el privà de les Ordes.

Kosmas entrà en un recambró i en sortí ràpidament, enarborant un embalum, i amb una expressió de triomf a la cara.

—Aquí el teniu —afirmà mentre entregava al Sant el tractat *Contra Cels*.

—És increïble! —s'admirà Isidor posant-se dempeus—. No ho hauria cregut mai, per més que m'ho haguessin jurat per les coses més santes.

—Aneu amb compte, però —observà Kosmas—. Algunes vegades Orígenes cau en l'error. I així quan parla de l'estima i desestima cristiana del cos, diu: «Allò que és, segons la imatge del Creador, ho conté l'ànima, i no, en cap cas, el cos. I és així que, segons nosaltres, Déu no és cos; no anem a parar a l'absurd de la filosofia de Zenó i Crisip.» Què us sembla això, eh? —preguntà el recaptador erudit—. Us era previsible?

—Interessant, molt interessant —contestà polidament Isidor—. M'ho hauré de llegir detingudament, si és que vós em permeteu fer un extracte *in situ* de l'obra.

—No cal que feu res, perquè jo us demano que em feu l'honor d'acceptar el *Contra Cels* com un homenatge d'admiració i una prova d'amistat de qui, des d'ara, us considera un amic fratern.

Els dos homes s'abraçaren en la pau del Senyor. Acte seguit, sant Isidor es tragué del coll uns diminuts evangelis que duia a guisa d'*encolpia* i els penjà al coll de Kosmas.

—Dueu-los sempre i us protegiran. El diaca Eupli fou martiritzat l'any 304 amb l'evangelí al coll. El duia, com a filacteri, i se salvà. D'aquests evangelis, se n'han vist a les catacumbes. Sant Gregori el Gran n'ha regalat uns a la reina Teodelinda per als seus fills. Es col·locaven, aquests llibres sants, a les sepultures, com ho testifica l'exemplar de sant Mateu que es trobà sobre el pit de sant Bernabè dins la tomba d'aquest apòstol, descoberta a l'illa de Xipre. L'evangelí figura entre les insígnies de l'Imperi.

En aquest moment, un suauíssim perfum de sàndal i farigola s'expandí per l'estança.

V

Les portes tanquen el presbiteri separant l'*ikonostase* de la nau de l'església. Hi ha tres portes: la del centre, que és la principal, la porta del bisbe, i la dels preveres i diaques, la qual es pot utilitzar solament en certs actes del culte: és la porta nord que duu a la *prothesis* i la porta lateral que va al *diaconium*. La porta central és de dues fulles (ales). Les seves ales arriben generalment fins a la meitat de l'obertura; si arriba fins al cim, la seva part superior és una reixa. En tots dos casos, darrera la porta hi ha una cortina que es pot alçar i abaixar (*catapátasma*).

És molt important el paper del diaca. No és solament el ministre del celebrant; és també l'intermediari entre aquest i el poble. El seu lloc, quan no ha d'ésser a la *prothesis* o a l'altar, és a l'estrada que hi ha (*soléas*) davant el retaule on canta les *ektenies* alternant amb el cor. La litúrgia de sant Basili no es distingeix de la de sant Joan Crisòstom fins al donar comiat als catecúmens, i d'aquí en endavant solament per certes oracions, no pel ritu. Així com la primera no deriva de sant Joan Crisòstom la segona tampoc no ve de sant Basili. És sabut.

Aquestes consideracions sobre l'església i la litúrgia grega de la missa, determinaren misteriosament Kosmas a la mateixa lectura que Silvània, cada tarda, feia en veu alta, mentre cosia, a la bella Egèria, que brodava en un bastidor de vori.

El cavaller Kosmas llegia sant Ambròs, bisbe de Milà, la mateixa pàgina que, ben allunyadament, escoltava Egèria llegir a Silvània. «Tristos, sí –escrivia el sant–, però tot i compadint-me dels seus laments, que no són sinó queixes de l'egoisme patern, ferit per dolorós i tardà desengany, reprove els seus laments, perquè no condemno el Matrimoni, com feien certs heretges, ans el beneeixo i l'aplaudeixo, i condemno en canvi els seus detractors. ¿Qui negarà que hagin estat actes de singular virtut, dignes d'eterna lloança, els matrimonis de Sara, de Rebeca, de Raquel i d'altres santes dones, celebrades per les Escriptures divines en l'Antiga Llei? Qui condemna el Matrimoni, condemna els fills, i pel mateix fet, la societat, que irremeiablement defalliria mancant la generació, sense la qual s'hagués acabat el món a penes nascut. I perquè no s'acabés, el Creador va posar sàviament en la nostra naturalesa l'estímul del Matrimoni, ordenant en el pla de la Providència la procreació dels fills (sant Pau a Timot. 4).»

Era possible, doncs, un camí de perfecció fora del celibat dels seglars, cosa que no ho era en el clergat secular i en el monaquisme, tal com ho declaraven la doctrina i els Papes. Era possible, en conseqüència, l'amor i la unió natural d'home i dona, i ho confirmaven les paraules plenes de llum contra les quals es debatien inútilment les dels pseudoteòrics demoníacs i perversos.

Li semblà que algú transitava pel passadís i que una ombra s'havia aturat a la porta, fixant-lo amb uns ulls rogencs. S'aixecà del seient i anà a comprovar-ho, però no hi havia ningú. Una acre i desagradable sentor flotava, tanmateix, per la cambra.

Les presències estranyes inquietaven des de feia uns dies Kosmas i, d'entre elles, l'obsessiva d'Ustània, esclava de Liberi, d'una bellesa sofisticada i llanguent, refinada i sensual. Ustània esguardava Kosmas amb uns ulls felins, darrera dels quals es veien imatges d'humiliació, de crueltat i de mort. Liberi li ponderava les perfeccions de la noia i li exaltava la plenitud escultòrica de les seves formes, d'una ardència soterrada. Era lenta i voluptuosa. Liberi la hi havia cedit en prova d'estima i no valgueren les protestes de Kosmas, car Liberi prenia el refús com una ofensa. Ustània se'l mirava fixament, immutable. Era amiga de gats negres faraònics i a la seva cambra vivia voltada de coixins, sedes i collarets. S'encarregà, entre altres coses, de servir les begudes, en especial l'«hidromel», que esdevenia deliciós sortint de les seves mans expertes. Servia la mixtura en copa d'argent i ben gelada.

–Qui ets, Ustània, en realitat? –li digué el nostre heroi, després d'engolir el contingut de la copa, ajaçat al triclini i mirant-se-la una mica distret.

–La meva mare era egípcia i el meu pare, grec. És una trista història que ja he oblidat, o ho intento, ara. Vaig néixer esclava i esclava moriré.

–No ets cristiana, Ustània? ¿No et consola la fe de Jesús?

El rostre de la dona es tornà rígid, glacial. Entrava una llum difusa i grisa per la petita lluernia. Encengué una llumenera de metall i la penjà a la paret.

–No –exclamà. Després, alçà una pesada cortina i desaparegué en silenci, mentre entrava pel corredor el voltor d’Ugernum, escapat de la seva gàbia. El voltor –a qui anomenaven Org– es plantà al bell mig de la cambra, esplugant-se amb el bec les plomes.

Esperà una estona. Tot seguit recità, com aquell que no vol, de manera automàtica, el poema enigmàtic que, centúries després, divulgaria el poeta i economista Ezra Pound des dels micròfons de l’emissora Radio Roma, durant la Segona Guerra Mundial.

I els dies no estan plens.

I les nits no estan plenes.

*I la vida llisca com una rata de camp
sense moure l’herba.*

Aquests versos, que foren meticulosament examinats pels serveis d’intel·ligència nord-americans i britànics, determinaren, en finir la guerra, l’ingrés de Pound en el manicomi de Santa Elisabeth, districte federal de Washington, durant el període 1946 a 1958. Episodi lamentable.

VI

Per a la creació i reparació dels seus autòmats, Kosmas havia arranjat els soterranis del palau on vivia, fent-hi les modificacions que calien a tal fi. En el taller que en resultà, hi havia uns llargs taulells, utilitzats com a bancs de manyà, amb totes les eines adequades, i del sostre, fixats en lleugeres politges, penjaven els autòmats a mig construir i peces variades de llur estructura: braços, cames, testes o vísceres mecàniques sobrerres. Al llarg de les parets, i col·locats en pedestals de marbre, s'arregleraven els autòmats que, per una raó o altra, no s'usaven, o havien deixat d'utilitzar-se a causa d'alguna avaria irreparable. Damunt de cada sòcol o pedestal, hi apareixia una plaqueta de metall brunyit, on constava el nom de l'autòmat, data de construcció, capacitat amb la qual estava dotat i serveis a què se'l destinava.

Kosmas, que havia acabat de pintar un cap cofat amb elm, de recent factura, feinejava ara en un ninot mecànic a mig construir, especialment ideat per a la música, car era tocador d'una estrepitosa tuba, que s'integrava en una fanfara, ja gairebé completa, de la qual hom esperava, per estrenar-la, la incorporació de l'únic element que li faltava: el so singular de la tuba. Kosmas, per associació d'idees, pensà, mentre mig somreia, en el vers d'aquell ignorat poeta del Laci, arcaic i ingènuament inhàbil, que tractava de descriure de manera gràfica el so de l'instrument:

Ad tuba tantarantana dixit.

La tuba, però, encara no sonava per a res, ni «tarantejava», no deia de manera convincent «tantarantana» i possiblement tardaria a fer-ho, perquè les coses es començaven, però no se sabia quan acabarien. La construcció d'autòmats era així de pacient i complicada.

En realitat, l'autòmat naixia, segons els autors, d'una certa angoixa metafísica. Heròdot, a qui els antiquaris no contradiuen mai, afirmava que, a Egipte, els sacerdots d'Osiris es passejaven amb uns maniquins gesticulants i que hi havia una estàtua de Ramsès II que es movia amb majestat, així com una màscara d'Anubis amb una horrible mandíbula batent. També hom diu que a Nepata, l'estàtua d'Amon designava amb el dit aquell dels hereus mascles que devia ésser el nou faraó en raó dels seus coneixements. Cal·lístenes reporta que Ptolemeu, a les festes en honor d'Alexandre i de Bacus, va fer desfilar, asseguda en un tron, l'estàtua de Nysa, la qual, en un moment determinat, s'aixecava i omplia una copa amb vi que abocava d'una ampolla d'or. Era segur, també, que al temple de Delfos existia una col·lecció de ninots mecànics femenins que, coberts de pàmpols de vinya, cantaven i dansaven esplendorosament. Aristòtil ens parla d'una Venus que es movia amb lascívia, i Lluçia de Samòsata afirma que Heró d'Alexandria i Philó eren destres constructors d'autòmats. El primer ideà un Hèrcules invencible en la lluita i uns forjadors fabricants de relles i reixes; el segon, un teatre en el qual actuaven els actors i les actrius (que eren complicats autòmats) i declamaven els papers dramàtics amb profundes i excitants veus de ventríloc.

Aquest havia estat el procés en general. Darrerament, però, les tècniques havien progressat vertiginosament, car Valentinià, un dels mestres en mecànica de Kosmas, havia introduït la cibernetica, ciència oculta, en l'art de construir autòmats, i això era comprovable en qualsevol dels que hi havia en el taller com, per exemple, els que ara es movien silenciosos i assajaven, sense emetre un sol so, címbals i pífans per a la fanfara. N'hi havia que tocaven els platerets. Transitaven davant del nostre recaptador de tributs, amb pas solemne i cerimoniós, i saludaven amb una profunda reverència cortesana.

Una tarda, en la qual s'esdevenien aquestes curioses circumval·lacions, hi assistia, encuriós, l'eruditíssim sofista Mides, el futur autor de les *Incertituds*. Aquest li preguntà per l'origen de la vida d'aquells éssers tan inversemblants, i li fou prolixament contestat que l'origen era la mecànica matemàtica, un art extraordinari.

—Les obres de la mecànica arriben a produir veritable astorament i causen l'admiració dels homes. L'antigor, en les seves fabuloses narracions, ens descriu prodigis, embellint-los amb encisadora imaginació. Però, avui, la tècnica ha substituït la imaginació, encara que el meravellós persisteixi i que el gust pel meravellós constitueixi, potser, la força més poderosa dels autòmats.

—Ells, però, són com els homes —digué Mides—. I l'home es diu així *ex humo*, perquè ha estat format del fang, com diu el Gènesi: «*et creavit Deus hominem de humo terrae*». La paraula *homo* ve d'*ab humo*, que vol dir «del fang», però l'autòmat el crea l'home que, en aquest cas, és l'artífex.

—Per mitjans racionals el crea, i per nostàlgia. Un poeta gal, Petrus Mandiarga, secretari d'extensos coneixements, molt obscurs, del gran Gregori de Tours, i molt entès en aquestes qüestions, deia que, havent abandonat la natura, l'home és l'únic ésser capaç d'artifici, i que la nostàlgia de la natura abandonada es manifesta per la creació de simulacions, que no són altra cosa que representacions artificials d'allò que el món exterior presenta sota el domini del vivent.

—És un simulacre, doncs? ¿És solament un simulacre de la vida? —preguntà Mides—. El simulacre, però, és, tradicionalment, estàtic, com ho demostra l'escultura dels nostres grans artífexs, Fídias, per exemple, que produí la simulació del cos humà de manera perfecta.

—El problema de l'animació de l'estàtua era, segons Mandiarga, irresoluble fins que hom no arribà a un grau suficient de civilització mecànica.

—És un grau, em permeto de dir-vos, que, segons les prediccions més simples —afegí Mides—, no ha fet més que començar i que, per indicis que sorgeixen aquí i allà, de manera fortuïta, arribarà molt lluny i a un grau certament no desitjable.

—Doncs bé —continuà Kosmas—, Mandiarga opina que els reports de l'estàtua amb la vida i amb la mort són múltiples i torbadors, i la invenció del moviment artificial es manifesta com una ofensa metafísica a la tomba, a la sepultura, car posa en peu una mena de cadàver simulat en el pla de la matèria.

—Un cadàver mecànic que simula la vida és una doble simulació.

—Evident. El cas és semblant a l'androide que simula la vida també. L'androide, però, està situat dins el domini de la màgia i la seva creació és diabòlica i contra natura. L'autòmat, per contra, roman en el domini del teatre i del joc, on l'artifici és el rei. És, a més, un artifici de lleialtat.

VII

La primavera esclatava als sembrats, a les hortes dels afores de l'urbs, a la copa tofuda dels arbres fruiters, i hom veia, des de feia dies, els ametllers i els cirerers florits. Es veien, però, també indicis d'una gran mutació inesperada, prodigiosament vivaç.

Kosmas seia al pedrís de l'hort mentre llegia una lletra, acabada de rebre, del pietosíssim i eruditíssim sant Isidor, amic ja molt car, el qual l'invitava a una estranya excursió arqueològica: Deia:

Amic dilecte en el Senyor:

Em plau transmetre-us la notícia d'haver trobat suara l'Acta del martiri de sant Indaleci, a qui el procònsol Gestus decapità per ordre de Neró a Indala, ciutat que reputo inexistent. Crec que la decapitació tingué lloc a Urci, seu fundada pel sant, o a Murgis, però em cal comprovar-ho. Voleu venir amb mi? Els vostres coneixements em serien preciosos. Si us decidiu, sortirem demà a l'alba. Us saluden, amb mi, el meu pare Severià, els meus germans Leandre i Fulgenci i la meva germana Florentina.

El nostre heroi restà meditatiu contemplant l'aigua cristal·lina d'un rec que travessava l'horta del palau i s'introduïa al predi veí, propietat de Maimús, semita oriental barbat, gran voluptuós, que llucava amb urc, darrera les tàpies, les provocadores nueses d'Ustània al bany.

A l'endemà, a punta de dia, sortiren camí de la inexistent ciutat d'Indala i en ruta vers el sud, sant Isidor, Kosmas i l'impertorbable Arquimedes II, que tenia cura dels bagatges. Cavalcaren uns esplèndids corsers del desert, que Kosmas havia comprat a Ceuta –quan l'ocupació bizantina de la plaça–, a Alborx, tractant de cavalls i proveïdor de l'exèrcit de Liberi.

Després d'haver travessat la zona minera, d'una gran riquesa en argent i en plom (les millors mines del món, amb més de vint mil esclaus treballant-hi per a la Societas Montis Argentarii i sota l'imperi de la *Lex metallis dicta*), Kosmas i el gran sant got conversaren animadament des de les seves cavalcadures. Parlaven dels anells. Deia Isidor:

–Permeteu-me dir que l'origen dels anells és el següent: Prometeu va posar en el seu dit un cercol en el qual hi havia una pedra, i des de llavors començaren els homes a usar anells, Kosmas. Reben el nom d'*annulus*, com a diminutiu *ab annis* dels cercols que es posaven als braços i a les cames.

–És cert, i els primers homes que portaren anells se'ls col·locaven en el dit quart començant pel polze, perquè hi passa una vena poderosa que arriba al cor, i per això l'honoraven ininterrompudament d'una manera especial.

El terreny es feia cada cop més àrid, més pedregós, amb impressionants muntanyes a l'horitzó i una cadena rocosa de mitjana altura a la dreta dels viatgers, de cara a la mar. Travessaven el Campus Spartarius, l'espart verd maragda del tracoma, de mutació lenta i insidiosa.

Sant Isidor continuà, aprofundint la qüestió dels anells, particularment interessant:

–Els homes lliures podien portar anell d'or, els lliberts i els fills de llibert, d'argent, i els esclaus el duïen de ferro. No es podia usar més d'un anell, car era quelcom d'infamant. Per això, diu Grac a Mevium: «Considerau, Quirites, que aquí teniu aquell l'autoritat del qual seguïu, i veureu que per desig de les dones va adornat com una d'elles.»

–És cert que només hi havia tres classes d'anells? –preguntà Kosmas.

–Sí, és veritat: l'*ingulus*, que és un anell amb gemmes, el *somathracius*, que és l'anell d'or, i el *thynius*, que és...

En aquell moment observaren que Arquimedes II s'havia aturat i, amb el braç estès, assenyalava la planura pedregosa i desèrtica que tenien al davant.

Alguna cosa es movia al cim d'un petit turó, després veieren el mateix moviment en un altre promontori. Semblava un moviment reptant. Efectivament, quelcom reptava sinuosament.

—Són les *melusines* —aclarí Kosmas—. Cal anar amb molta precaució i no fer res que les pugui irritar.

Desembeinà l'espasa, cosa que féu així mateix Arquimedes II, el qual, a una lleu indicació de Kosmas, dirigí la cavalcadura a l'altre costat de sant Isidor. Aquest moviment tendia a protegir-lo i, en efecte, ho aconseguí eficaçment.

En acostar-s'hi les *melusines* bramularen espantosament, amb bramul ressonador, que feia trontollar el sòl. Anaven i venien lentament, com si no decidissin què calia fer. Eren unes horribles serpents amb bust i cara de dona, amb ull fix i una enorme boca oberta. Uns llargs cabells, com de corda rugosa, els queien per l'espatlla; romanien davant d'empudegants carronyes humanes. A un ràpid impuls d'abraonament, respongué Arquimedes II brandant l'amenaçadora espasa bronzent.

—Cal demostrar seguretat davant d'aquests monstres —féu Kosmas—. Avancem amb indiferència i sense mirar-les.

Poc a poc anaren passant davant de les *melusines* i, ben prompte, les deixaren enrera, bramulant ensenyadament.

Continuaren el camí, ja amb llum moribunda, enmig d'un silenci mineral, aterridor. Arribaren a una petita vall arrecerada del vent, en la més absoluta soledat i decidiren fer nit en aquell indret.

Arquimedes II muntà una tenda bizantina de seda, llistada de roig i groc, regal de les germanes de Kosmas quan aquest partí d'Antioquia, abandonant la casa paterna, vers Bizanci, després d'excel·lir en el maneig de l'espasa i de l'arc de guerra sota el mestatge d'un bizantí d'Efes, militar retirat. S'acomiadà cantant el pean de victòria, d'ús escolar, que tenia la virtut comprovada d'estrancar la suor del cos després dels exercicis al gimnàs.

Soparen amb gana la minestra preparada pel coratjós autòmat, i s'arreceraren a l'entorn de la foguera que aquest havia encès. El sant digué:

—Brauli de Saragossa m'ha demanat que us donés les gràcies per la possibilitat que li heu atorgat de posseir el *Contra Cels* d'Orígenes. Podeu comptar-lo com un amic lleial i sant. Us escriurà, car és un infatigable escriptor de cartes.

Kosmas somrigué.

Una mica més tard s'adormiren sota un cel intensament estrellat i sota la cura meticulosa i tendra d'Arquimedes II.

VIII

L'endemà, de bon matí, continuaren els nostres amics el viatge vers el sud a la recerca de la inexistent ciutat d'Indala. El paisatge era cada vegada més aspre, més patètic, sense arbres i gairebé sense herba. Havia desaparegut l'espart i sols, de tant en tant, apareixia la tija ondulant del *zamit*, paorós arbust carnívor semblant a un enorme gira-sol. Els herbolaris opinaven que el *zamit* provenia d'una rerassagada mutació misteriosa, i recomanaven no acostar-s'hi massa, cosa que no féu Arquimedes II, que provocà, d'aquesta manera, l'agressió goluda del *zamit*, que intentà devorar-lo sense, afortunadament, cap èxit, car l'estructura metàl·lica de l'autòmat era incombestible. Arquimedes II se l'espolsà de sobre amb energia.

Ben prompte veieren la mar, d'un blau intensíssim i pregon, i seguidament, al fons d'una depressió abrupta, contemplaren la blanquíssima ciutat d'Urci, «*oppida oras proxima Urci, adscriptaque Beaticae*», i una mica més enllà encimbellada en un pujol, i també pintada d'un color blanc esclatant, la vila de Murgis. El savi eclesiàstic got digué que els «Set Varons Apostòlics fundaren les set futures diòcesis: sant Indaleci, Urci; sant Cecili, Illiberis (Granada); sant Tesifont, Vergi (Berja); sant Torquat, Acci (Guàdix); sant Eufراسي, Illiturgis (Andújar); sant Hesiqui, Carcesa (Múrcia) i sant Segon, Abila. Això ho afirmava Flavi Sext i ho confirmava el Martirologi Romà, així com, segles després, l'*Acta primorum martyrum del* R. P. Teodorici Ruinart».

Un camaleó de grans proporcions, esguardava els nostres viatgers, mentre prenia el sol tranquil·lament, sòpit dalt d'una pedra. Era d'un rar color litogràfic, fascinant. Sense que res fes sospitar-ho, llençà veloç la llengua enfora caçant un atabalat insecte volador. El deglutí impassible.

Arribaren finalment a Urci. Sant Isidor anà a consultar els arxius eclesiàstics, comprovant que sant Indaleci havia estat decapitat, efectivament, a Murgis (Mojàcar), i dipositat després el cos al poble de Petxina, tocant a Almeria.

El rector de la parròquia de sant Indaleci invità el nostre home d'església a romandre un parell de dies a Urci, per tal d'establir una estratègia adequada a combatre l'heretgia arriana que s'infiltrava des del reialme visigot. Aquest consentí a fer-ho solament després que Kosmas insistís en la seva acceptació i que el pietós recaptador de tributs li assegurés que, mentrestant, ell aniria a explorar la possible ubicació d'Indala, la ciutat inexistent. Hom assegurava que en aquesta ciutat hi havia la Font de la Joventut, o el Juventus de què parlen les cròniques orientals, amb Júpiter i una nimfa al fons de l'aigua.

Kosmas partí, altra vegada, amb l'infatigable Arquimedes II d'escuder, vers l'aventura i el misteri. Arribaren a pregoneses de solitud, on sols les lentes circumval·lacions de sinistres ocells donaven fe de vida del que existeix i és viu. Continuaren així fins a migdia i en diversos moments es concretava, a través de la distorsió de la calitja, la imatge, no vista per Kosmas però sí intuïda vagament, d'Egèria, la dama romana que llegia ara, pensativa i bella, uns diminuts evangelis. S'entrellucava, així mateix, sant Brauli de Saragossa, el gran redactor de cartes, donant ordres als *librarii*, o copiadors de textos, respecte a detalls essencials de cal·ligrafia per a la claredat d'Orígenes.

Veieren fugaçment unes *melusines* tímides amagant-se darrera les roques i assajant de cantar melodies dissonants i sincopades, tristes i irremissiblement sense cap gràcia.

Aquestes eren les visions que sorgien d'entre el sopor i el silenci quan, a mitja tarda, Arquimedes II tornà a alçar el braç assenyalant cap endavant.

Amb un batec mineral s'obria la terra, amb unes fissures, emergint-hi, a poc a poc, la ciutat d'Indala des dels merlets de les muralles a les cúpules i els terrats de les cases, acabant per sortir tota la ciutat, alegrement multicolor i coberta de pedres precioses i gemmes que brillaven contra

el cel puríssim. Restà la ciutat aturada amb la gran porta de la muralla oberta. Hi havia com una melodia de cítares suspesa en l'aire.

Kosmas i l'autòmat entraren en silenci, estupefactes, sense trobar ningú als carrers ni a les places. Tot rutilava esplendorosament i semblava acabat d'estrenar. De tant en tant, hom veia uns escuts de pedra en la qual hi havia gravada la figura d'un personatge esquemàtic agafant l'arc iris amb les mans, singularment en l'edifici del *consilium probis hominis* i en el mercat. També veieren l'escut en altres edificis públics com, per exemple, al teatre, a l'amfiteatre i als banys. Aquest era un edifici a l'interior del qual, en marbre rosa, hom veia un bassiol i una fontana prolixament decorada i amb un rètol que deia «*Juventus*» amb la imatge d'una deessa juvenil dansant. L'aigua era límpida com un cristall, brillant, i, en caure del broc, resultava agradablement sonora i incitadorament acollidora. Donava una suprema sensació de frescor i benestar.

Respecte a l'interessant problema dels banys públics, Kosmas no ignorava que els Sants Pares havien censurat algunes vegades l'ús immoderat i voluptuós del bany (Clem. Alex. Poedag. 1. III, c. 9) i d'això s'ha deduït que varen prohibir el bany absolutament. Els fets parlen en contra d'aquesta conclusió. Sant Joan, l'Evangelista, freqüentava els banys públics a Efes, car sortia d'un d'ells el dia del seu encontre amb l'heretge Cerint (S. Iren. Adv. Loeres. III, e); i en la seva cèlebre carta als cristians d'Àsia, als fidels de Lió i de Viena, posa entre el nombre de càstigs que imposava la persecució «la privació del bany» (App. Euseb. Hist. Eccl., V, I). L'auster Tertul·lià usava el bany, censurant, per contra, l'abús que se'n feia: «Jo no em banyo a la nit de les saturnals amb l'objecte de no perdre la nit i el dia. Jo em banyo, per tant, a una hora determinada i saludable, que em conserva la calor de la sang.» Sant Agustí, després de la mort de la seva mare, es banyà «per apaivagar el seu dolor» (Confess., IX, 12). Solament, en interès de la decència, l'Església prohibeix severament la barreja dels dos sexes en els banys públics. Però els primers cristians usaven els banys com a una expiació preliminar a la penitència, sempre que es tacaven amb el pecat, principalment per les impureses de la carn; i abans d'aquesta purificació exterior, no s'haurien atrevit a fer oració ni a entrar al temple de Déu. Aquest fet està confirmat pels Pares de les dues Esglésies, i em primer lloc per sant Crisòstom (Homl. XVIII, in, I ad Cor.).

Fetes aquestes consideracions, Kosmas desitjà prendre un bany, car anava brut de pols pel viatge i estava un xic cansat. Es desvestí ràpidament i s'introduí al bassiol amb delectança. Experimentà una rara sensació, com si s'estrenés a la vida i aquesta s'aturés. Estava pletòric d'eufòria, d'alegria. Li sorgí al braç inexplicablement una marca escarlata en forma de cor.

Quan es vestia novament, se sentí com una vibració i un trontoll singular. Semblava un terratrèmol, però evidentment no ho era. El sòl i les parets es sacsejaven amb suavitat, però cada vegada amb més intensitat. De sobte, Kosmas comprengué. La ciutat s'enfonsava altra vegada sota terra. Anava, per tant, a desaparèixer.

Corregué, seguit d'Arquimedes II, pels carrers i places d'Indala, vers la porta de sortida, sentint com la terra s'enfonsava lentament sota els seus peus. Una vegada hagueren sortit, fora ja del recinte de les muralles, encaçaren els cavalls que s'agitaven espantats i renillaven, una vegada i una altra.

Es tombaren llavors per contemplar el fantàstic espectacle de la desaparició de la ciutat. La terra s'obria novament engolint el conjunt dels edificis que desapareixien, il·luminats des de l'interior, amb una estranya transparència. Semblava un Paul Klee.

Quan la ciutat hagué desaparegut del tot, la terra tornà a estructurar la seva superfície com abans de la increïble aparició. Ja no existia res. Com deia sant Isidor, la ciutat era inexistent, en el sentit que no tenia tangibilitat, existència real, i la seva imatge romania en els ulls i en la memòria. Era cert això, o era un somni?

Retornaren al galop a Urci. A diferència d'Arquimedes, que romania impertorbablement indiferent, Kosmas arribà defallit i sols la serenitat de sant Isidor l'apaivagà.

Ombres ignotes es condensaven al defora, es crispaven d'ira i d'impotent desesperació.

IX

Calia no deixar deteriorar el tapissos d'excel·lent factura, conservant-los incòlumes, sense pols i nets, car el dibuix i la qualitat d'aquestes peces, d'utilització domèstica, en sofreixen. A part d'aquest immediat servei, hi ha, naturalment, el plaer que comporta o que en deriva i que determina l'habilitat i el gust –diguem-ho així– de l'artesà, amb la delicada imaginació desplaçant-se a esquerra i a dreta del tramat, essent possible contemplar-ho ajaçat al triclini i àdhuc degustant uns grans d'excel·lent raïm. Llavors és segur constatar la imatgeria persa, posem per cas, o la caldea, amb la cacera del lleó bramulant i el genet amb la llança enarborada seguit dels servents a peu, entre l'arbreda, de tons morats o blavosos i carmí esvaït, contemplats pel Senyor dalt del seu tron.

*S'eleva damunt els animals sagrats
Voltat de glòria en celeste carrossa,
amb la puresa i la justícia al tron
i amb benignitat i misericòrdia.*

*Bells són els lluminars
creats amb ciència i saviesa,
dotats de força i potestat
dominant enmig de l'univers.*

Egèria romania somrient davant el mirall de plata i mentre unes aus geomètriques, amb oblongs ulls d'ametlla tendra, recorrien les pàgines dels còdexs on es guardaven les lleis (també els versos) i les diverses jurisdiccions i les llegendes mítiques. Una d'aquestes llegendes era indubtablement la de la fontana de Juventas o Juventus.

Kosmas es contemplava el senyal del braç, el cor de disseny perfecte i escarlata, i es veia adolescent en les ribes desdibuixades del record, estudiant l'*Instituta*, aspirant a l'eterna joventut i preguntant a Santa Sofia, prop de les aigües del Bòsfor i sota el talent militar de Belisari. Sobre això res no li havia dit el sant, i la lleialtat fraterna d'aquest el contemplava dubitativa, sense saber si li era atorgat un do de la Fortuna o, per contra, una maledicció terrible.

En aquestes circumstàncies arribà el missatger. Arribà des de Sicília, però provinent, com temia, de Constantinoble i amb designis forjats a les oficines de l'oncle Basili, implacable executor de la política imperial. El missatger, home escardalenc i de mirada freda, feia anys que treballava per a l'oncle com a correu d'eficàcia provada. Li entregà el document. De moment, el deixà damunt la taula. Contemplà els plecs de la capa d'aquell home trist, que venia de tan lluny, amb la salabor de la mar impregnada a la roba, amb el sol i la lluna, la pluja i els vents de tants dies sobre la pell del rostre. Es preguntà pel mecanisme difícilíssim que regia els destins, i la motivació incompresa per sempre, oculta als humans. Sols Déu ho sabia.

Ustània dugué al correu una copa de vi generós de les Hespèries, que aquest begué amb delectació. Féu petar la llengua contra el paladar.

Entraren silenciosament el petit Ugernum, Mides i el voltor eloqüent. Esguardaren el correu, el qual se sentí incòmode, evidentment. Demanà permís per a retirar-se.

Kosmas trencà el segell i se submergí en la lectura:

Car nebot, en la pietat de Jesucrist confiats i en les seves promeses, et trameto aquesta lletra esperant que estiguis bé de salut, com jo ho estic de la meva, per permissió divina, i suposant-te, com et suposo, imposat des de fa temps de la prodigiosa voluntat del que ha estat dit, amb amorosa ironia, «que no dormia mai» en la seva diligent previsió paternal, i donada la restauració de l'Imperi, per ell determinada i, en part, afortunadament aconseguida, em trobo amb el goig d'assabentar-te que la teva gestió en aquesta Província ha estat justa i conforme als desitjos del qui ens comanda a tots, sota la voluntat del Totpoderós (i «no dorm»), i essent de secreta informació meva el fet que ha estat convocat un Concili Eclesiàstic al reialme visigot, sobre la naturalesa del Fill respecte a la integració de les Tres Persones Divines, iguals i distintes, et faig saber que des d'ara declinaràs el teu càrrec i delegaràs la funció administrativa de recaptació d'impostos en el Magister de la Ciutat de torn i, sens falta, sense cap dilació i, a marxes forçades, aniràs a la capital del reialme veí, a Toledo, lloc on se celebrarà el Concili, a fi i efecte que, gràcies als teus coneixements teològics, m'informis objectivament dels esdeveniments i de la conclusió d'aquest Concili. M'informaràs en document xifrat, tot seguint el codi dels Dioscurs, cada setmana, i no guardaràs còpia de les informacions, en el benentès que és de cabdal importància, per a l'Imperi, qualsevol de les qüestions que se suscitin sobre l'heretgia arriana, perquè de la divisió dels visigots, com la teva perspicàcia segurament t'indica, depèn el futur de la Nostra Província, encara no del tot suficientment consolidada. Déu et doni salut i et protegeixi i et salvi, d'ara en endavant, de tot perill en el viatge. Rep molts records de la cosina Lyscaris, que juga encara amb la preciosa nina mecànica que li regalares, ara fa tres anys, el dia de la Nativitat del Senyor. El teu oncle que t'abraça i t'honora,

BASILÍ

Kosmas recordà els dies passats a Bizanci amb Lyscaris, quan aquesta li ensenyava orgullosament les labors de ganxet que, sota l'ull vigilant de Celdònia, aprenia a fer cada dijous a la tarda, després de berenar. Veia els llibres que el pedagog Bardas li donava perquè se'ls aprengué de memòria, i les consultes que li escoltava dirigides a saber coses puerils i, a voltes, incontestables. Tornava a veure-la dansant graciosament a les festes, després dels oficis religiosos, al so de les lires que tocaven les esclaves, o com seguia intensament els relats i els fets dels apòstols així com les llegendes pietoses, i com jugava amb les amigues, o sola, disfressant-se de princesa troiana, Helena, per exemple, o assumint el paper tràgic de Clitemnestra. Fou aquest el moment en què pensà construir-li la nina mecànica, i regalar-la-hi. Així ho féu. Temps després, a les nits, sempre la posava a dormir al bressol, i li cantava les cançons que a ella li havien cantat de petita. Era evident que la nina somniava durant el son, i Lyscaris ho sabia, car al matí li preguntava què havia somniat i si el somni era bo o dolent. Li eixugava les llàgrimes i li rentava la cara amb el mocador mullat amb aigües d'olor. Era meravellosa.

En aquell moment, Org, el voltor, féu o inicià la seva ocupació preferida, o sigui, esplugar-se les plomes. Després, saltironejà molt gentil entorn de Kosmas, arrossegant les ales per terra. S'aturà finalment escoltant el no-res, a les invisibles presències.

X

L'associació dels esperits degenerats està governada per un cap visible, sota el qual, i amb el seu comandament, el mal es divideix en grups i pren diverses formes. I encara que el principi del mal estigui individuat en Satanàs, i en ell cal cercar la raó primera de tots els vicis, cada un d'aquests darrers, considerat en detall, té les seves arrels particulars en un ésser personal com el propi Satanàs però a ell subordinat. Segons aquesta doctrina, exposada per Gorres, això és indefectible.

Ara bé, el príncep de les tenebres té, sota la seva dependència, un gran nombre de dimonis, cada un d'ells exercint o fent sentir el seu poder en una tasca o un vici determinat, que li està particularment atribuït. De la mateixa manera que, en l'univers, es va d'un extrem a l'altre, ascendint per una gran munió de graus intermedis, en el regne de les tenebres (que tracta endebades d'imitar en tot el de la llum) hi ha també graus innumerables, en els quals es va augmentant incessantment la perversitat. Però a la inversa del cel, en comptes de pujar es baixa. Aquesta, almenys, era la doctrina que sant Antoni ensenyava als seus deixebles.

Arnulf era un dimoni de grau intermedi, d'ofici perfumista, en possessió d'una dialèctica teològica notable. Era tartamut. Aquest defecte l'havia perjudicat, privant-lo de passar a esferes o graus superiors en la jerarquia infernal. Darrerament, se li havia encomanat un cas en extrem difícil, un cas delicat, que era pertorbar i contraatacar l'erudició pietosa del cavaller Kosmas, particularment odiat en les esferes infernals en raó del seu olfacte especial per detectar l'heretgia en els textos més inversemblants. Precisament aquesta era la darrera tècnica ideada pels teòrics demoníacs (tècnica insidiosa, com es pot veure) i la facultat de Kosmas era molt pertorbadora. En virtut d'aquesta tècnica s'infiltrava el mal en llibres, aparentment innocents, i era absorbit sense tenir-ne esment el lector. Aquesta tècnica revolucionària, emprada avui dia per la publicitat, estava a punt de fracassar a causa de la sagacitat de Kosmas. El problema, doncs, es plantejava de manera senzilla. Arnulf, però, no sabia exactament com actuar. Vagament intuïa que devia obstaculitzar, en tot i per tot, l'activitat de Kosmas. En certa manera, era allò que els francesos en diuen posar bastons a les rodes del carro.

El nostre cavaller es veia, doncs, tractat d'una manera singular i humiliant (encara que, fins ara, no massa enèrgicament), pressionat per l'existència de rares fugues d'aire en els passadissos obscurs, veus no escoltades mai encara per oïda humana, mutacions exagerades de flors i herbaris casolans i, sobretot, per les incessants premonicions d'ombres exasperades i turbulentes i per l'aparició, d'ara en endavant, de notes escrites amb sarcasme i aparegudes dins els seus llibres, contradient la doctrina eclesiàstica oficial. Les notes anirien signades i rubricades amb el nom, diabòlicament significatiu, d'*Arnulf* i perfumades amb l'acre sentor nauseabunda del sofre exhalat als avencs infernals. Altres vegades, serien riallades sinistres i burletes, vingudes dels més tenebrosos racons, que respondrien a les seves elucubracions apologetiques i exegetiques.

Kosmas, però, sabia de què es tractava, i estava assabentat que aquestes pràctiques i coaccions —car de coaccions es tractava— derivaven de la mística diabòlica, que s'inicià amb les primeres funcions rituals del cristianisme, i que l'Església va haver de lluitar contra els dimonis, més o menys encoberts, des dels primers segles. Així, la lluita mantinguda per sant Pere amb Simó el Mag es reprèn entre l'Església i els successors de Simó: Menandre, Sadurní, Basilides, Carprocat i Marc. Feien coses increïbles, diabòlicament perverses, abominablement aturadores, que sembraven la confusió en les mentalitats més sanes i equilibrades, com invocar els difunts i fer-los aparèixer al menjador de les cases, o occir els enemics a distància amb mitjans invisibles, o fer volar monstres damunt dels terrats de les mansions urbanes. Més tard, foren els maniqueus els enemics terribles, perquè, com diu Lleó el Gran, totes les impietats dels pagans, l'orbesa dels

jueus, els crims misteriosos de la màgia negra, les blasfèmies i els sacrificis de totes les heretgies s'abocaren al maniqueisme com si aquest fos una gran claveguera.

A la primera ocasió que tingué, Kosmas s'hi encarà per tal de resoldre el problema. Fou quan sorprengué Arnulf, d'esquena a la porta, posant una de les seves sarcàstiques notes en un llibre que, per cert, era l'*Oratio de incarnatione verbi*, de sant Atanasi. Acabava d'estampar la signatura.

—Què feu amb els meus llibres? —preguntà amb energia Kosmas.

Arnulf se sobresaltà molt. Es girà vacil·lant vers el nostre heroi. El seu aspecte, tanmateix, era massa terrible, monstuós. La seva veu era un rogall de febre espasmòdica. Anava vestit de negre amb ribets grocs.

—Això que diu aquest llibre és fals —tartamudejà Arnulf, empal·lidint.

—Què sabeu vós, d'això? A més, sou part interessada —replicà amb menyspreu el nostre recaptador erudit i teòleg.

—Sí que en sé —contestà Arnulf—. I, a més, us diré que el que us cal llegir és Arrià i els seus comentaris al *Dominus creavit me*, o al *Pater maior me est*, de sana doctrina recollida, molt plausiblement, pels visigots. Tota la resta són falòrnies!

No li calgué a Kosmas contestar, car en aquest punt de la controvèrsia entrà Arquimedes II, que sens dubte havia escoltat involuntàriament la conversa, hissant ben alta una gran creu de plata, present del *basileus* d'Antioquia.

Quan Arnulf veié la creu, exhalà un gran crit i, torçant-se amb desesperació, desaparegué enmig d'una empudegant fumera negra, densíssima.

Aquestes escenes, que foren comentades prolixament i minuciosament per la gent de la casa, no impediren a Kosmas fer les valises necessàries per al viatge. Ustània li dugué una tassa de brou de gallina, amb moltes llunes i molt fumejant, que li escaldà el paladar i la llengua. Hagué de bufar una mica la superfície del líquid. El voltor Org entonà un pean més aviat líric:

*Sobre la testa infinits
ocells volaren
i els peixos saltaren
fora de l'aigua blava
al so de la bella cançó.*

Havent deixat els afers arranats, Kosmas en companyia d'Arquimedes II i la fanfara musical d'autòmats marxava l'endemà, provisòriament, cap a la imperial Toledo (els documents deien encara Toletum).

Segona Part

I

L'espectacle que oferia Toledo als viatgers que, per primera vegada, la contemplaven era fascinant. Apareixia encimbellada dalt d'un promontori rocós i aspre, gairebé encerclada per les aigües del riu. Les aigües eren manses però profundes, i com que respecte a elles la ciutat romania enlairada, no hi havia mai humitat ni boires, ans, al contrari, el casc urbà es retallava contra un cel netíssim i enlluernador. Era una ciutat, altiva, que dominava els accidents geogràfics i en possessió d'un clima benèfic. Pomponi Mela, que era un andalús de la Bètica, assegurava que, en aquella contrada toledana, no es dona mai l'afecció malencònica que els metges grecs anomenen *Lycanthropia*. La ciutat està protegida per les muralles i es lluca, per damunt d'elles, la basílica que féu edificar el rei got Amalaric.

De la lectura dels documents apropiats, Kosmas s'assabentava que el qui primer havia parlat de Toledo havia estat Titus Livius (*Decada*, 4, lib. 5, cap. 7) referint la batalla que Marc Fulvi lliurà contra els celtibers i altres tribus. Això succeí, segons els cronistes, durant el consolat de Corneli Merula l'any 561 de la fundació de Roma, cent noranta-tres anys abans del naixement de Crist. Tenia el dret d'encunyar moneda i fou la capital de la Carpetana, com afirma Plini, lib. 3, cap. 3: «*Caput Celtiberia Segobriennis, Carpetana Toletani, Tago flumini impositi.*» Es fa derivar el seu nom antic d'un cònsol imaginari, Tolemon, d'on ve el nom de Toletum i l'origen de la seva fundació. No obstant això, l'abat gal de Valemont digué absurdament en francès, tal com reporta una ressenya històrica posterior: «*Les espagnols font passer leur méridien par la Ville de Tolède, parce qu'ils disent qu'Adam a été le premier Roy d'Espagne, et que Dieu mit le Soleil au moment de sa création su leur ancienne Ville de Tolède.* »

Kosmas contemplava la ciutat des de l'altra riba del riu, dalt del cavall, i voleiant-li la capa per damunt les espatlles a causa del vent. Feia una setmana que havia sortit de Cartagena, decidint, a darrera hora, ampliar la comitiva amb el sofista Mides, Ugernum i el voltor xerraire. Havien travessat immenses planúries i boscos espessos, sojornant més del compte en unes delitoses llacunes, que en deien de Ruidera, on es banyaren i feren provisió de carpes. Durant l'absència de Kosmas, com ja havia estat previst, el pes material de l'Oficina de Tributs el suportava Macari, amb l'assistència d'Arquimedes I, els quals actuaven eficaçment i alegrement sota el vist-i-plau incondicional del Magister de la Ciutat. Els tributs es cobraven regularment i les campanes de les esglésies tocaven sense novetat.

Abans d'entrar a l'urbs toledana, capital del regne visigot, decidiren els nostres amics dinar sota un bell emparat i a la vora del riu. En aquell moment, passà un cavaller, d'elevada prosàpia, a qui convidaren al companatge, després de saludar-lo cerimoniosament, i aquest acceptà de molt bon grat. Es deia Goldomir i pertanyia a l'Officium palatí. Resultà un personatge verament important, simpàtic, una mica imprevisible, impressionat per tota mena d'autòmats. Afirmà que, amb el Concili (que era el tercer, segons recordava, celebrat a Toledo), hom esperava que el rei donaria la batalla a l'arrianisme i declararia el catolicisme com a religió oficial del regne.

Afegí, satisfet:

—Aquest formatge és excel·lent, d'una rara densitat. D'on l'heu tret?

—No ho sé. Per què? —digué el nostre pietós recaptador d'impostos.

–Perquè, si és bo, el formatge, essent com és un element pesat, baixa a l'estómac, es barreja amb els altres aliments i ajuda a fer la digestió. Això, si abans s'ha menjat carn.

–I si s'ha menjat peix? –preguntà sorneguerament el sofista Mides.

–Si s'ha menjat peix, cal acabar sempre menjant nous, segons el principi en vers que diuen els metges romans: «*Post piscis nuces, post canes caseum manduces.*»

–Caram, i això per quina causa? La veritat es que no ho acabo d'entendre –féu el sofista.

–Molt senzill. Perquè la humitat del peix l'eixuguen les nous, que són caldes. I com que hi ha molts peixos verinosos, les nous també serveixen com a contraverí. Si el peix és de riu, s'ha de coure en vi blanc posant-hi julivert, tal com diu el vers que canten els cuiners gots: «*Sint cocti vino pisces cum spetiose lino.*»

–Això ho agrairà l'estómac.

–Naturalment. L'estómac és l'olla on es cou el menjar. Sabeu per què és rodó l'estómac?

–Ho ignoro totalment. Expliqueu-m'ho, però, si us plau.

–Doncs bé, perquè hi caigui el menjar tot recollit, possibilitant així la digestió, car si fos quadrat, el menjar que hagués caigut als racons no s'hi couria. Es trobaria fora del centre de la calor, i emmalaltiríem. Viuríem, realment, molt poc.

Kosmas felicità Goldomir per la seva brillant dissertació i li regalà una daga bizantina que duia una pedra silonita encastada.

–La pedra silonita –afirmà, eruditament, com sempre– és una pedra que es forma al cos de les tortugues de l'Índia. N'hi ha de blanques, roges, blaves. Hi ha qui diu que és verda i que es troba a Pèrsia i assegura que creix conforme creix la lluna i empetiteix també com aquesta. Certs filòsofs certifiquen que el qui la porta a sobre veu i coneix allò que li succeirà. Si hom es posa la silonita sota la llengua, sobretot en lluna plena, podrà saber si cal fer o no fer una determinada cosa. En el primer cas, se li enganxarà al paladar amb tanta força que no se la podrà treure. En cas contrari, li caurà per si mateixa. Guareix la tisi i la debilitat amorosa.

Goldomir restà entendrit per la generositat i l'erudició del nostre heroi i l'abraçà afectuosament. Després, féu tres passes endavant i tres passes més enrera, saltironejant com en una dansa cortesana. Esguardà la ciutat, contra la posta de sol, fent visera amb la mà damunt els ulls.

–Cal que ens apressem –digué–. En cas contrari ens exposem que ens tanquin les portes de la muralla i ens deixin fora.

Després, posant la mà lleugerament damunt el braç del bizantí:

–Naturalment, em fareu l'honor de ser el meu hoste. Estic orgullós d'haver-vos conegut.

II

Dalt de la torratxa d'una *villae* romana dels afores de Toledo, precedent directe d'uns futurs *cigarrals*, el dimoni Arnulf contemplava desesperat l'entrada de Kosmas i Goldomir a la ciutat dels Concilis, amb llurs bagatges i fidel companyia. A Arnulf se li havia distorsionat la faç, que estava adquirint notòriament una concentració verdosa, i mormolava paraules incoherents, d'intenció vagament blasfema. L'espectacle resultava més aviat repulsiu, sobretot si se'l comparava amb la contrastant visió, gairebé cèlica i puríssima, de la figura d'Egèria que, extraordinàriament allunyada a Blanda, prop de la mar incessant, pregava, somrient i serena, a una imatge de l'infant de Maria. Hi havia com un ideal castell de focs d'artifici entre els núvols blancs i cotonosos.

El palau de Goldomir era un gran edifici, d'una robusta solidesa, construït amb ben tallats carreus de pedra arenosa. Al darrera del palau s'obria un jardí que donava a la muralla, ben proveït de llimoners i tarongers i roses que mutaven de manera discreta. En una gàbia, hom podia veure el «babau», animal depredador, estranyíssim que desossava la carn d'una faisó matemàtica i neta. S'agitava, inquiet, dins la gàbia.

Goldomir estava casat amb una dama hispano-romana anomenada Perpètua –sota un règim jurídic d'extrema complicació, encaixat violentament, gràcies al favor reial, en la *Lex romana visigothorum*–, i de la qual tenia quatre fills: Aureli, Victorina, Policarp i Felicitat. Els nois s'instruïen per a *bucelarii*, amb la intenció d'ingressar en la guàrdia personal del rei. Les noies teixien el lli, sota els dictats de la mare, i ensenyaren a Kosmas uns jocs de taula brodats amb fils de seda, verament de molt bon veure. Victorina, la més petita de les filles, estava promesa amb Aldrofeu, prometedor notari públic.

Goldomir presentà a Kosmas un parent, abat de Vallclara o Biclara, anomenat Joan de Bíclar, provinent de la Tarraconense (pròpiament, de Catalunya). Era home extraordinàriament cordial, senzill i cultivat, que havia vingut a Toledo per assistir al Concili, que segons el còmput de Goldomir era el tercer, i en el qual s'hauria de decidir oficialment (de fet, ja ho estava) l'abandó de la secta arriana i l'exaltació del catolicisme com a única i vera religió. Bíclar, que era nat a Scalabis, o Santarem, en la província de Lusitània, havia estat educat a Constantinoble (quan ho deia, somrigué significativament a Kosmas), aprenent la doctrina dels Pares de l'Església i de Procopi, els canons i el Codi de Justinià. Resultà que era molt amic de sant Leandre i del seu germà sant Isidor, el companyò de Kosmas. En els moments de lleure, a Vallclara, tocant a Montblanc, sota les muntanyes de Prades, havia escrit ben meditatament una regla monàstica innovadora, que, immediatament, el nostre heroi s'interessà per conèixer.

El monjo, simpàticament loquaç, continuà xerrant a taula, fent les delícies de tots els presents, particularment de Perpètua, l'aristocràtica serventa de Déu, i de Goldomir, el seu marit, i *garding* de la monarquia. Durant l'àpat, que fou vigilat per l'exquisida cura gastronòmica de l'amo de la casa, Victorina, la filla petita –la promesa amb el notari– feia, en veu alta, una lectura de pietat, aprofitant els rars silencis. Es tractava, aquell dia, de la lectura d'una carta de Jesucrist dirigida, des del cel, a Licinià, bisbe de Cartagena, en la qual es queixava que, «segons l'Església, el Redemptor, quan celebrà el Sant Sopar, calia que tingués forçosament dos cossos: el cos amb què prengué el pa, el beneí i el partí i el donà als deixebles, i el que, sota la forma de pa, donava a aquests, car també era el seu cos carnal».

Kosmas, en sentir això, tremolant d'ira, alçà vivament el cap i exclamà, indignat:

–Heus ací una gran heretgia revoltant, pueril impostura que sospito d'on ve i qui l'ha escrita. Rebutgem vigorosament aquestes falòrnies herètiques, car no és possible que Licinià, a qui

conec molt bé, hagi rebut aquesta carta, per altra banda detestablement redactada. Aquí hi veig la mà d'Arnulf.

L'abat de Vallclara es posà dempeus, aplaudint calorosament, actitud que imitaren tots els comensals amb decisió. Era una actitud unànime.

Kosmas deixà incontestada la pregunta que li féu l'abat de «qui era Arnulf», però dirigí una mirada furibunda a un misteriós armari entreobert, en què es veia oscil·lar quelcom de borrós i inconcret.

Se sentí llavors una pudor de sofre intensa, que obligà el servei a obrir portes i finestres de bat a bat i a regar l'estança amb una aigua concentrada per la flor de l'espígol.

Com que l'endemà, a les onze del matí, començava el Concili, Goldomir s'acomiadà dels seus amic i parents dient que se n'anava a l'Officium, per preparar tots els detalls de l'acte, i assegurar, tant a Bíclar com a Kosmas, un bon lloc preferent. Restaren parlant, aquests darrers, al jardí i l'eclesiàstic expressà al bizantí la seva opinió que el mal és sempre darrera de les coses, però que, al final, resta vençut indefectiblement.

—Els filòsofs gnòstics es presenten gairebé sempre a la palestra —afirmà—. I així, un Cels, un Theostenes, un Porfiri, un Hierocles ataquen per tots els costats la doctrina de Crist.

—Us oblideu de Demetri, de Cecili i de Simag, que són tan perversos com els primers.

—Sí, és veritat. Tots ells estan posseïts per l'esperit del diable.

—Efectivament.

—Tot això, però, no és sinó un mitjà disposat per la divina saviesa per tal que la veritat de la nostra religió resplendeixi amb més gran puresa, com l'or entre les flames.

—N'estic convençut, amic meu.

—Gairebé tots ells, si no són herètics d'inspiració diabòlica, convençuts per la força i l'evidència de la veritat, abandonen a poc a poc, amb madura reflexió, llurs opinions.

—Recordo molts casos, que vaig aprendre a la Història Eclesiàstica.

—I és més. Per designi de Déu, molts d'ells han subjectat el seu elevat enginy a la religió. Alguns l'han defensada amb tota calor i fortalesa. Qui ho havia de dir!

Els interrompé Aureli, el fill gran de Goldomir, venint-los a cercar per donar un tomb per la ciutat, que estava animada com si es tractés d'un dia de festa. Però era un dia de festa. És a dir, encara millor: era la vigília d'un dia de festa projectada cap al futur.

Certament, no es podia donar un pas pels carrers curulls d'homes d'església, magnats i militars amb llurs riques vestimentes. El poble baix s'ho mirava esbalaït, sentint la melodia i el compàs de les gralles i les cítares sonant per les cantonades.

Hi havia com un gran batec en el cel il·luminat per un sol negre.

III

Una hora abans de la sortida del sol, Goldomir s'encaminà a l'església de Santa Leocàdia – edifici de magnífica fàbrica –, lloc escollit per celebrar el III Concili de Toledo, iniciant el primer acte ritual establert, que era desallotjar l'església de visitants. Ordenà tancar totes les portes, a excepció de la que es destinava a entrada dels concurrents, els quals eren rebuts pels ostiaris. Havent arribat tots els prelats, entraren en corporació i s'anaren acomodant als seients reservats segons l'ordre de llur consagració.

Després de col·locar-se als setials, per llur antiguitat i alcúrnia, entraren els preveres escollits, aquells que foren reputats com a dignes d'assistir al Concili. Entraren també en corporació i anaren a seure als llocs que els havien estat designats. Solament després entraren els diaques. La disposició era la següent: la primera fila de seients, col·locats en forma d'amfiteatre o de circ de cara a l'altar central, estava ocupada pels prelats; a la segona fila –o sigui, al darrera d'aquests– seien els preveres. Dempeus, a la darrera fila, s'acomodaven els diaques.

Col·locat l'estament eclesiàstic d'aquesta guisa, entraren a continuació els seglars escollits pels pares del Concili, que foren distribuïts al presbiteri en places reservades junt amb els notaris encarregats d'aixecar les Actes o actuar segons requeriment. Goldomir romania a l'atri del temple, esperant Kosmas, i ordenar, finalment, que fossin tancades totes les obertures del recinte sagrat.

Fins aquell moment, però, Kosmas –que havia previst el cop d'efecte de manera meticulosa– no arribà. Ho féu, precedit per la fanfara d'autòmats (trompa, cornetí, flauta, fiscorn, címbal, tuba, cítara, altament estrepitoses) que avançaven tocant una marxa militar siríaca molt alegre, però solemne. Fou un moment de gran emoció, i la multitud, que contemplava l'escena als voltants de Santa Leocàdia, estava esmaperduda. Kosmas vestia una toga riquíssima, brodada amb fils de plata i or, i incrustacions de pedres precioses. Arquimedes II anava a la seva dreta duent-li les cartes credencials bizantines, trameses de Constantinoble pel correu de l'oncle Basili. Darrera de Kosmas (i com a *bucelarii* d'aquest) hi anaven el sofista Mides, Ugerum i el voltor Org. Tots ells restaren reverenciosament a la porta.

Entrà el nostre bizantí, presentant les credencials a Goldomir, el qual, després de donar-hi una ullada, l'acompanyà al seient que li corresponia, enmig d'un expectant silenci. Biclar el saludà amb un lleu moviment de la testa. El silenci persistia.

Estant ja tothom aposentat, s'alçà l'Ardiaca i pronuncià estrictament la següent paraula: «Preguem.» Tots es postraren, llavors, orant secretament, gemegant i plorant amb grans veus. S'aixecà, acte seguit, un dels bisbes més antics i digué aquesta oració: «Aquí estem, Esperit Sobirà, confosos amb les fragilitats del pecat, però especialment congregats en nom vostre. Veniu, Senyor, a nosaltres, assistiu-nos, descendiu als nostres cors. Ensenyeu-nos què és allò que cal fer, mostreu-nos on cal que ens dirigim i fem les obres que calguin. Sigueu Vós solament qui suggereixi i formi els nostres judicis, car sou Vós, el qui amb el Pare i amb el Fill, frueix del nom gloriós. No permeteu, car estimeu infinitament allò que és just, que siguem pertorbadors de la justícia, que ens guiï l'error de la ignorància, ni ens torci el favor, ni ens corrompi l'interès o accepció de les persones, ans ajunteu-nos a Vós mateix eficaçment per Vós mateix, perquè siguem un en Vós i que res ens aparti de la veritat; de manera que congregats en nom vostre, de tal manera usem de la pràctica de la justícia com a moderació de la pietat, que no discrepi aquí en res la nostra sentència de la vostra, i després que puguem aconseguir, per allò ben fet, premi etern, concedint-lo Vós qui amb el Pare i amb el Fill romaneu un Déu per infinits segles dels segles. Amén.»

Kosmas reprimí un badall, ocasió que fou aprofitada, més enllà de grans rius, fondals i altes muntanyes, per Ustània, la voluptuosa, i per Arnulf, el dimoni tartamut, per examinar una mica el tramut d'aquesta història i el seu significat. Un gat miolà. Ho féu insistentment damunt la teulada de la casa paterna de sant Isidor, l'enciclopèdic estudiós, el germà del qual, Leandre (Santedat i Política, en estreta aliança) acompanyava Recared, i el seu sèquit, per tortuosos carrers i places, per conduir el benigne rei visigot a l'esplendor memorable del III Concili de Toledo.

El Metropolità aixecà la veu, estosesgà una mica, i digué: «Després de les súpriques que hem fet a Déu, em dirigeixo, santíssims sacerdots, a vosaltres, exhortant-vos en el nom de Déu, que rebeu amb tota pietat, i procureu complir amb summa reverència quantes coses siguin proposades en ordre als designis de Déu, dels sagrats ordes o dels bons costums. I si per atzar algú de vosaltres entengués de faisó diferent allò que aquí es digui, podrà sense recel fer la seva exposició, per tal que, examinada aquesta per tothom, el dubte es desfaci o ens ensenyi amb l'ajuda de Déu. Per altra banda us conjuro, en el mateix nom, que ningú no atengui l'acceptació de les persones, ni s'aparti d'allò veritable per raó de favors o dons. Per contra, demano que tot allò que esdevingui en aquest congrés sigui mirat amb tanta integritat, que no tingui lloc entre nosaltres la discòrdia, que no s'atropelli la justícia ni es retardi i entorpeixi la sol·licitud o vigor del nostre ordre, per tal de decretar l'equitat.»

Després el Metropolità tornà a resar més oracions, responent tots «Amén». Llavors digué: «Aixequeu-vos.» A la veu del qual s'aixecaven o també seien amb molta captinença i silenci.

En aquell moment, un dels diaques, revestit de l'alba i posat enmig del Concili amb el Còdex dels Cànon, llegí els capítols corresponents a la celebració dels Concilis Generals, així com el sermó de sant Ambrós sobre la pau. Acte seguit es promulgaren tres dies de dejuni. Acabaren, per aquell dia, amb el cant del laudes *Iustini*, cosa que sorprengué agradablement el nostre cavaller Kosmas:

*Augustum, Iustine, genus te principe dignum,
te dominum sacrae quis non praedixerit Aulae
cum magni regeres divina palatia patris,
par extans curis, solo diademate dispar,
ordine pro rerum vocitatus curapalatis.*

Les veus ressonaven per les voltes del temple amb solemne clamor.

IV

Quan es continuà el Concili, seguí la mateixa pompa i solemnitat, i aparegueren, vestits amb mantell reial i les seves corones (tan famoses, segles després), el rei Recared i la seva muller Bada. Mai no s'havia vist cosa semblant a la imperial ciutat.

Entraren al temple, i el monarca es posà davant l'altar i pregà profundament; i tombant-se vers els prelats, el seguici i altres concurrents a l'acte, amb veu ben alta, prengué la paraula, dient:

—Reverendíssims sacerdots: Crec que no desconeixeu que us he cridat a la nostra presència amb l'objecte de restablir la disciplina eclesiàstica; i com que fa molts anys que l'amenaçadora heretgia impedia que se celebrassin Concilis en tota l'Església Catòlica, Déu, a qui plagué treure, per mitjà nostre, tal obstacle, ens va amonestar que restablíssim els estatuts eclesiàstics segons costum. Alegreu-vos, doncs, joiosos, de veure que els costums canònics tornen al seu primitiu estat. Però, per tal que l'ordre canònic, tant de temps oblidat i en desús, sigui de nou conegut en tota la seva esplendor, us exhorto a obrir aquesta assemblea amb devotes oracions.

Els ocells del Paradís, pintats amb un bon gust totalment imprevisible i variat, refilaren harmoniosament davant d'aquests mots i, al mateix temps, el brancatge selvàtic de les arbredes s'entrellaçà formant medallons ovals d'extremada i no repetida bellesa. Aquests emmarcaren efígies rutilants, com la d'Egèria, la dama que llegia la relació del viatge d'una àvia ardida i, fins a cert punt, aventurera, parant l'orella vers inconegudes veus.

Entre aquestes, es feia remarcar la del rei Recared, germà de sant Ermenegild.

Digué:

—A bastament sabeu, les vostres Santedats, quant temps ha gemegat Espanya sota el jou de l'arrianisme, i com als pocs dies de la mort del meu pare vaig entrar al si de la catolicitat, proporcionant a la nació un goig general i etern. Desitjant, doncs, que vosaltres doneu gràcies a l'Altíssim per tan extraordinari esdeveniment, i també per la conversió del meu poble, us he congregat aquí en aquest Sínode. Tot el que hem de dir-vos sobre la nostra fe i les esperances que mantenim, està contingut en aquesta paperassa que us ensenyo (aixecà la mà mostrant un plec de documents). Llegeixi's, doncs, ara aquí davant de vosaltres, i examineu en judici sinodal, per tal que resti patent per a l'esdevenidor la nostra glòria amb el testimoni dilatat i ardent de la nostra fe.

Varen rebre, els Pares conciliars, la paperassa, a la lectura de la qual procedí el notari de torn:

«Tinc fe en la sentència del Senyor que diu "On hi hagi dos o tres congregats en el meu nom allà seré jo entre ells". Crec, doncs, que la santa i divina Trinitat assistirà a aquest sant Concili; per això, com si estigues en presència de Déu, faig professió de fe davant de tots vosaltres. Anatematitzo amb tots els seus dogmes i còmplices Arri, que afirmava que l'Unigènit Fill de Déu era substància inferior a la del Pare i que no havia estat engendrat per Aquest, sinó creat del no-res. Anatematitzo tots els Concilis dels malvats que se celebraren en contra del sant Sínode de Nicea. Accepto i honro amb tot honor i tota lloança la santa fe d'aquest Sínode, composta i subscripta contra el pestífer Arri per 318 Pares. Abraço i sostinc la fe dels 150 Bisbes congregats a Constantinoble, que destruï Macedoni, que disminuïa la substància de l'Esperit Sant i segregava la unitat i l'essència del Pare i del Fill. Crec igualment i honro la fe del primer Concili d'Efes en contra de Nestori i de la seva doctrina; i la del Concili de Calcedònia que, ple de santedat i erudició, condemnà Eutiques i Diòscor, i l'admeto reverentment amb tota l'Església Catòlica.»

Es féu llavors una gran resplendor a Constantinoble, i en les oficines de l'oncle Basili hom exultà de ponderada i santa satisfacció. Cantà una puput amb veu disgraciosa. Un llagost saltà. Els perses eren lluny, ara. Ara i sempre.

La veu seguia uniforme:

«Admeto submisament, i amb igual reverència, els Concilis de tots els ortodoxos i venerables sacerdots que no s'oposin a la fe. Doneu-vos, doncs, pressa, les vostres reverències, a introduir a les col·leccions canòniques aquesta nostra professió de fe i a escoltar dels Bisbes, religiosos i magnats del nostre poble, la fe amb què cregueren en Déu dins l'Església catòlica. Aquest Credo, copiat escrupolosament i enrobustit amb les signatures, cal conservar-lo als arxius perquè serveixi de testimoni davant Déu i dels homes temps a venir, a fi que se sàpiga que aquesta gent, a la qual sobrepassem sols en la règia potestat per disposició divina, abandonat l'antic error, reberen per la Confirmació i la imposició de mans, dins l'Església Catòlica, l'Esperit Paràclit, que confessaren ésser un i igual al Pare i al Fill, i foren rebudes al si de la catolicitat. Si algú no vol creure aquesta santa i recta confessió nostra, experimenti la ira de Déu amb l'anatema etern, i que la seva perdició serveixi de goig als fidels i d'escarment als infidels. A aquesta meva confessió he unit les Constitucions dels susdits Concilis i amb tota puresa de cor he signat el testimoni diví.»

Llegit això pel notari, es recità el símbol de la fe de Nicea, Constantinoble, Efes i Calcedònia. Acte seguit estampà el Monarca al peu del document la següent signatura: «Jo, Recared, Rei, tenint al cor i signant de paraula aquesta santa i veritable confessió, que és la que professa l'Església Catòlica, la vaig signar amb la meva mà dreta, protegint-me Déu.»

A continuació, signà la Reina: «Jo, Bada, reina gloriosa, vaig signar amb la meva mà i de tot cor aquesta fe, que vaig creure i admetre.»

Difícilment es pot concebre confessió més sublim, sincera i emocionant que aquesta en lllavis d'un Rei, La impressió que en els assistents produí fou profundíssima.

Les llàgrimes es mesclaren amb la joia, i de les boques de tothom brollaren aquestes exclamacions:

«Glòria a Déu, Pare, Fill i Esperit Sant, que té cura de la pau i la unitat de la seva Església, Santa i Catòlica. Glòria al nostre Senyor Jesucrist, que a costa de la seva sang va formar l'Església Catòlica amb totes les nacions. Glòria al nostre Senyor Jesucrist que féu la unitat de la veritable fe i instituí un ramat i un pastor. I, ¿a qui ha concedit Déu aquest mèrit etern sinó al veritable catòlic rei Recared? Lloança eterna a Jesucrist, que amb el Pare i l'Esperit Sant viu i regna pels segles dels segles. Amén.»

V

El nostre amic Kosmas, atrafegadíssim, redactava reports d'extensió dilatada, plens d'observacions subtils i prolixes, necessàries, però, a la comprensió i la bona marxa dels serveis diplomàtics. El rostre de Bizanci, impertorbable en apariència, s'enrojolava discretament als pòmuls, senyal de que la vida i l'emoció hi eren presents, no tant per la conducta reprensible de Teodora, sabuda per tothom, com pel somni mai abastat de restauració de l'Imperi, que contradictòriament no deixava dormir al gran Justinià, «el que no dormia mai». Kosmas omplia raimes de paper –tirallongues verament excessives– amb cal·ligrafia atapeïda, relatant com es desenrotllava el Concili i les seves incidències, ajudat per l'experiència del Biclars que li assenyalava detalls que s'escapaven a la seva observació.

Les intervencions i les deliberacions continuaven, i així, acabat que fou el solemníssim acte de l'abjuració dels Reis i de la professió pública de la seva fe, va tocar el torn als Bisbes, preveres, patricis i magnats de llinatge got. Hi eren presents els Bisbes arrians Ugnas, de Barcelona; Ubiligisc, de Palència; Murila, de València; Sunila, de Viseu; Garding, de Tui; Bechila, de Lugo; Avit, d'Oporto, i Friscle, de Tortosa. Els preveres i diaques eren gent anònima, excepte Joan de Biclars il·lustríssim per tots conceptes. Els magnats gots eren Gusind, Fonsa, Afrila, Aïla i Ella. Amb aquest grup de nobles hi havia tots els «*Seniors*» del poble.

Per insinuació dels Pares del Concili, prengué la paraula l'eminència gris d'aquest, Leandre, el germà de sant Isidor, el qual, en nom de Déu, del Rei i dels assistents, va requerir als Bisbes, preveres, magnats i senyors de llinatge got que manifestessin públicament allò que creien dins el seu cor. A això tots contestaren:

«Encara que allò que la vostra fraternitat i paternitat desitja escoltar de nosaltres i allò que vol que fem, ja ho hem executat abans, en el moment de la nostra conversió, quan, seguint el Senyor nostre, el Rei Recared, vàrem passar a l'Església de Déu, anatematitzant i rebutjant la perfídia arriana amb totes les seves supersticions, tanmateix, en atenció a l'amor que devem a Déu i a la Santa Església Catòlica, no sols ens donem pressa a fer el que ens demaneu, sinó que si encara trobeu alguna cosa convenient a la fe, exigiu-la de nosaltres, car l'amor de la recta fe ens ha dut a desitjar que tot allò que la vostra fraternitat ens indiqui com a més veritable, ho sostindrem i ho confessarem amb generosa confessió.»

Un primer pla del rostre de Bizanci aparegué en la blanca pantalla de la paret pintada de calç, gairebé simultàniament a aquestes paraules multitudinàries. Hi apareixia, depassant la tanca de l'horta, on Victorina, la filla de Goldomir, promesa amb el notari, collia roges cireres de l'arbre i se les posava a les orelles com arracades delitoses. La imatge s'esborrava i donava pas a la bellíssima Egèria, vestida de blanc i amb un clavell roig, o la mort («segura com una rosa») als cabells perfumats.

Tots es posaren dempeus i, enmig d'un silenci sepulcral, alçaren les veus i digueren:

«I. Tothom qui persisteixi a conservar la fe i la comunió arriana, com fins aquí l'hem conservada nosaltres, o no la rebutgi de tot cor, sigui anatema.

»II. Qui negui que el Fill de Déu i Senyor nostre Jesucrist és etern i consubstancial al Pare i engendrat de la paterna substància sense principi, sigui anatema.

»III. Qui no cregui en l'Esperit Sant, o negui que procedeix del Pare i del Fill, i és coetern i consubstancial al Fill i al Pare, sigui anatema.

»IV. Qui no faci distinció de persones entre Pare, Fill i Esperit Sant, i no reconegui la unitat de substància, sigui anatema.

»V. Qui afirmés que el Fill de Déu, nostre Senyor Jesucrist, i l'Esperit Sant són inferiors al Pare i els divideix en graus o digui que són criatures, sigui anatema.

»VI. Qui no cregui que el Pare i el Fill i l'Esperit Sant són d'una sola substància, omnipotència i eternitat, sigui anatema.

»VII. Qui digui que el Fill de Déu ignora allò que sap el Pare, sigui anatema.

»VIII. Qui digui que el Fill de Déu i l'Esperit Sant han tingut principi, sigui anatema.

»IX. Qui s'atreveixi a professar que el Fill de Déu és visible o passible segons la seva divinitat, sigui anatema.

»X. Qui no cregui que l'Esperit Sant és Déu veritable i omnipotent, com el Pare i el Fill, sigui anatema.

»XI. Qui cregui que en una altra banda hi ha una altra fe i comunió catòlica fora de la que té l'Església Universal, i definiren els Concilis de Nicea, Constantinoble, Efes i Calcedònia, sigui anatema.

»XII. Qui separa o disgrega en honor, glòria o divinitat el Pare, el Fill i l'Esperit Sant, sigui anatema.

»XIII. Qui no cregui que el Fill de Déu i l'Esperit Sant han de ser honorats i glorificats amb el Pare, sigui anatema.

»XIV. Qui no digui "Glòria al Pare i al Fill i a l'Esperit Sant", sigui anatema.

»XV. Qui judiqui bona l'obra de rebatejar o la practiqui, sigui anatema.

»XVI. Qui tingüés per veritable el llibel detestable donat a llum l'any dotze del regnat de Leovigild, en el qual es conté el trànsit dels romans a l'heretgia arriana i on es llegeix mal redactat "Glòria al Pare pel Fill en l'Esperit Sant", sigui anatema eternament.

»XVII. Qui no rebutgi i condemni de tot cor el conciliàbul de Rímini, sigui anatema.

»XVIII, XIX, XX, XXI i XXII. Qui menyspreï la fe del Concili de Nicea, de Constantinoble, Efes, Calcedònia o no rebi els concilis de tots els bisbes ortodoxos, sigui anatema.

»XXIII. En conseqüència, signem amb anatema i amb la nostra pròpia mà aquesta condemna de la perfídia i la comunió arriana, i de tots els Concilis que afavoreixin aquesta heretgia. Siguin condemnats al cel i a la terra totes les coses que l'Església Romana condemna, i siguin admeses a la terra i al cel totes les que ella admet; regnant nostre Senyor Jesucrist, a qui amb el Pare i l'Esperit Sant sigui donada honra i glòria, per tots els segles dels segles. Amén.»

Signada per tots els bisbes, preveres i magnats i senyors conversos aquesta professió de fe, tornà a prendre la paraula el rei Recared, anunciant als assistents que, des d'aquell moment, prenia sota la seva protecció l'Església Catòlica i tindria cura dels seus interessos. Tornà a exhortar els Pares perquè instruïssin bé el poble, i va proposar que, a fi que la fe jurada arrelés més profundament en el cor dels nous convertits, es recités tots els diumenges públicament el Símbol de la fe del Concili de Constantinoble. Aquest costum, introduït en aquest Concili, fou més tard adoptat per tot l'Occident.

Acte seguit, i de manera inopinada, el Concili, amb fórmules pomposes de lloança per la coneixença de les institucions visigòtiques, designà unànimement Joan de Bícjar, anomenat el Bicularès, bisbe per a la seu vacant de Girona.

Tot encaixava a la roda del Destí.

VI

L'alegria que produí el nomenament de Bíclar, al final del Concili, com a bisbe de Girona, fou molt viva en Kosmas i en Goldomir. La família d'aquest darrer organitzà una petita festa de comiat de l'eclesiàstic i de Kosmas ja que ambdós partien l'endemà, invitant-hi el notari enamorat, Aldrofeu, i el seu pare, un *judex* o *vicarius* venal i pedant, futur sogre de Victorina, així com Emengarda, una vídua amb possibles, propietària d'extensos oliverars a Hispalis (Sevilla).

El nostre erudit bizantí hi brindà l'actuació dels seus atabaladors autòmats; Victorina i Felicitat oferiren la interpretació d'unes cançons de Gades, i els nois, Aureli i Policarp, uns exercicis d'estratègia militar dansada. Aldrofeu, que era un mica poeta nostrat, recità uns versos, que havia compost el dia anterior i que dedicava a Victorina:

*Zim-zam, zim-zam,
vogui la barca, vogui la barca.*

*Zim-zam, zim-zam,
que lluny és l'illa! Si no hi arribo,
ja n'hi haurà d'altres que arribaran.*

*D'allí em porten les marinades
una veu dolça
com una queixa plena d'amor
que sempre em crida:
«Jo só la mare que has deixat sola;
torna a mos braços, fill del meu cor!»*

Aquests versos, que foren plagiats, en ple segle XIX, pel poeta gironí Anicet de Pagès de Puig, varen ésser molt aplaudits. Incitat per la poesia i els cants entrà subreptíciament, escapant-se del corral, el voltor Org amb la pretensió de cantar alguna cançó folklòrica. Ara, com que espantava les senyores, en particular la rica vídua Emengarda, fou foragitat de la sala, després d'esvalotades persecucions i crits comminatoris.

La festa continuà molt animada, Emengarda, donant queixalades a una cuixeta de pollastre, digué que esperava que el Concili no hagués donat ales als qui li conreaven els predis. Preguntà si encara era vigent la llei que permetia escapar els esclaus.

—Els hi podem tallar el cap, estimat jurista?

—Depèn, benvolguda Emengarda. Teòricament, no; però en la pràctica hom pot trobar justificacions segons la llei aplicable. Els cristians, però, diuen que això és monstrosos.

—Vós, que sou un home d'enteniment, i a propòsit del que em dieu: ¿per què neixen monstres entre nosaltres?

—Per diverses causes, entre les quals es poden citar la debilitat de la virtut generant o generativa, i també per la seva abundància. Cal tenir també en compte les constel·lacions.

—A veure. ¿Per què no hi ha gegants avui, que són evidentment monstres perillosos?

—Doncs, perquè la natura està com abaltida, sense força ni vigor per a l'engendrament. A l'Orient, tanmateix, hi ha un país amb tendència al gegantisme.

—Una altra cosa, i perdoneu les meves preguntes: ¿per què, a diferència dels altres animals, no tenen cua els homes i les dones?

—Molt senzill: perquè el gènere humà s'asseu damunt les natges, i no podria fer-ho si tinguéssua. Ara, en el llinatge dels jueus, n'hi ha alguns que en tenen, però l'amaguen amb molt de secret.

—¿I per què no tenen barba els efeminats o els capons?

—Per la senzilla raó que tenen els porus tancats i no creix, o no pot créixer, el pèl.

—Ara bé, a més d'aquesta circumstància, es dona el fet preocupant que tots els efeminats tenen la veu atiplada. Expliqueu-me les raons, si us plau.

—Molt bé, per una raó òbvia. Perquè tenen la canya del pulmó molt petita i no rep l'aire suficient cap enfora. Així surt una veu aguda. És semblant a la veu dels clarins, les xeremies i les cornetes.

Kosmas i Bíclar escoltaven aquesta llarga i desconcertant conversa, estupefactes. El diàleg, influït, segles després, en un llibre d'un tal Ferrer de Brocaldino titulat *El porqué de todas las cosas*. Però donaren mitja volta i se n'anaren a l'hort a prendre la fresca. Bíclar, després d'un silenci, féu:

—Sabia que seria proposat per al bisbat de Girona. Feia temps que a l'Officium ho portaven entre mans. És una seu difícil, que em preocupa pels heretges i la mala administració de la Hisenda Pública. ¿coneixeu Catalunya, amic meu?

—No —respongué Kosmas. Com és aquest país?

—És un país extraordinari, d'una bellesa incomparable. Recordant un clàssic, encara inexistent, d'aquesta terra citaré una pàgina memorable que em sé de memòria: *«Es Cathalunya terra fertilíssima y abundantíssima, perquè dins Cathalunya es cullen les mes de les coses que son menester per al sustento del home. Los vins de Cathalunya son los millors que tinga Espanya i si volem tractar de fruytas no faltan estas en Cathalunya, puyts tota ella ne está ben provehida i los formatges son en todas parts estimats. Lo que toca al peix no tinch que dir, puix tots veuen la abundancia que nia en Barcelona, y per tota la costa, la pesca de tonyinas, llampugas i altres pexos regalats, no faltan en Cathalunya. Las sabogas, asturions, llampreas y altra manera de pexos tenim en lo riu de Tortosa. De truytas nia per molts rius de Cathalunya amb molta abundancia, peix que pot competir ab les llampugues, y qualsevol altre peix de mar y de riu.»*

—M'heu impressionat, realment, És un país meravellós, segons diuen els vostres textos. M'agradaria visitar-lo.

Es féu una pausa. Bíclar, de prompte, preguntà:

—¿Heu de fer quelcom de precís, després de la vostra tasca al Concili?

—No —respongué el nostre erudit recaptador de tributs—. No tinc cap pressa.

—Llavors —digué Bíclar amb els ulls il·luminats— ¿per què no veniu amb mi a Girona i assistiu a la consagració? Em séieu de molta ajuda.

Era la pregunta adequada. El rostre d'Egèria sorgia radiant d'entre les flors perfumades. S'inseria en el marc oval de les arbustacions selvàtiques i plorava dolçament d'alegria.

Kosmas contestà:

—D'acord. Vindré amb vós.

VII

Sant Brauli de Saragossa llegia un gran còdex contenint una compilació legislativa, goda i hispano-romana, posant-hi notes erudites de difícil interpretació. La llum li entrava per la finestra. Arribà un correu portador d'una lletra del Rei. Brauli deixà el gran còdex i llegí detingudament la missiva:

El rei al sant i venerable pare Brauli, Bisbe: Hem rebut la carta plena d'eloqüència i gentilesa que la vostra Santetat m'ha dirigit. Els pensaments que hi conté i l'estil em fan veure que cada dia que passa teniu més saviesa i prudència. Bé sap vostra Santetat que la determinació, per mi presa, d'eleva a l'honor de l'Episcopat el nostre dilecte Joan de Vallclara (Biclarès), és a vós deguda, i no sense mereixement i sense arbitri. Perquè Déu omnipotent, a qui tot serveix, inspira a qui vol, a fi que es compleixi la seva voluntat suprema. La pietat immensa del Senyor sabia des de l'eternitat a qui desitjava predestinar per a les seves coses.

Per tant, baró benaventurat, em complau la meva elecció feta segons indicació vostra, i espero que el viatge que el nostre Joan de Biclara amb el cavaller bizantí Kosmas (que desitja conèixer Catalunya, contrada encara inexistent), sigui de profit a Déu, i arribin els dos a llur termini sense cap contratemps i benaurats en la gràcia divina. Jo, el rei.

Fatigosament avançava Kosmas, i el seu seguici, parlant tothora amb l'estimat del Rei, l'ínclit futur historiador dels gots, Joan de Vallclara, anomenat el Biclarsès. Havien abandonat la via romana i transitaven per camins de ferradura i senderes asprívoles i desertes. Procuraren fer dreuera vers Catalunya, i els dies passaven lents, sota nuvolades adustes o sota celatges acabats de rentar pel vent, inundats per sols i llunes. Arquimedes II, astut i vigilant, obria la marxa, dipositari de la confiança dels viatgers. Darrera, venien Kosmas i Biclars, en perpetu diàleg, i una mica més enrera cavalcaven Mides i Ugerum amb Org, el voltor. Seguien les mules amb els bagatges i les caixes contenint la fanfara d'autòmats. Per cert, Kosmas havia regalat a Perpètua, la muller de Goldomir, un gat autòmat, elàstic i saltador de teulades, que provocà la joia de tots. El cavaller rumiava, en els moments de silenci, bressat per la cavalcadura, la manera de donar veu als autòmats, de fer-los parlar, car, com ja sabem, fins ara eren muts. El problema era difícil, però no d'impossible solució.

Entraren a Catalunya per la ratlla dita d'Aragó, vorejant La Fatarella, poble on nasqué el 1820, Josep Maria Escolà i Cugat, fundador de l'Acadèmia Bibliogràfica Mariana, a Lleida, institució important per a la poesia religiosa a Espanya, molt lloada per l'erudit santanderí José María de Cossío, i on presentà, l'any 1870, el gran poeta Àngel Guimerà, la seva poesia *A la Verge Maria*, i que comença:

*Llum del espay, estrella de la vida,
Ombra agradosa del ardent sorral,
Port astruch de la mar ensuperbida
Escala de la gràcia divinal.*

Això confortà Kosmas, molt devot de la Mare de Déu des de petit, quan pregava amb el cap cot i les mans juntes, tal com apareixien els infants sants a les estampes de tot el món, especialment a l'hora d'anar al llit.

S'anaven acostant al monestir de Vallclara, i el nostre heroi preguntà al Biclarsès, en ple Priorat, si la regla del monestir de la seva fundació (regla de la qual li havia parlat a Toledo)

determinava la manera de nominació dels abats. Li fou contestat que, efectivament, existia aquesta designació, que era la de l'elecció per la comunitat, a la semblança de les regles de sant Benet, sant Cesari i sant Fructuós, procurant que fos elegit, segons el sant temor de Déu, aquell que per comú acord de tota la comunitat o, almenys, de part d'ella, fos reputat el més adequat. Cal tenir en compte, en aquesta elecció, el mèrit, la saviesa i la doctrina del qui es va a elegir, encara que aquest sigui el darrer de la comunitat.

—I l'abat? —preguntà Kosmas—. ¿Com ha d'ésser l'abat en exercici?

—L'abaciat es considera sempre com una pesada càrrega —respongué Bíclar—. Més que manar s'ha d'ésser útil a la comunitat. Cal que sigui instruït en la llei divina i sigui com una font d'on brollin màximes antigues i noves. Cal que sigui cast, sobri, caritatiu, que prefereixi la misericòrdia al rigor i sigui prudent en el càstig; que imiti la discreció del Sant Patriarca Jacob, que deia: «Si faig caminar els meus ramats més del que poden, es moriran totes les ovelles en un dia.»

Després de veure un parell de bramuladores i amenaçants quimeres en la llunyania i entrellucar l'equívoc aspecte d'un camperol, que s'assemblava a Arnulf, arribaren, per fi, a Vallclara. El monestir estava als afores del poblet, sota la muntanya de Prades, en una ombrívola vall, semblant a la Scala Dei, curulla de boscos i de fontanes remorejants. Era un lloc d'un silenci i una pau perfectes.

El cenobi estava compost per l'església, no massa gran, d'una sola nau, amb el refectori i les cuines a l'esquerra de l'edifici; a la dreta s'alçava la infermeria. A l'entorn hi havia les hortes que els monjos cavaven amb singular delectació. Aquestes hortes apareixien molt perjudicades pels cadells, animals semblants a un gran llagost que obrien llargues galeries sota terra, destrossant i menjant-se amb voracitat demoníaca, les arrels de les més variades hortalisses, a excepció de les bledes.

Contra el mur que encerclava les hortes, hom podia veure, construïts matusserament, els dormitoris o cel·les dels monjos a guisa de petites cases (més aviat, cofurnes) individuals, donant totes la cara als sembrats i als edificis centrals. El lloc era molt agradable, sobretot en aquella època de l'any, per l'extremada frescor que s'hi fruïa. Continuament se sentia el soroll de l'aigua corrent per les sínies i els canals.

Els rebé, amb gran alegria, tota la comunitat amb el prior al cap, que ja sabia la notícia del nomenament de Bíclar al Bisbat de la ciutat de Girona. Donaren les gràcies humilment amb una solemne funció religiosa. Kosmas va poder oir un *cantus tractus* excepcional. Aquest cant era usual als convents d'Egipte, segons Cassià, sant Jeroni i les regles de Serapion Macari i Paphnutius.

Acte seguit, en honor de Kosmas, s'entonà un *cantus hipophoricus*, que era una variant del *cantus tractus* en el qual s'afegia a la fi dels salms un verset en forma de responsori.

VIII

En pocs dies deixà Bíclar enllestits els assumptes pendents a Vallclara (Kosmas ho aprofità per explorar les serres del Montsant i de Prades) i, una vegada hagueren reparat llurs forces i avituallaments, els nostres amics continuaren el viatge vers Girona, travessant per tota mena de climes i paisatges, d'una sorprenent bellesa, al fons dels quals emergia la muntanya santa de Montserrat.

Girona és una ciutat antiquíssima, i el seu origen es perd en la nit insondable dels temps, essent impossible assenyalar-li un fundador, encara que alguns historiadors incompetents, no massa fiables, afirmen que fou Gerió (d'on ve el nom de Girona o Gerona) referint a la menuda la fabulosa vinguda d'aquest personatge a Espanya, la seva dominació, riqueses, descendents i tràgica fi. Sabem, però, que els seus primers bisbes, provats documentalment i per la tradició, foren sant Ponç i sant Narcís. El primer, hom ignora si era el de les «herbes», de tan arrelada veneració a Barcelona, però el segon era evidentment el de «les mosques», car, molt temps després d'ésser enterrat a l'església gironina de Sant Feliu, les cròniques (tant bizantines com catalanes) diuen que essent profanat el seu cadàver *«al punt varen eixir dels narius d'aquell sant cors tan gran exam de mosques blaves e blanques e verdes e vermelles e negres totes juntades, més grans que un aglan, e tan verinoses que-ls qui tocaven, persones e cavalls, de prompte sense remei morien e no fahien mal a negu sino als profanadors e a les gents lurs e a lurs caualls que-n varen matar mes de XXV. milia e de gent ne varen morir mes de L. milia d'aquella mala Ventura de mosques que-l benaventurat Sanct Narcís los ne tramet per lur gran malvestat. E tantost entre ells s'hi va metre gran pestilencia que-n varen morir infinits. E tot varen romandre confosos e així auergonyits se n'hagueren de tornar»*.

Efectuada aquesta relació del miracle de les mosques, Kosmas acompanyà Bíclar en l'enfrontament dels problemes de la seu vacant, que ben aviat foren solucionats per la consagració i la presa de possessió del nou i venerable sant bisbe, amb encens d'intens i acre perfum i litúrgia visigòtica:

*Flecte genu, en signum per quod vis victa tyranni
antiqui atque erebi concidit imperium.
Hoc tu sive pius frontem sive pectora signes,
nec lemorum insidias spectraque vana time.*

(Doblega el genoll; aquest és l'estendard que va destruir el poder de l'antic tirà i davant del qual s'enderrocà l'imperi de l'avèr. Si segelles, pietosament, amb ell el teu front o el teu pit, res no hauràs de témer dels dimonis i vans fantasmes.)

Restaven, no obstant això, certes irregularitats en els impostos, ja que des que morí Alici, el bisbe antecessor, i en virtut d'un decret del Procurador del Patrimoni Reial hom havia demanat als bisbes de la Tarraconense el consentiment d'ús per exigir les rendes. Els recaptadors de tributs assenyalaren abusivament els drets que ells i els seus subalterns cobrarien per raó de les comissions, i no era fàcil oblidar que, des de sempre, els recaptadors d'impostos han gaudit de la particular antipatia, l'odi i l'hostilitat, no sols del poble, sinó del poble, dels clergues i magnats. Kosmas, però, no oblidava que sant Mateu, abans d'ésser apòstol i evangelista, fou un especialista en aquests afers, un tècnic en el cobrament de tributs i que, tanmateix, li assistí la Santedat.

A part de l'encunyament de la moneda (aquesta, fins a Leovigild, era bizantina i duia l'efigie i el nom de l'emperador d'Orient) hi havia al regne visigot diferents impostos que pagaven, moltes vegades, en espècie, encara que no era la millor manera de cobrament ni la més còmoda. Kosmas trobà la *capitatio humana*, que gravava els petits possessors; la *functio publica*, o impost territorial que pagaven els hispano-romans, però no els gots, i el *tributum* pels productes. Els impostos indirectes eren el *portorium*, *thelonie* i d'altres, que eren una mena d'impostos de les duanes, i l'*indictio armorum*, que gravava les armes. Els perceptors d'aquests tributs s'anomenaven els *numerarii*, gent odiada i extorsionant, molt enriquida i arrogant.

Kosmas acudí a les oficines de recaptació de rendes a fer una visita de compliment a Alabart, el *numerarius* prevaricador de Girona, i el trobà recolzat en coixins de seda brodats, aspirant el perfum de disbauxadors pebeters encesos, de fabricació escita. L'acompanyava Arquimedes II, molt excitat pel retrobament d'un ambient que li era familiar.

El *numerarius* Alabart féu servir un hidromel de carabassa rànica, especialitat d'una eixerida concubina empordanesa, que plagué particularment al nostre cavaller, el qual preguntà pel sistema d'exacció d'impostos i la manera com duia Alabart el control. Arquimedes II, que, des del primer moment, tenia atemorits els escriptors (cosa normal en ell), examinava mentrestant les partides dels llibres de comptabilitat, i en treia escandalosos estats de caixa i balanços fraudulents. Dugué el resultat, escrit en un paperet, a Kosmas.

Després de llegir-lo, aquest digué amb molta cura:

—Veig que les partides no quadren, estimat col·lega. No, no quadren gens bé; per ésser més exactes, no quadren en absolut.

Alabart, s'empipà.

—Vós no sou qui, per examinar els meus llibres. Sou un intrús bizantí, sense jurisdicció ni competència en la cúria! Prou de fotre-hi el nas! Us trauré a puntades de peu. A fora!

—No es tracta de competències ni de jurisdiccions, però el vostre *Liber iudiciorum* determina qui fa un desfalc i qui no en fa. I jo, naturalment, estic en situació, pel meu ofici, de provar que vós sou un lladre depravat, un lladre que roba al Fisc.

Alabart, el *numerarius* infidel en la custòdia de la moneda, caigué de genolls. S'enderrocà sorollosament amb liquacions diverses.

—Pietat! —exclamà.

Entraren les guàrdies del Magister amb llur carregament d'espases i llances rovellades. Entraren després d'obrir les portes amb violència.

Florí una rosa al palau del bisbe. Anà mutant lentament i progressivament. Esclatà, per fi, en un arc iris de colors. Era bell de veure.

IX

Sí, era d'una bellesa indesxifrable, exaltada, alegre, d'una serenitat alleugeridora, mentre batia el sol damunt les platges, amb el blau intens del mar com a fons, i això en tota la llargada de la costa, que era extensíssima i abrupta. Les pinedes arribaven, espesses i tofudes, a l'aigua transparent de les cales, i hom podia escoltar l'onada acústica de les cigales barrejant-se amb la remor sorda del mar en la llunyania. Algunes *villae* es remarcaven construïdes sobre caps solitaris o en pujols o en comes que ondulaven seguint el rompent de les ones. Aquestes *villae*, prop de la romana Blanes (o «Blanda», com constava oficialment, àdhuc per als gots), eren blanquíssimes, repintades una i altra vegada amb calç, i moltes d'elles tenien al pati un mosaic antic, de l'art del qual s'havia perdut ara la mena. Tot això Kosmas ho contemplava entre les roques d'una allunyada caleta solitària, ajagut a la sorra, mentre una vela llatina es retallava contra l'horitzó.

De sobte, es produí quelcom de prodigiós. Kosmas veié venir per la platja un grup de donzelles i d'esclaves núbils que duïen un alt pal·li, vistosament decorat amb els més vius colors. Caminaven lentament, seguint el rastre d'escuma de l'aigua, jugant amb gracioses i petites pilotes de drap escarlata, dansant i tocant amb llargues flautes de canya i amb címbals ressonants unes melodies senzilles i arcaïques. Una esclava negra duïa el compàs fent percutir uns enormes cròtals de Gades, la de les afamades ballarines. Eren uns moviments que hom veia efectuar com a través d'una recordada memòria, com un eco que es perd a poc a poc, i dolcíssim.

El cor de Kosmas palpitava. Sota el pal·li, una serena beutat caminava harmoniosament, avançant al llarg de la sorra de la platja entre els crits i la joia de les companyes i de les petites serventes. Era Egèria. La pressentida Egèria, la mai no vista, l'entrellaçada amb el perfum dels dies i les nits, i les roses d'abril. Egèria, com la cítara d'Orient misteriós, quan es pon el sol i les làmpades brillen solitàries a la matinada. Era la dama convertida en estàtua de perfecció, sota les arenes del desert, més enllà de les lectures dels Pares de l'Església. O com l'ocell en la branca, o com el peix en la mar, o com l'infant que dorm en els coixins dels somnis.

Egèria es despullà per banyar-se. Nua i casta, es llençava a la mar i el seu cos es mesurava orsianament, en un equilibri que sols, catorze segles després, seria definit, per la saviesa noucentista, com «la Ben Plantada», la xifra i la suma d'una raça i d'un poble. Com era de veure, segons la transcripció ideal, Egèria –com, més tard, Teresa– tenia un metre vuitanta-cinc centímetres d'alçària. De terra a la cintura, un metre vint-i-cinc; seixanta centímetres de cintura enlaire. Entorn d'aquesta inicial desproporció feliç s'agrupen en tota la resta les més escaients proporcions. Així el peu no és massa menut, però fi i vivent en tota l'extensió, del taló a la punta. Els turmells semblen tal volta una mica amples, però és en el caminar que s'endevinen els genolls, rodons, poderosos i perfectes. I el problema d'ajuntar les llargues, viatjadores extremitats amb el tronc que reposa, sembla resolt per l'arquitectural natura, segons un amagat subtil artífici com el que el Renaixement va trobar amb la invenció dels que s'anomenaren *duomos*».

Quan sortí de l'aigua, Egèria fou embolcallada, per Silvània i les serventes, en amplis llençols de lli i, una vegada assecada, li friccionaren el cos amb ungüents elaborats amb herbes de la Provença, que li enviava una germana de la seva mare, resident a Narbona, casada amb un exportador de cereals amb centre comercial a Marsella. Encara que no massa permisible, per allò que representava d'evocar temps i ideologies nefandes, hom podia veure les faules poètiques del naixement de Venus, eixint de les aigües, púdica i nua, amb tritons, petxines i dofins com a divulgat emblema.

*Mes Venus, via anant, els circuïa
d'obscuritat i un vel flotant de núvol
perquè hom no la veja ni la pugui
tocar ni detenir-la, i no intenti
les causes demanar de llur vinguda.
Ella, sublim, endreça el vol vers Pafos
i visita propícia ses morades.
Allà un temple té on cent ares
fumen d'encens sabeu i entorn difonen
l'alè plaent de les garlandes fresques.*

Així deia Virgili en la versió engalanada de mossèn Llorenç Riber, feta sobre textos autèntics i amb el fervor del llatí precoç.

Kosmas, des del seu amagatall fortuït, observava com després es banyaven Silvània i les amigues, entre crits joiosos i parloteig enardit. Tragueren, també, d'unes cistelles de vímet, les provisions per al dinar, que servien, amatents, les esclaves. Les flautes no deixaven, però, de sonar amb veu modulada i incisiva.

Aquestes escenes singulars eren contemplades per Ustània, des de regions indeterminades i vagues, molt lluny d'aquestes terres i amb un urc malèvol, pròxim al despit, sense paraules, ni veu per pronunciar-les. Des de passadissos de tenebra, ho veia també el dimoni Arnulf, amb ira concentrada, meditant obstinadament l'estratègia que caldria seguir. Sabia que els principals dimonis habiten en el cap de les persones, com deia sant Hilari, i que les passions són els dimonis que tempten els mortals. D'això en coneixien moltes coses detallades els pares del desert.

El sol arribava al seu zenit, i les noies s'arreceraren sota el pal·li, la tela del qual s'agitava vigorosament sota els embats del vent. La xardor bronzia com un eixam d'abelles. Kosmas albergava en el seu pit una ventura dilatada i poderosa, infinitament exaltada, lúcidament atenta.

Era això l'amor? Recordava que els savis de la seva terra deien que l'amor no deixa llibertat per a l'elecció. Al començament mana com a senyor, després regna com un tirà a no ser que es trenquin les cadenes per la força d'una poderosa raó. Però sempre hi ha bona fe en l'amor, encara que opressor i capriciós. Grava en la ment la idea d'una felicitat eterna en la constant i entera possessió de l'objecte estimat.

Plató, però, en els diàlegs socràtics, afirmava que cada ésser desitja el seu contrari i no allò que li és igual. Així, allò que és sec necessita la humitat, allò que és fred la calor, allò que és amarg la dolçor, allò que és agut l'esmussat, allò que és buit la plenitud, allò que és ple la buidor, i tota la resta igualment. «Perquè el contrari s'alimenta del contrari, mentre que el semblant no guanya res del semblant.»

X

Hi ha fets que es produeixen regits per la fatalitat. L'encontre entre Egèria i Kosmas s'efectuà amb una determinació cega, prevista molt temps abans, en el pati del que hom en deia «Isaac el Cec», precisament, imprevisible mansió del call gironí que, a guisa de dèdal tortuós i romàntic, escalava la part alta de la ciutat, vers la muralla. Hom hi venia els productes dels més selectes herbaris aromàtics, des del pur estragó a l'orenga càlida, passant per la menta fresca, el noble llorer, la sàlvia humil, l'eixerit julivert, el comí descarat, l'api reverencial, l'airosa alfàbega, l'all escandalós i la farigola muntanyenca.

Es trobaren cara a cara. Kosmas es tras mudà. Egèria somreia amb dolcesa. Totes les coses del món foren posades en llur just lloc, perfectes, includibles i lluminoses. Kosmas ho comprengué. Digué amb suavitat:

–Egèria, estimada meva.

–Sí, Kosmas. T'he esperat des de sempre. Et veia en tot el que els meus ulls veien. En les flors, en els brodats que he anat fent totes aquestes anyades. Àdhuc, des de petita et veia. T'he vist en els llibres de pregàries i en les estampes dels sants. També en el mocador amb què he eixugat les llàgrimes del nen dels masovers.

–Egèria, jo et sabia perquè, des d'infant, també m'ho digué la meva plorada Florentina, en els jardins paterns d'Antioquia. Un dia vaig veure la teva cara reflectida en l'aigua del corrent del riu. T'he vist, mig borrosa, en els pergamins antics, mentre estudiava adolescent. T'he vist tantes vegades, Egèria!

–M'ho preguntava la meva mare, mirant-me als ulls. «Què tens, Egèria? En què penses?» No deia res, però pensava en tu, encara inconegut, el meu cavaller estimat, Kosmas.

–He recorregut mig món. He llegit l'Escriptura, Egèria. He cregut després de dubtar. He vist la immensa Faç. He tornat una i altra vegada. He intentat defugir la música de les dansarines darrera el tabernacle. T'he vist sempre. Sabia que existies, Egèria.

–Ara, però, m'has trobat, Kosmas.

–És rar. Una secreta veu em duia vers tu, em guiava vers aquesta llum, malgrat les coses que em sol·licitaven. Serem feliços, Egèria.

–Ho serem, Kosmas.

Cantaren els ocells entre la fronda, agitant les branques i les arrels ocultes de l'heura. S'obrí una finestreta i sortí el cap d'una dona amb un estrany capell mirant a una i altra banda. Cridà un home encorbat damunt l'aixada; aquest es girà. Tornà a cavar. Els ocells cantaren amb fúria com si l'univers projectés esclatar de sobte.

–Tens els ulls blaus, Egèria, d'un blau de cel. Voldria ser dins de la teva mirada com dins un llac tranquil i profund.

–El teu rostre és viril, Kosmas. D'una virilitat dolça i afable. Revela la gallardia i la valentia honesta sense fatxenderia. Voldria ésser entre els teus braços, el meu cavaller.

–Quan després de cada jornada, casats en la pau de Crist, torni a casa, et veuré, dreta al llindar, amb les llums de les dones fortes. Seràs com el bàlsam que treu la fatiga. També repararàs el mal que sotja el vianant.

–T'esperaré, brodant en el bastidor, Kosmas. Brodaré amb seda les estrelles i les llunes de l'ample Univers. Brodaré les paraules que em diguis a les vesprades ardents.

–La teva boca és roja com una fruita madura; però dirà també paraules de conhort, Egèria.

–No sé el que faré, estimat. Les meves paraules seran com ocells que volen. La meva boca no serà sempre roja.

Hi havia infants que jugaven en els patis superposats, un damunt de l'altre. El call era un clos no pas sempre tancat. Les lleis romanes sobre els calls ja no eren vigents, encara que no podien els jueus edificar noves sinagogues. Els nens jueus jugaven a saltar i parar. Els nens cristians jugaven en una placeta tot cantant una salmòdia:

*Birulet Sant Pere.
Birulet Sant Pau.
Que venim de Roma
i portem corona
de Sant Nicolau.
Quatre de pa,
i quatre de vi.
No sabem que dir!*

Arnulf anava mormolant en veu baixa frases incoherents. Trotava pels carrers i les places de Girona. El seu tarannà taciturn, molt habitual en els dimonis que no ostentaven un grau de comandament suficientment elevat a llur vanaglòria, s'havia transformat en una ira reconcentrada, gairebé incontrolable. S'havia aprimat a ulls vista. El poder dialèctic de què havia donat proves antany, minvava sorprenentment. Els nens cantaven:

*Lena, Lena, Lena.
Filla de rei i de reina.
A Betlem se'n van anar
i a Judes van preguntar:
«Judes, digues la veritat
del que et serà preguntat.»*

Kosmas veié els infants jugar, amb ronda de veus, a la placeta.

Egèria li deia:

—No sempre serem joves, amor meu. Llavors els meus ulls no seran tan blaus ni la pell tan blanca. Recorda els llibres pietosos. També la litúrgia en parla d'aquests senyals moridors.

—No ho sé, Egèria. Voldria envellir al teu costat sentint la sang als polsos i la teva veu en la penombra. La llum, llavors, s'abaltirà, però l'amor viurà mentre tot s'enderroqui.

Després d'això, Arnulf anà a veure Garau, vell bruixot que vivia a la plaça emporxada de les Olles, especialista en encantaments malèvols i en crims horrorosos. Eren amics des dels temps de les persecucions de Diocleciana, en les quals havien deshonorablement excel·lit com a delators insensibles i cíncics. Garau fruïa d'una escruixidora imaginació i planejava els «afers» meticulosament. Ambdós s'ajudaven quan calia.

Un cop l'hagué fet passar, Garau tancà la porta. Hom escoltà, llavors, una gran riallada.

XI

Els dies que seguien foren d'una gran felicitat per a la parella. Bíclar felicità Kosmas i Egèria per llur compromís de nuviatge i els adreçà belles paraules sobre la puresa i la significació de l'amor. Parlà de l'heroïcitat d'aquest i cità l'epístola II a Nepocià de sant Jeroni: «A l'amor sant i virtuós no li cal que sovint li ofereixin presents afalagadors, tals com mantells i faixes, mocadors per al nas, guisats saborosos i dolços, o lletres amoroses.» Era evident. L'amor era desinteressat i únicament calia desitjar el bé de l'ésser estimat. No obstant això —com a única excepció de la regla—, Kosmas regalà a Egèria el primer autòmat parlant, finalment aconseguit a base d'un gran estudi. Es tractava d'una simpàtica cigonya mecànica que recitava l'Evangeli en totes les llengües de l'Imperi. Era meravellós. Egèria féu present al seu promès d'un bell exemplar (relligat en cuir embotit i amb gemmes incrustades) del llibre de la seva àvia *Peregrinatio ad Sancta Loca*. Era veritablement una joia, permutable, si calia, per un bon tros de terra de regadiu.

Els pares d'Egèria s'alegraren força de l'elecció de la seva filla, i consideraren Kosmas un futur gendre desitjable, reputant-lo baró prudent, distingit i temorós de Déu. Es feren successius i succulents àpats celebrant-ho, a Blanda (Blanes), on Màxim i Cecília, els pares, de nissaga hispano-romana opulenta, cultivaven una gran finca amb planters de faveres, carxofes i pebrots vermells primerencs així com una variada ramaderia amb gros bestiar. Vivien en una vil·la, prop del mar, amb calefacció d'aigua calenta, i amb esclaus fidelíssims, tots ells cristians.

Per fixar la data del matrimoni, s'escollí prèviament un dia per celebrar les esposalles, la definició legal de les quals era: *mentio et repromissio nuptiarum futurarum*, això és, promesa mútua de contraure matrimoni. Era costum molt arrelat, sancionat pel dret vigent, i podien concertar-les els pares respecte dels fills en potestat; després, però, s'exigí el consentiment del baró, ja que en la filla es presumia sempre, encara que callés, i a això no podia oposar-se, excepte en el cas que el pretès espòs fos *indignum moribus vel turpem*. L'edat era un altre requisit, però no es fixà fins a Justinià, és a dir, fins feia poc, i s'assenyalà als set anys d'edat.

El notari escollit per redactar el document de l'esponsalici, així com Joan de Bíclar, bisbe de Girona —amic entranyable a qui Kosmas féu donació de la fanfara d'autòmats per al millor lluíment de les funcions episcopals de gran aparat—, aclariren detalladament al nostre cavaller que els efectes de les esposalles, àdhuc en el reialme visigot, eren idèntics en molts extrems als del matrimoni. Per exemple, digueren: el parentesc d'afinitat, el no testimoniar en contra, qualificar de parricidi la mort produïda a l'altre, etc. L'esponsalici es pot dissoldre sempre, a condició d'emprar la fórmula ritual *conditione tua non utor*.

Kosmas hi estigué d'acord i, després d'escriure una lletra a sant Isidor (que havia traslladat la residència a Sevilla) i a sant Brauli, contant-los els esdeveniments, sortí amb el seu futur sogre a caçar uns quants cérvols per la comarca de la Selva. Abans, però, fullejà el *Viatge a Terra Santa*, de l'àvia d'Egèria, i hi trobà l'afirmació que sant Tomàs seria enviat a Síria «segons la carta que Jesucrist havia enviat al rei Abgar, per mitjà del correu Ananias, i que es conservava amb gran respecte a la població d'Edessa». Això li féu pensar en la pretesa carta que Licinià rebé del cel i que li fou llegida a Toledo. En l'afirmació de l'àvia, però, no hi havia heretgia, més aviat innocent credulitat. Somrigué amb benevolència.

Els cérvols foren pertinaços a fer-se escàpols i fatigaren de manera terrible els caçadors, els quals havien de vigilar contínuament que no se'ls abraonés algun *zamit* famolenc. Observà que els *zamit* de Catalunya eren molt més voràçs que els de la Bètica. Per altra banda, trobà Kosmas una bèstia que li era desconeguda, i que Màxim li comunicà que s'anomenava «l'escopidor» (*Sputator*). Semblava una mescla horrorosa de serp i de centpeus. Car del seu cos

de serpent *anphisbena*, de gairebé dos metres de longitud, emergien vint-i-sis peus a cada banda, o sigui, en total, cinquanta-dos peus. Aquest animal desconegut disparava una saliva negra mortal. L'evitaren molt particularment durant tota la cacera.

Arribat que fou el dia de les esposalles, els pares d'Egèria, després d'ésser aquestes correctament signades, celebraren una festa a la qual foren invitats els parents i amics de la família. Per la banda de Kosmas hi acudiren l'estimat bisbe Bíclar, el sofista vident Mides, el patge Ugernum i Org, el voltor. A tots ells, atenia sol·licitament Arquimedes II.

La festa es feia en els jardins, de cara al mar, entre estàtues de marbre, massissos de boix retallat i xiprers alterosos. Els invitats, entre altres especialitats, menjaren *garum*, però el de l'espècie negra (*garum nigrum*), el més apreciat, que constituïa un deliciós *fumet*, percaçat pels gastrònoms de punta. Bevien insondables craters de vi espumós.

Egèria i Kosmas s'esguardaven els ulls, entenedrits i fascinats, evocant el dia de la boda, que esdevindria tres mesos després. Mides improvisà un discurs de caire epitalàmic, que recordava una mica per l'èmfasi, els *Epinicis* de Píndar. Org, després d'engolir una ració de *foie frais aux raisins*, intentà una balada, però ningú li féu cas.

Quan la festa estava més animada, Egèria digué que, per tal d'ensenyar-la als invitats, anava un moment a cercar la cigonya mecànica que li havia regalat el seu flamant espòs. Org, llavors, aprofità l'oportunitat per cantar una cançó del folklore de la terra, que li agradava moltíssim:

*La ciutat de Barcelona
ciutat gran i regalada,
hi havia un cavaller,
un cavaller i una dama.
Adéu-siau, falses nines,
no visqueu enamorades.*

Com que Egèria no tornava, Cecília, la seva mare, anà a cercar-la. Se sentiren uns xiscles esgarriuosos. Kosmas, seguit dels concurrents, es precipità dins la casa i entrà a la cambra de la donzella. Allà, entre una misteriosa fumera negra amb pudor de sofre, romanien, abraçades i plorant, Cecília i Silvània.

Egèria i la cigonya mecànica havien desaparegut sense deixar rastre. Diabòlicament.

Tercera Part

I

«Sens dubte, car Lucil·li, és home indiferent i oblidadís aquell a qui cal la vista de certs països perquè li revisqui el record d'un amic; i tanmateix, els llocs que freqüentàrem amb ell desperten l'enyorança sòpita en el nostre cor, i no deixen extingir-ne la memòria, ans la desperten si dorm, d'igual manera el dol per un difunt, tot i esmorteït pel temps, és renovat pel seu esclau favorit, o pel seu vestit, o per la seva casa. Vet aquí que hom no creuria mai com la Campània, i sobretot Nàpols i la vista de la seva Pompeia, m'han renovat l'enyorança de tu: tot tu m'ets davant els ulls. Em trobo altra vegada en el comiat, et veig amarat de llàgrimes i impotent per resistir la teva emoció que brolla tot volent reprimir-la. Sembla com si t'hagués perdut ara mateix, car, ¿quina cosa no ha passat ara mateix al moment que la recordes?»

Aquestes paraules de Sèneca a Lucil·li, omplien d'amargor el cavaller enamorat, obsessionat per la pèrdua d'Egèria i, encara que no derivades d'una veu oficialment cristiana, li donaven fortalesa i el consolaven com si ho fossin. Joan, el Bicularès, havia parlat d'una manera molt pròxima a l'exemplaritzant veu hispana, vinguda del Laci, i havia proclamat resignadament que el que està escrit en la voluntat de Déu, està escrit així, i amb evidència. No es podia fer altrament.

Ningú no s'explicava la desaparició d'Egèria, car amb obstinació la cercaven materialment pels carrerons i les places de la vila, o per les valls i riberes. També pels romponents de les ones, a la costa, i en els cims alterosos o en obagues profundes. Era inútil, Kosmas intuïa que no era aquí on calia cercar-la sinó pels camins sinuosos de la màgia. Però Pere havia vençut Simó el Mag, segons els Actes dels Apòstols. Arnulf era al darrera de tot això. Era clar que una guerra de paraules –d'arguments– era allò que l'havia conduït a aquest desconhort; la guerra entre la paraula del bé i la paraula del mal. El mal s'havia venjat. Calia trobar la paraula i la força interior que allunyaria el mal per sempre. Car en un lloc o altre somriuria Egèria. Calia trobar-la.

Kosmas començà un llarg pelegrinatge a la recerca del seu amor. Era imprescindible, però, consultar les veus de la prudència i la saviesa, i debutà per sant Brauli de Saragossa, de qui havia rebut entendridores i paternals lletres erudites sobre abelles i sobre Orígenes. Brauli tenia dues germanes estimades, Basila i Pompònia, i dos germans caríssims, Joan i Fruniminià, tots ells, excepte Basila que es maridà, eren eclesiàstics ardents i profundament virtuosos. En una ocasió, un prevere cèlebre, anomenat Tajón, va escriure una lletra injuriosa a Brauli, i aquest, en comptes de retornar-la, la contestà amicalment i exhortant a la imitació de Crist.

Un bon dia, Kosmas s'acomiadà de tothom en companyia d'Arquimedes II i els altres col·laboradors, partí cap a Saragossa després de rebre la benedicció del benamat Joan de Bicularès.

Travessà els Monegres, que era una enorme successió de pinedes, coberta de pols i de teranyines boscanes. Els arbres estaven entrellaçats de teranyines immenses que havien de trencar amb les espases. De tant en tant sentien un estrany udol i veien tot seguit aparèixer unes aranyes monstruoses amb les que lliuraven terribles combats. Al final descobriren que aquests monstres eren vulnerables al so dels corns de caça, de tal manera que tocant aquest instrument fugien en desordre o bé morien espeternegant als peus dels cavalls.

Continuaren la marxa. En un moment semblant, fou escrita, en l'antigor, per Xenofont, el fill de Gril·los, una escena de coratge, i ho rememorava Mides, llegint-ho en veu alta perquè tots ho sentissin i s'animessin:

Ara he d'exposar-vos com marxarem de la manera més segura i, si cal combatre, com combatrem amb més èxit. De primer –diu– sóc del parer de cremar les carretes que ens segueixen, a fi que no siguin les bèsties que regulin els nostres moviments, sinó que avancem per on ho exigeixi el bé de l'exèrcit. En segon lloc, cremar les tendes: perquè ens és un enfarfec de dur-les i no serveixen ni per combatre ni per haver queviures. Desempalleguem-nos encara dels bagatges sobrers, llevat del que és necessari per a la guerra, per menjar o per beure a fi de tenir com més gent sota les armes millor, o tan pocs bagatges com sigui possible.

Trobaren Saragossa, una ciutat bella que feia olor de garriga cremada. Hi havia corbs pertot arreu: a les finestres, dalt dels campanars, als carros de bous, insolentment sobre els breviaris. Les portes de les cases s'obrien en amples arcs de ferradura i les sivelles que duïen els nobles, a llur cinturó de cuir, eren de bronze decorat amb alvèols omplerts amb pasta vítria. Els deixaven escampats per les necròpolis.

Sant Brauli era un home tot bondat i, com a savi consumat, era també molt oblidadís. Deixava els llibres i les plomes de l'escriptori a qualsevol lloc i després no els trobava per més que els cercava. No s'oblidava mai, però, de contestar les cartes. Vivia modestament en una casa amb terrat.

Quan hagué acabat d'escoltar el relat de Kosmas respecte a la desaparició d'Egèria, a la pregunta de com li semblava que podria retrobar-la, li digué que ell també estava molt trist.

Afegí.

–Encara que no és bon consolador aquell que està aclaparat per les pròpies tristeses, no obstant això, de bona gana prendria sobre mi el vostre dolor per mirar de consolar-vos.

–Oh, no, de cap manera, venerable Pare! –respongué amb una total i sincera reverència el nostre amic–. Això no ho voldria pas.

–La notícia m'ha ferit profundament! Oh, condició humana, tan amarga! –proferí el Sant.

–En efecte. Sí, s'ha esvaït del meu costat aquella a qui estimava, aquella que era per a mi la vida tant com ara és la meva mort!

–Fugen les llàgrimes, s'embota l'ànima, la dicció es torna trèmula, a causa de la tristesa perd el seu ritme la constant commoció i fins manca la paraula!

–¿Quin consell em doneu, Pare venerable i bondadós? –Replicà Kosmas.

En aquell moment s'obrí una porta, Entrà un escolà amb uns pollastres. El Sant s'ho mirà amb una infinita tristesa.

–Aneu a veure el dux Simplicí i sant Isidor a Sevilla. Ells us ajudaran. Ells saben com fer-ho.

Després d'acomiar Kosmas, sant Brauli rebé un gran còdex, ricament relligat amb incrustacions d'or i de vori. Fou impossible obrir-lo. Ho intentaren endebades no sols el Sant, sinó els germans i els servents. Havia estat lliurat per un personatge sinistre i mai se sabé, en realitat, qui l'havia tramès.

El sol anava declinant a l'horitzó. Unes falzies xisclaven agudament.

II

El dux Simplicí tocava la mandolina davant el mirall. Cantava amb veu efeminada, lleugera, versàtil. El dramatisme de la cançó, però, l'obligava de sobte a estrafer impensadament un rogall tenyit d'obscura passió masculina, no gens convincent. Deixà de tocar llavors aguantant l'instrument amb una mà, tot estufant-se els cabells amb l'altra, estudiant atentament la imatge que li reflectia la brunyida superfície del mirall. Féu tres passos de dansa vers l'esquerra, iniciant una giravolta amb tot el cos. Però no li agradà el moviment. No, no li agradava gens. Hauria de tornar a assajar més tard amb tenacitat, car Simplicí debutaria i oferiria el refinament del seu art, el dia mateix en què la princesa Godiva commemorava, en un acte íntim per als amics, el seu dia d'anys.

Entrà el secretari Bonmatí a despatxar mentre s'acabava de vestir. Es posà una afarbalanada samarreta de fil amb repunts rosa. Enllestiren uns quants afers de tràmit, entre ells, la desaparició d'una jove dama hispano-romana, de nom Egèria, filla d'un antic *defensor civitatis*. Mutà al defora una rosa negra.

Bonmatí li participava que els ginys de guerra de les hosts, que hom havia previst examinar, d'acord amb les seves ordres, eren, en primer lloc la «gata», una mena de casa de fusta, de parets molt gruixudes per tal de poder resistir qualsevol cosa que li caigués a sobre, formada per quatre pilars sòlids, amb teulada a dues aigües folrada amb pell de búfal incombustible. Deien els enginyers militars –explicà Bonmatí– que les «gates», invenció moderníssima, podien ésser de diferents mides segons el nombre de soldats que s'hi aixopluguessin. Per mitjà d'unes rodes se la feia avançar fins al mur de la fortificació atacada. Llavors, els soldats que hi havia a dintre, amb un ariet folrat d'acer, atacarien el mur per obrir-hi un forat ample i penetrar-hi amb les hosts.

–Qui construiria les «gates»? –preguntà el dux Simplicí, mentre es perfumava darrera l'orella amb essència de nard tortosí.

–Els macips de ribera –aclarí Bonmatí–. Els de les ciutats de Barcelona i Tarragona s'han compromès a construir-ne dues-centes.

Simplicí se'l mirà.

–Què més?

–He rebut també un estrany document, redactat a París, en llengua desconeguda, fent al·lusió a un giny de guerra anomenat «labreres», molt eficaç. ¿Voleu que us el llegeixi?

–Endavant –mormolà el dux, tot cordant-se una lligacama esfilagarsada i recosida–. Enllestiu de pressa, per favor.

Bonmatí s'aclarí la gola abans de llegir amb dificultat:

El rei de Franssa, qui viu alló, fo molt dolent e despegat, car negun giny que fahés fer, res no li valia. E hagut son concell, féu bestir grans scales e altes, de pots grosses e ab scalons redons, per tal que pujassen al mur. Mas En Ramon Folch, qui coneix açó, féu fer entorn lo mur, sus alt, a moltes parts, hun giny que hom apella labreres, e és ab una gran biga, e cascun cap ha una gran mola de pedra redona, e puy carrega bé hom la biga de pedres, per tal que hage gran fexugesia. E quant n'ach pujats en les escales de CCCL en CCCC e foren ja bé al mig loch, En Ramon Folch féu tocar l'anafil, e los de llains van gitar les labreres demunt dites per les scales avall e levarenles axí e buydaren-les, que tots quants hi eren pujats, tots anaren a terra, qui ab la cuxa, qui ab la cama, qui ab lo coll, qui ab lo bras pecejat.

Simplicí restà pensatiu, somniador.

–¿Qui deu ésser aquest bellíssim cabdill, el minyó Ramon Folch?

–No ho sé, senyor –féu Bonmatí. Cal que us informi també que fa un parell de dies un mercader de «pells de brau» i perfumista, de filiació desconeguda, l’opulent Arnulf, a qui de malnom diuen *el Tartamut*, ha passat l’estret de Gibraltar vers Ceuta, camí de Cartago, després de pagar a la Duana de Sevilla, quan embarcava Guadalquivir avall, una importantíssima suma de moneda, com a import de l’impost *portorium*, corresponent a un voluminós carregament de bocois i embalums.

–Excel·lent. Què hi ha més?

–Solament una audiència, senyor. Es tracta d’un cavaller bizantí, especialista en tributs, degudament proveït d’un «diploma» de Constantinoble, que respectuosament us vol veure.

–Que passi.

Bonmatí donà ordre a un auxiliar de Secretaria, de mentalitat cretinesca, perquè anés a cercar Kosmas. Aquest entrà fent una reverenciosa salutació. Anava vestit amb una rica vestidura que, de seguida, interessà Simplicí.

–Vinc per expressa recomanació de sant Brauli de Saragossa, honorable Dux. Cerco la meva esposa Egèria, que ha desaparegut misteriosament amb una cigonya mecànica de la meva invenció. És un autòmat que recita l’Evangeli en les llengües en ús (grec i llatí) però també en copte i en síriac literari.

Simplicí, mot amable, el féu acomodar en un triclini i ordenà que li traguessin l’elm resplendent, i el perfumessin una mica. Kosmas declinà, agraint-ho, aquest darrer extrem.

El Dux, molt precís, preguntà:

–Sospiteu que, tal com han anat les coses, es pugui parlar de la figura delictiva d’un rapte?

–És possible, senyor.

El Dux es tragué, espolsant-lo, un llarg cabell de la samarreta.

–I sospiteu d’algú?

–Amb vehemència, altíssim Dux. Sospito d’una forma demoníaca, del malvat Arnulf.

–Arnulf? Arnulf, *el Tartamut*? ¿No és el mercader que, amb gran embalum, ha sortit fa un parell de dies cap a Cartago, Bonmatí? Digues, digues-li al senyor.

Efectivament, excel·lentíssim Dux –confirmà Bonmatí.

Quelcom esclatà llavors amb violència a la finestra. Fou com un tro, con un fúlgid enlluernament.

III

Kosmas decidí partir cap a Cartago a la percaça d'Arnulf, convençut que aquest era el causant de la desaparició d'Egèria. Abans, però, anà a Sevilla, de pas cap a Cartagena, per visitar sant Isidor, tal com li havia recomanat sant Brauli de Saragossa a fi de rebre els seus consells i acomiadar-se'n. El trobà redactant una obra immensa, que no s'acabava mai, compendi i summa del saber humà. *Les Etimologies*. Estava assegut a la vora d'un brasero, puix que es trobava una mica empiocat i sentia esgarrifances. Es posà dret i l'abraçà amb emoció tot recordant els temps de Cartagena i els viatges en comú, en especial el que feren a la recerca de la ciutat inexistente d'Indala. Kosmas el trobà envellit i fatigat, però veié que els ulls li lluïen d'alegria quan li ensenyà els petits evangelis regalats pel Sant i que, a guisa d'*encolpia*, duia encara penjats del coll. S'assegueren, escoltant Kosmas paraules de conhort quan aquest acabà de contar la desaparició d'Egèria, i també l'afirmació que el mal és la carència del bé, i que res es fa sense la voluntat de Déu. Li afegí que Déu no originaria el mal amb pròpia entitat i substància. Kosmas sospirà. Li entrà a l'ànima una gran serenitat. Anaren a la finestra i contemplaren les aigües tèrboles del riu.

El bizantí picà de mans, fent entrar el sofista Mides i Ugernum (que duia Org lligat amb una cadeneta), els quals besaren les mans del Sant. A una indicació de Kosmas, Mides li lliurà el manuscrit de les *Metamorfosis* del poeta Ovidi. Kosmas li digué:

—Accepteu aquest petit obsequi en record meu. Quan estigui lluny de la vostra presència, serviran aquestes faules paganes per evocar el vostre amic.

—Gràcies, fratern company. Per cert, ¿teniu encara al braç aquella marca en forma de cor que us sorgí durant l'experiència enigmàtica d'Indala?

—Sí, no s'ha esborrat gens ni mica. Diria que es perfila millor que el primer dia.

La cara del Sant s'ombrejà amb una certa preocupació. Canviant de tema, afegí:

—Torno a donar-vos les gràcies, amic Kosmas, per les *Metamorfosis*. Em seran d'una gran utilitat per a la redacció del capítol que, als monstres, dedico, a les meves *Etimologies*, car, a part dels monstres pròpiament dits, parlo també de les monstruoses transformacions dels homes en bèsties, com les que efectuà la famosa maga Circe en els cossos dels companys d'Ulisses, o com es deia dels nascuts a Arcàdia, que es transformaven en llops.

—¿Parleu, per ventura, dels cinocèfals, que així són anomenats perquè tenen cap de gos famolenc, borden i provenen de l'Índia?

—Sí, i ja que m'heu indicat l'Índia, us diré que també parlo d'uns naturals d'aquest país, els cíclops, que tenen un sol ull al mig del front. Reben el nom grec de *agriofaguites*, car mengen carn de feres salvatges.

—Perdó, vostra Reverència —interrompé el sofista Mides—. En el meu poble, parlen molt dels *skiopodos* d'Etiòpia, que tenen aquest nom pel motiu d'estar ajaguts a terra en posició supina, i es fan ombra amb els peus ja que els tenen molt grossos.

—Els tinc classificats. Com tinc classificats així mateix els *antípodes*, que viuen a Líbia i tenen les plantes dels peus girades cap enrera i vuit dits a cada peu. Són de la família dels *hipópodes*, localitzats a Escítia, i tenen els peus de cavall.

—M'agradaria saber quelcom de les hidres —digué Kosmas—. No en sé massa coses, i m'inquieten.

—Les hidres, en llatí s'anomenen *excetra*. Tenen nou caps, i si se'ls en talla un els en surten tres més. Consta en els textos que l'Hidra era un lloc d'on procedien unes aigües amb tanta força que devastaven una ciutat pròxima. Quan varen tancar el conducte d'entrada de les aigües, aquestes varen rompre el conducte per molts llocs i destruïren la ciutat. Però Hèrcules anà a

beure en aquell lloc i assecà les aigües. La paraula hidra significa aigua, i sant Ambròs (*De fide*, I, 4) la compara amb l'heretgia i diu: «*Haeresis enim, velut, quaedam hydra fabularum vulneribus suis crevit: et dum saepe recidi ur, pullulavit, igni debita, incendio quae peritura.*» És a dir, que l'heretgia va créixer amb les ferides que rep com l'hidra de la falla, i com més se la fereix més aigua brolla, car cal lliurar-la al foc perquè per fi pereixi.

—La vostra erudició és extraordinària i amb un gran coneixement de les fonts —asseverà el sofista Mides que romania amb la boca oberta, tot i que estava acostumat a digressions sàvies que a Atenes tenia amb els col·legues.

—Exagereu, però us en dono les gràcies. Per acabar, i perquè és un tema que ens afecta, car n'existeixen moltes en aquest país, m'agradaria parlar de les quimeres, que tenen cap de lleó, cos de cabra i extremitats de dragó. Sempre estan furioses i bramulen. Provenen d'una muntanya de Cilícia, a l'Àsia Menor, poblada per lleons i cabres i plena de foc i de serpents. Belerofont, fill de Neptú i de Turinome, va vèncer amb el seu cavall alat *Pegàs* les quimeres i, sadollat de cruel refinament, en va matar moltes.

—És terrible —va dir Mides—. N'hem vistes a vegades a les fondalades i a les obagues, prop de les deus d'aigua clara.

Tothom restava molt impressionat per les quimeres, efectivament, i les veien voleiar pels aires de l'estança, malignes fora mesura, a l'extrem que Org s'arraulia acoquinat; però no eren exactament quimeres allò que creia veure el nostre bizantí, sinó l'efígie desdibuixada i fluida, vagament ectoplàsmica, d'Ustània, l'esclava oriental, que es perdia en les tenebres, lúbrica com Salomé, a través de les danses nefastes i luxoses. Era el mal insidiós, però existent, aturat a la llinda, esperant. Com havia dit sant Isidor, d'acord amb sant Agustí, el mal no estava originat per Déu.

Els presents s'havien tancat en les seves meditacions. Bufaren unes ratxes d'aires pútrids prop de la faç de sant Isidor. Kosmas esperava, sentia el pas del temps, de les hores grises. Mides recordava les ruïnes dels temples. Ugerum, minyó d'estirp goda, rascava el cap del voltor amansit, Org, el cantaire.

De sobte, aixecant-se, sant Isidor digué a Kosmas:

—Cerqueu Egèria, amic meu. Cerqueu-la. La trobareu pel camí del despullament interior. Per la puresa. L'amor cristià és intenció espiritual i sobrenatural que trenca i desfà la vida impulsiva i de natura.

IV

Donant la cara al golf de Tunis, Cartago sorgia dels segles amb ruïnes il·lustres i ratxes de vent arraïmades entorn de les columnes clàssiques. La pertinaç destrucció fou primerament romana, meticulosa en la voluntat de no deixar rastre ni records dels vençuts; més tard, per ignorància i follia dels vàndals de Genserik, fou novament passada sota el rodet de la violència. Belisari, per fi, en època relativament recent, l'havia reconquerida per als bizantins, entestats a reconstruir la glòria impossible de l'Imperi, per la desvetllada vigília del «qui no dorm». Ressorgien, encara que taciturnes i afeblides, les ombres dels obstinats per les lletres humanes i les arts, també per la fe: Apuleu, Arnobi, Tertul·lià, sant Ciprià. Finalment, el gran doctor de l'Església, el lluminar de la devota Cristiandat, sant Agustí.

Kosmas, Mides i Ugernum, arribaren amb Org a Cartago, procedents d'Espanya, un dia assolellat i particularment africà, és a dir, sòpit. La bonior dels insectes restava absorta entorn dels romanins i les farigoles i altres plantes pròpies del continent. Més enllà, només hi havia la xardor infinita del desert, el vol concèntric de les aus que cerquen les carronyes pestíferes, el clavell o la rosa en fàcil mutació vers l'atzavara o l'espart. Aquí hi havia la ciutat, vague record de l'esplendor d'antany, moribunda en la memòria de la grandesa abolida.

El nostre heroi preguntà per les traces d'un mercader provinent d'Hispalis, o Sevilla, anomenat Arnulf, home sinistre i tartamut. «Era possible», li digueren a les peixateries del port, car creien que un mercader d'aquestes característiques havia comprat unes llísseres merderes (el peix menys apreciat) i uns sards d'escata platejada, però havia desaparegut vers el desert, pels camins espantables que duen a Alexandria. Ni una sola vegada, constatava Kosmas amb dolor, no havia sortit a la conversa ni vist escrita en cap lloc, o mencionat, Tagaste, Madaura o Hipona (inexistents potser sota la destrucció), les ciutats que eren del Sant de *Les Confessions*. Recordava intencionadament (però amb dificultat) Hipona quan, vint anys enrera, aprenia l'ofici de la recaptació tributària dins el complicat sistema de les finances de l'Estat.

Un dels peixaters li presentà, fent-li l'ullet, Adeodat, un home jove a qui pretengueren fer passar per descendent del gran Agustí en virtut de la simulació del nom i de l'estirp, car era aquí, a Cartago, que, segons les llegides Memòries i l'opinió dels comentaristes, l'amor fustigà la seva íntima manera d'ésser. Finalment, estimà i fou estimat; s'encadenà «en el llaç del plaer». Es lligà a una noia de modesta condició, una dona del poble, amb qui va conviure dotze anys «com a esposa legítima». D'aquesta unió va néixer un fill, no desitjat, però estimat, a qui posaren el nom augural d'Adeodat i, segons el comentarista, «educat amb tanta cura com dictava l'amor tendre que per ell va sentir el pare i com demanava la seva precoç i admirable intel·ligència, perquè malgrat els teatres i la concubina, Agustí, a Cartago, treballava molt».

¿Qui era, però, la dona lligada a Agustí, la mare d'Adeodat, la «concubina», la que desaparegué silenciosament, després de dotze anys, davant la santedat d'Agustí? Una vegada mort el fill d'ambdós, Adeodat, l'àvia santa Mònica tingué gelosament cura del misteri, obrint, per a sempre, l'escotilló obscur per on es penetra als passadissos de l'oblit. Emmudí així la Història.

«Però jo pensava altrament —deia sant Agustí—; i sentia del Senyor Crist meu tot això que hom pot sentir d'un baró d'excelsa saviesa, al qual cap altre no pot igualar-se; sobretot perquè, nat meravellosament d'una verge per donar exemple de com cal menysprear les coses temporals per assolir la immortalitat, el veia com, per divina sol·licitud a favor nostre, havia merescut tan gran autoritat de magisteri. Però quin misteri encloïa el “Verb fet Carn”, ni tan sols podia sospitar-ho. Coneixia només, per allò que d'Ell deien les Escriptures —que menjà i begué, dormí, caminà,

s'alegrà, es contristà, conversà—, que aquella carn no s'havia unit al vostre Verb, sinó juntament amb l'ànima i la ment humana.»

Aquestes lectures contra l'obscuritat conhortaren Kosmas, perquè hi trobava la justificació per la fe. Però també s'ocultava litúrgicament el sol darrera temporals tenebres, darrera l'horitzó. Això era cert. Després de la llum, l'ombra.

Darrera la llum, en les ombres de l'amfiteatre, veieren els nostres amics com uns tractants d'esclaus perseguien una noieta d'aspecte miserable, que corria adelerada. Kosmas intervingué, sense pensar-s'ho gens, per impuls generós i gallard, i s'interposà afrontant els perseguidors. Aquests eren deu o dotze malvats, que esgrimien esmolades ganivetes. La intervenció de Kosmas els irrità, alterant-los, i feren semblant d'atacar-lo. Mides i Arquimedes II, llavors, desembeinaren llurs espases. Ugernum féu aparèixer una fona mentre recollia còdols i pedres cantelludes. Org, per la seva banda, erissà amenaçadorament les plomes i desplega les ales de punta a punta.

L'escamot d'homes patibularis s'abraonà sobre els nostres amics, però aquests sabien defensar-se. A part d'això, la invulnerabilitat d'Arquimedes II era tan aterridora (fins ara no s'havien adonat que era un ésser no humà) i manifesta, que ben aviat els atacants perderen terreny i eficàcia, fins que la impensada agressió d'Org, volant i xisclant, els féu fugir.

Abans de desaparèixer, però, un d'ells, que duia el crani rapat i una profunda ferida purulenta a la faç, llençà a la donzella, que romania al costat de Kosmas, el seu afilat coltell, el qual se li clavà profundament al pit. Aquesta caigué als braços de Kosmas. Se'l mirà fit a fit.

—Què puc fer per vós?

—Em dic Clorina —féu la noia—. No tinc ningú. Sóc òrfena.

—Coratge! —murmurà Kosmas.

La noia, però, es moria. Estrenyí la mà del seu protector. Dolçament invocà:

—Jesús! —I s'extingí com s'apaga una flama.

La noia era cristiana. Kosmas féu el senyal de la creu mentre esguardava el firmament.

V

Les tribus del desert afirmen que la Mort és un camell negre que s'agenolla davant de totes les portes. Innombrables imatges poètiques fan al·lusió a les qualitats dels camells. Per als cristians, aquest animal representa la imatge de la sobrietat i de la docilitat. Serapió, bisbe de Thmuis, ciutat de l'Egipte Inferior, va escriure que «*Camelus autem Christi humilitatem significat*». No obstant això, algunes –encara que rares– vegades, simbolitza la cupiditat i l'orgull. El dromedari, que a diferència del camell té una sola gepa, les simbolitza sempre. I els artistes el representen amb un altiu cavaller que el cavalca. Ens informa la Càbala que la serp enganyà Eva sota la forma d'un camell muntat pel dimoni Samaël. Quan Déu veié venir Samaël, per enganyar Eva, muntat sobre una serpentina camaleofòrmica, no va poder aguantar-se de riure estrepitosament.

Kosmas escollí els camells necessaris per travessar l'immens desert vers la Tebaida, lloc on aspirava arribar per visitar els anacoretas, homes embriagats de Déu, que proliferaven per aquelles terres, i que potser sabien alguna cosa d'Egèria. Els anacoretas (tant si eren eremites com si eren cenobites) estaven plens de visions il·luminades, arravatades per les més exaltades imatges, en un procés de despulament interior, en ascesi constant i amplificant, que enderrocava les coses materials. Sabien coses increïbles.

Partiren cap a soralls amplíssims i dilatats, esguardant, de tant en tant, una carta geogràfica esvaïda i molt imprecisa, que pretenia assenyalar petits nuclis habitables, a colossals distàncies els uns dels altres, anomenats oasis. Aquests oasis eren llocs on hi havia concentrada una munió considerable de palmeres i llacs d'aigua potable. Eren visitats assíduament per les caravanes de personatges intrèpids que solcaven amb rara obstinació els deserts. A voltes, aquests oasis es trobaven i a voltes no, car existien uns estranys fenòmens anomenats miratges que simulaven l'existència d'oasis amb palmeres i llacs d'aigua, quan en realitat no hi havia res. Llavors les caravanes es veien obligades a abandonar sobre l'arena alguns cadàvers de gent accidentada per la set, i que ben aviat l'ardència del sol deixaria nets i polits en llurs succintes i blanquíssimes ossamentes.

Continuaren avançant amb increïble valentia, sortejant tota mena de perills que els sotjaven amb assiduïtat. Un d'ells era el flagell voleiadís, quelcom semblant al tentacle d'un pop, molt flexible i veloçment retràctil, que eixia de les profunditats de la sorra, inopinadament, i clavava una estrepitosa i dolorosa falconada. Altres vegades, eren els xacals udoladors, que apareixien i desapareixien sense deixar rastre, manllavant, però, un o altre escollit queviure dels fardells de les provisions. També hi havia els mosquits trompetejadors que, a les nits, clavaven llurs dardells amb dolorosa ardència, sense que ho evitessin les mosquiteres.

Digué un cronista saxó que el cel era com una volta metàl·lica que la calor posava al roig. La llum queia com el plom que es fonia immiseridor; el sol era la totalitat del cel. Arribaren a viatjar empenent la marxa després del crepuscle i detenint-se quan el sol tornava a sortir. Els soralls havien restat enrra així com les planures rocoses i mortes. Ara es veia pertot arreu una vegetació de color indefinit, extremadament mutant, amb insectes cruels i matolls de rígides i peludes espines que cobrien la superfície del terreny. Dia a dia la vegetació es féu robusta i desafiant. Les nits eren càlides i sense lluna i, a voltes, mentre avançaven per la tenebra se sentien sorolls indefinits semblants al dels animals que fugen.

Un dia, a ple sol, els atacaren els dragons. Vingueren volant pels aires amb un formidable aldarull. Eren els *drakons*, descrits pel teòleg Sinessi de Cirene com animals de mirada de rèptil, el cos cobert d'escates, serpentiforme, cap aplanat, ulls rodons com els dels ofidis i amb banyes agudes sortint de la testa, amb potes (dues o quatre segons les contrades) i urpes rapaces de felí,

una cua llarga i «reptilínia». Suetoni ens parla d'un dragó d'essència divina, l'*agatho daimon*, el nom del qual indica que es tracta d'un dimoni. Vivia als deserts de Líbia, a les planúries pedregoses d'Etiòpia i a les riberes del Golf Índic. Eren immortals a no ésser occits per mà humana i violenta.

Vingueren amb gran turbulència, en un vol rasant i mortífer, la llum sorgint del dia entre la fronda. Atacaren amb ràbia, desafiant les espases lluents i feridores, perquè, en certa manera, se sentien invulnerables. El fet era que les espases no occien llurs cossos de cuir brunyit, i hagueren de replegar-se, fugint vers un d'aquells oasis descrits en les cartes geogràfiques inconcretes, i aixoplugar-se sota els arbres. Almenys, allà, no podien atacar-los ja que ho impedien les copes alteroses de les palmeres del desert.

Però respiraven sorollosament balancejant-se en el brancatge. De tant en tant, incrèduls davant llur impotència, llençaven una poderosa ratxa de foc, que socarrimava l'escàs herbei gris i feia bullir de sobte l'aigua bruta i entollada dels bassiols de l'oasi. Llavors, xisclaven esglaiadorament, fent retrunyir la terra i provocant tempestes de pols i de sorra.

Restaren així molt de temps, sense poder moure's, fins que de la llunyania aparegueren uns genets impetuosos. Venien empunyant grans miralls a l'extrem de llargues perxes i dirigint els enlluernadors reflexos als ulls dels malèvols dragons.

Aquests xisclaren altra volta i emprengueren la volada, procurant fugir dels miralls. Alguns queien damunt la sorra i es debatien per tal d'emprendre novament el vol. Llavors, els genets hi acudien i els destruïen amb la llum dels miralls. Era una llum invisible que cremava la pell escatada, produint una fumerola negra, espessa i pudent. Tots foren occits. Llurs cadàvers, però, desaparegueren dissolts en una intensa ventada.

Kosmas donà les gràcies a qui semblava el capitost dels genets. Eren els components d'una tribu misteriosa del desert. No semblaven humans, car llurs rostres eren llisos. No tenien nas.

Saludaren alçant els braços i cavalcaren novament. Després es perderen en la llunyania.

VI

Avançaven entre les dunes, vers les riberes fèrtils del Nil. Ugernum, que era tafaer de mena, preguntà al sofista Mides:

–Senyor, vós que sou sofista, i sabeu tantes coses, digueu-me per què tenim un nas a la cara?

Mides, primer, es pensà que el minyó li feia burla. Després, veient que no era així, reflexionà, i deixant passar una estona sense dir res, contestà:

–Per ajudar a la respiració que hom fa per la boca i també per purgar, a través dels narius, la còlera que s'acumula al cervell. Serveix així mateix per adornar la cara. Almenys, aquest és el criteri del meu mestre, l'afamat Brocaldí.

–I per què sobresurt tant el nas cap enfora?

–Perquè pugui captar ràpidament les olors. És molt senzill.

–Sí, però, malgrat tenir-lo tan sortit, els animals tenen més bon olfacte. Ha d'haver-hi alguna explicació convincent.

–Efectivament. Segons l'escola de Ravenna, és per motiu de tenir, els homes i les dones, molt humit el cervell. Això es veu molt clar quan estem constipats, puix que, per la gran aflluència de mucositats al nas, i per tant, d'humitat, no podem a penes olorar res. ¿Ho entens?

–Sí, però ara que parlem dels constipats, m'agradaria molt que m'expliquéssiu el motiu de l'esternut. Per què esternudem?

–Esternudem per purgar la virtut expulsiva i visiva. Segons el Brocaldí, els pulmons, purguen la tos; el cervell, l'esternut i, d'aquesta manera, els que esternuden molt, viuen sans. Si no s'esternuda, és senyal de tenir obturat el cervell pels mals humors, i no els pot purgar. Així, els que han sofert un atac de feridura, no esternuden. Tenen les vies obturades.

–Molt bé, però per què fem tant de soroll, en esternudar?

–Perquè, com que l'esternut és un vapor del cervell, i aquest està comunicat amb el pulmó i el cor, en esternudar, tots s'irriten amb l'expulsió de l'aire, i trenquen el silenci.

–I per què, quan mirem el cel, o dalt d'un terrat, s'esternuda millor?

–Doncs, és molt senzill. En aixecar el cap, es mou el cervell i, llavors, es desperta l'humor, el qual, es veu constret a sortir enfora.

Kosmas perdé la paciència i imposà el silenci. Una mica més enllà s'obria la boca d'una cova profunda. S'hi acostaren sigil·losament.

Exploraren l'entrada, amb restes d'haver estat closa amb una porta, i precedit per Arquimedes II, el nostre cavaller baixà les escales excavades a la pedra que conduïen a un passadís llòbrec i estret. Amb unes torxes que encengueren, s'internaren en la tenebrosa obscuritat del passadís, tot ell recobert d'estuc amb pintures que representaven la vida de sant Antoni, i arribaren finalment a una gran sala circular, estucada i pintada també amb escenes eremítiques. Al fons hi havia uns bancs tallats a la roca i uns prestatges amb cilindres metàl·lics oxidats, plens de papirs enrotllats amb vides de Pares del Desert. D'una manera ostensible s'obria un d'ells en una mena de faristol, col·locat a l'altura de la testa d'un esquelet, com si llegís. Romania assegut a un setial, estucat i pintat amb vius colors. Hi havia sis esquelets més en la mateixa posició i dignitat. Era una escena realment enigmàtica.

Mides estudià detingudament el papir i declarà que era la *Vida de Sant Antoni*, escrita en un dialecte copte per sant Atanasi, d'una faísó reverent. Misteriosament feia referència a l'habitable del sant eremita, que devia ésser el lloc on es trobaven, en aquell temps ple de serps i altres rèptils, com deien totes les altres hagiografies i altres llibres devots escrits sobre el sant. Aquests animals foren foragitats, com és sabut, sense miraments, i murada l'entrada per Antoni, el qual, amb molta previsió, s'havia endut pa per a sis mesos (a Tebes hom sabia fer un pa que durava

un any per cap baix). En aquest lloc hi estigué sempre, sense sortir ni rebre mai visites de cap mena, car el pa el rebia dues vegades l'any silenciosament, passant-l'hi per un forat *ad hoc* en el mur de l'entrada.

No hi trobà, però, la tranquil·litat, car la *Vida* deia que en aquesta cofurna nauseabunda (engrandida a poc a poc pel sudorós treball del sant) hi vingueren els diables, després de temptar-lo inútilment de les més variades maneres, adaptant llurs horribles figures a figures amables i inversemblants, àdhuc voluptuoses.

Els diables digueren: «Preparem-nos a atacar Antoni d'una altra guisa, car no ens és gens difícil d'inventar diverses modalitats malignes per anihilar els homes.» Seguidament la tropa infernal encetà un soroll tan eixordador que semblava que tot s'esfondrés a conseqüència del qual s'enderrocà el mur de l'entrada, i els dimonis penetraren en gran multitud. Prenent la forma de tota classe de bèsties ferotges i de serpents, varen omplir l'estança encontinent, i s'hi veieren lleons, óssos, lleopards, braus, llops, escurçons, escorpins i altres animals, cada un d'ells cridant conforme a la seva naturalesa: els lleons, bramulaven com si volguessin devorar Antoni, els braus amenaçant-lo amb les banyes a punt d'investir, els llops com si anessin a llençar-se-li a sobre amb fúria, les serpents arrossegant-se i alçant-se xiulant amenaçadorament. No hi havia ni un sol d'aquests animals «que no li dirigissin una mirada cruel i ferotge i no fessin un aldarull i una cridòria horrible i insuportable».

Kosmas es dirigí a una mena de túmul, una espècie de cadafal, plaçat al centre de la sala, ple d'inscripcions coptes, una de les quals deia: «Déu de Déu, veritable Déu del veritable Déu, reconec que ets Tu la Bondat. Et reconec com la llum, sóc entre les teves mans, el teu servidor. No permetis que el Maligne m'arrenqui mai de Tu, i que jo no em revolti mai contra la teva sobirania. Dóna'm el perdó, oh Déu de Bondat, ple de misericòrdia per als pecadors.» «Pregària de cara a la Mort.»

Un dels esquelets girà silenciosament vers els viatgers les horribles conques buides dels seus ulls. Entreobrí la mandíbula inferior lleument amb un estrany grinyol. El sarcòfag semblà que s'entreobria dos dits. Després, tot tornà a la normalitat.

Els nostres amics sortiren en silenci.

VII

Seguint el curs de l'enorme riu d'aigües rogenques i tèrboles, baixaven a la recerca del record il·luminat de Pacomi, el sant fundador de monestirs ascètics, segons la indicació d'un àngel i la Regla que aquest li lliurà. Foren nou els monestirs fundats per sant Pacomi, sota el dictat de l'àngel. La *Vida* anònima del sant ho conta, entre inacabables i atapeïdes volades de cigonyes i terrorífics badalls de cocodrils del Nil, tot just ressonant encara les veus de sant Macari i de sant Pau de Tebes, rodolant per la superfície accidentada de les inhòspites planures. «Un dia –hom llegeix–, segons el seu costum, el jove Pacomi es posà en camí a través del desert vers un gran i tofut bosc d'acàcies. Sota l'impuls de l'Esperit, avançà deu milles, al final de les quals trobà una ciutat abandonada, vora el riu, anomenada Tabennesi. Llavors li vingué al pensament d'entrar a la ciutat i fer-hi una pregària. Com que aquesta s'allargava molt, una veu baixà del cel i li digué: “Pacomi, instal·la't aquí i construeix un monestir. Amb profit de llur ànima, acudiran a tu una multitud d'homes.”» Llavors l'àngel se li féu visible mentre li oferia una planxa de coure contenint la Regla escrita dels futurs monestirs.

Pacomi no menjava. Només, de tant en tant (ell i els seus monjos, dues o tres mossades de pa, a tot estirar). Dormien dempeus al llarg de les despullades parets del monestir. A penes respiraven. Augmentaven el turment de la calor cobrint-se amb pells de camells. Suaven tant que (especialment sant Pacomi) dissolien les rajoles amb la suor que els queia formant un bassiol.

Era terrible, deia Kosmas. Efectivament, ho era, com ho era el rostre convulsionat d'Arnulf ajupint-se sota la santedat de Clorina, la petita víctima immolada al mal. Apareixia amb les mans juntes, en actitud de dolça pregària, els ulls idealment alçats cap amunt. S'oïen, llavors, els orgues celestials de santa Cecília interpretant l'*Himne a la Immaculada Concepció*, de Berlioz, un deliri exaltat del romanticisme catòlic, vers la figura imprevista i arravatada de Chateaubriand.

Org, el voltor, féu una tímida volada sobre les aigües del Nil. Veié, horroritzat, com una vaca era devorada a consciència per un cocodril, però ignorava que sant Pacomi, quan volia anar d'una riba a l'altra, ho feia sobre el llom d'una d'aquestes criatures demoníques. Del cocodril en fugen, certament, totes les bèsties, excepte l'ocell *trochilus*. El cocodril, quan surt de l'aigua, es posa de cara al zèfir amb la boca ben oberta. Hi entra llavors el *trochilus* que li arrenca, menjant-se-les, les sangoneres arrapades a la gola. El cocodril li està eternament agraït.

El voltor es posà sobre la vincladissa branca d'un desmai que arrelava en una, íntima i cordial, placeta de la ribera. Se sentia el murmur del corrent. Recercà en el Cançoner, una mica melangiós.

A l'hostal de la Peira

olà,

dames hi van anar,

dames hi van anar,

Ja en truquen a la porta,

olà,

ja en responen: qui hi ha?

ja en responen: qui hi ha?

Olà.

Arribaren amb gran fatiga a Thmousous, monestir dels deixebles de Pacomi, cèlebre perquè l'ascesi, heretada del sant, havia arribat a graus d'extrema excelsitud. Es tractava d'un gran edifici de murs estranyament inclinats cap endins, sense finestres, situat enmig de les arenes del desert. La llum esdevenia vivíssima, cegant. Tocaren una campaneta penjada a la porta i els obrí un fàmul obès, arrossegant una gran panxa. Tot tenia un aspecte brut i decrepit.

El fàmul preguntà què desitjaven amb un to de gran desconfiança, els ulls com una guineu, i en dir-li que pretenien visitar el monestir i parlar amb l'abat, mostrà una enutjada contrarietat. Digué que els cenobites eren difícilment visitables.

—Sempre estan resant —aclari amb una descarada veu d'eunuc—. Viuen al terrat.

Kosmas no comprengué el que volia dir, però presentà el «diploma» que l'acreditava com a funcionari escollit de Bizanci. Les coses canviaren.

Els féu passar a un pati ple de fems de camell. La pudor d'orins era insuportable. Se sentia una lenta salmòdia que eixia de l'interior de l'edifici. Era una salmòdia pronunciada en dialecte copte sahídic, lloant l'excel·lència de la humilitat i l'obediència. Les veus tenien quelcom d'indefinible, però a Kosmas se li representava a la imaginació la sorprenent imatge d'un cor d'àngels, d'edat provecta, que cantaven.

Un gos tafanejava pels voltants, ensumà els orins de les parets i orinà al seu torn. Després, amb les dents es rascà furiosament les anques.

El fàmul els féu passar per una petita porta, després de travessar el pati, i circulà per corredors submergits en la penombra. Hom tenia la impressió d'estar explorant un tètric laberint. Davant del que semblava l'entrada d'una capella, el fàmul es tragué un estrany capell de pell de serp que duia i, recomanant silenci, els introduí a la capella. Abans, però, digué aquestes enigmàtiques paraules:

—Com que ja no mengen, els pobrets, han aconseguit l'ideal de sant Pacomi. Són tot esperit.

Quan els ulls s'acostumaren a la foscor, veieren quelcom que estigué a punt de fer-los caure d'esquena. Arraïmats al sostre, levitant sense pes, com globus de colors, romanien, resant la salmòdia, uns vint cenobites de la regla de sant Pacomi, mal rasurats i famèlics. Del peu dret de cada un d'ells penjava una llarga corda, fàcilment abastable al visitant.

El fàmul estirà la corda que corresponia a l'abat de la comunitat i el féu baixar lleugeríssimament. Lligà la corda, fent una бага senzilla, a la pota d'un pesat canelobre de metall.

L'abat continuà resant amb els ulls tancats. Tenia el rostre resplendent. Kosmas s'agenollà i, agafant-li la mà, la besà.

L'abat obrí els ulls.

—Fill meu —digué—. El dolor, com el foc, purifica. Després, fent un esforç, el beneí.

VIII

Passà el temps, i un dia Kosmas s'adonà que els seus amics envellien. Era estrany. Ell i Arquimedes II no envellien, o almenys, no pas de manera perceptible. Deixà d'afaitar-se la cara per un moment. El mirall reflectia uns ulls, una boca, una pell tibant. S'eixugà el rostre amb una tovallola i escoltà com el cor li batejava. Potser se li envellia el cor. Totes les coses floreixen. Però la Mort està al darrera de les coses. Ho pensà.

Seguint la *Peregrinatio ad Sancta Loca*, havien també entrat al Sinaí. Egèria, l'àvia eternament viatgera, evocava les imatges bíbliques, com Kosmas les evocava. Per exemple, el lloc on restaren els israelites mentre Moisès pujava a la muntanya; el lloc on varen fabricar el vedell d'or, l'enorme pedra on Moisès va trencar les taules de la llei i encara el torrent on els fills d'Israel varen beure, tal com està escrit a l'Èxode. També l'indret meravellós on va caure el mannà i on es construï el tabernacle. Egèria deia que «escriure tot això en detall seria massa llarg i sempre hom oblidaria alguna cosa». Valia més llegir els sants llibres de Moisès per saber exactament el que va passar.

Arribaren a Jerusalem on restaren muts per l'emoció. Ressonaven a llurs orelles les notes de l'antifonari de la parròquia de Santa Leocàdia, a Toledo, centre de la vida litúrgica i musical:

*Que l'amor de Jahvè no s'ha acabat
ni s'ha acabat la tendresa.
Cada matí es renova:
gran és la teva felicitat.
Meu és Jahvè, diu la meva ànima,
i en Ell esperaré.*

Es tractava de Jerusalem, la ciutat santa que, l'endemà del Concili de Nicea, s'havia meravellosament recobert de monuments, d'una gràcia i d'una majestat rutilant. Constantí apareixia aleshores, alçant-se juntament amb el seu tron de marbre, com la voluntat protectora de la ciutat, fent enderrocar les construccions d'Adrià sobre la ciutat jueva, que tapaven el Gòlgota. La comunitat cristiana, però, havia conservat la memòria dels llocs sants, damunt els quals es construïren digníssims santuaris. Li'n donà detalls Eusebi, en *De vita Constantini*, sobretot de la basílica del Sant Sepulcre, desplegant una descripció detallada i retòrica que essencialment coincideix amb les devotes informacions de la, sempre benamada, viatgera Egèria.

Visitaren, doncs, respectuosament la ciutat de Jerusalem, i després Kosmas va escriure, participant-ho, al seu amic, Isidor de Sevilla. Va pensar que el sant, des de la seva immensa saviesa, tan escripturària com profana, devia saber moltes coses de Jerusalem i que coneixeria les notícies de Flavi Josep, sant Jeroni i Eusebi. Per tant, resolgué cercar altres fonts d'informació, i trobà una guia rudimentària de Joan Moschos detallant racons oblidats, que relacionava, però, sense ordre ni concert, en una obra que redactà en un estrafolari dialecte arameu, gairebé intel·ligible, i que sols la provident ciència filològica de Mides pogué desxifrar. Moltes d'aquestes informacions foren després utilitzades per Cristià Adricomi Delpho en els seus *Cronicó* i *Breu descripció de la ciutat de Jerusalem* que, escrites en llatí, sota el lema «Jerusalem, Jerusalem, que mates els profetes», donà a la impremta després de moltes dificultats i disgustos. S'hi inspirà també, amb molta fortuna, el famós mestre de capella (les seves composicions musicals són raríssimes) de la catedral de Sevilla, Francisco Guerrero, el qual va

escriure un *Viaje de Jerusalem* que fou molt llegit a partir de la seva primera edició, que sembla que va ésser l'estampada a València el 1590.

Kosmas dubtà si fer un estudi sistemàtic d'aquesta obra de Moschos, tan poc coneguda per l'erudició local, o, per contra, donar-ne la transcripció fragmentària si bé fidel i respectuosa en la seva redacció. Era evident que el llenguatge podria revelar al sant de Sevilla moltes qüestions que, d'ara en endavant, serien debatudes apassionadament pel seu col·lega, el bondadós i savi sant Brauli de Saragossa.

Una vegada hagué optat pel criteri de la transcripció, sorgí el problema de la selecció de fragments, perquè era indubtable que no comptava aquí la importància d'allò descrit (per important, més repetidament descrit per altres autors i, per tant, més divulgat) sinó la raresa d'allò descrit i, per tant, inconegut. Escollí, aleshores, amb l'ajuda de Mides, el sofista, un recull miscel·lani de carrerons llòbrecs, racons infectes i placetes brutes de Jerusalem que, indubtablement, no eren conegudes per sant Isidor.

La primera relació que envià fou aquesta:

»AMIDAGLÓ: És un estany, prop del qual bastí Titus un baluard. Trobada femta d'Arnulf

»CASA D'OLDA: Profetessa, muller de Sellum, baró principal i noble, oncle de Jeremies, Profeta. Fou consultada pel rei Josies i li profetitzà la destrucció irremeiable de Jerusalem.

»BROLLADORS D'AIGUA: Brollaven a dins i a l'entorn de la casa reial d'Herodes, i per ells s'omplien les cisternes.

»PLAÇA O MERCAT DE LES FUSTES: Va ésser cremat per Cesti.

»LLAC: Es trobava entre els dos murs de la Ciutat. Se'n fa menció a la profecia d'Isaïes.

»TORRE MITJANA: S'alçava en el mur segon.

»MUR SEGON: Se'n deia també del mig. Tenia formoses portes i catorze torres. Hi féu reparacions el rei Ezequies, fent-lo més alt i poderós.

»PORTA DEL MIG: Estava en el mur segon. Molt estimada pel rei de Babilònia.

»BIZETHA: Habitable de gent plebea i del comú.

»CAMÍ D'ENTRADA DELS CAVALLS: Aquest camí es troba entre el palau de Salomó i el de la Reina. Per ell foragitaren la reina Athalia a través de la porta de les Aigües o dels Cavalls i en la vall del torrent dels Cedres la varen matar.

»TORRE DE STRATON: En grec, Pyrgus Stratonis. Era un pas obscur que hi havia sota terra, entre la torre Antònia i el Temple. Allà Antígon fou mort pels soldats del seu germà.

»PORXO D'EN XISTU: Diuen que aquí Crist Nostre Senyor caigué per primera vegada.

»TORRE DE SILOÉ: Va caure i va matar divuit homes.

»FIGUERA SECA: Aquesta figuera estava plantada junt al camí de Betània. Com que tenia moltes fulles, però no feia figues, Crist la va maleir i, al punt, es va assecar.

»ESTANY DE LES SERPS: Antigament se'n deia estany de Betara.

»RAVAL D'EREPINIHONIC: Forma un carrer vers el Septentrió. Lloc on escopí reiteradament el dimoni Arnulf.

»PLAÇA DELS ROBAVELLERS: A aquesta plaça es venien els vestits vells, capells i mobles usats.

»PROBÀTICA: Era la plaça del bestiar. S'hi venien els bous i les ovelles i altres animals per als sacrificis.

»CASA DEL PRÍncep DELS FARISEUS: Aquí, tocant-lo, va guarir Crist Nostre Senyor un hidròpic; i essent-li convidat donà saludables consells a l'hoste i altres convidats.»

Kosmas pensà que ja n'hi havia prou. Per tant, donà fi a la transcripció literal.

Aquesta relació fou agraïda polidament per sant Isidor, que en féu delicats elogis, d'escollida erudició.

IX

Antioquia era com la rosa de Jericó. Llumínosa, perfumada pels records de la infància, protegida per les muralles d'or de la tendresa, romania girada vers el refinament de l'Imperi, mentre les lletres de l'alfabet grec eren apreses com un luxe a les escoles junt als preceptes de la Didascàlia i la Didakhé. Hom repetia el *Pater*, tres vegades al dia, car era evidentíssim que «teu és el poder i la glòria en els segles.». La doxologia sortia dels llavis, elevant-se com un aeri *fumetti*, cap al cel sense núvols, travessant la mar vers les illes blanques, vers la ciutat del Corn d'Or, la Roma Nova.

Una mica malencònic, el nostre cavaller volgué reveure la gran mansió del pares, única cosa que restava del seu món familiar, edificada vora l'Oront, voltada de jardins. La ciutat li fugia als peus, encerclada per boscos de moreres que s'obrien somniosament per deixar pas al camí d'entrada, a la porta de Sant Pau. La murada fortificada era molt extensa, però el nucli de població es veia reduït, en comparació amb els enormes massissos de moreres, que hom veia rera les muralles.

Deixant l'espectre lívid de les ruïnes de Palmira (la ciutat occidentalitzada sobre la qual filosofà l'avorridíssim Volney), els viatgers anglesos del segle XVIII revaloritzaren aquests paratges. Sense a penes variació en l'estructura, J. Castéra en l'edició francesa del viatge de Browne (hom ha perdut l'edició anglesa), digué d'Antioquia que «*les murs sont flanqués d'un grand nombre de tours. Ils sont très-hauts et très-forts, et s'étendent depuis l'Oronte, qui borne la ville au midi, jusqu'au sommet de la montagne d'ou un vaste château, maintenant en ruine, domine encore un pays immense. L'Oronte serpente dans une vallée fertile, on le traverse sur un pont solidement bâti*».

Kosmas va empènyer el cancell i entrà al jardí selvàtic, abandonat. Una espessa acumulació d'arbusts i lianes barraven el pas al visitant, o almenys, li feien l'entrada dificultosa. Cercà el camí que conduïa a l'estany dels peixos d'aigua dolça, gairebé ocult per la malea, i trobà restes del bassiol, amb els mosaics esberlats, coberts d'una capa petrificada de llim verdós. Més enllà, hi havia el cenacle on, a les tardes, la dolça Florentina li ensenyava l'Evangeli, i d'on arrencava la petita avinguda cap al porxo de la casa i la terrassa on cosien les germanes amb les amigues. A través de les fulles del *cupressus macrocarpa*, pujava l'aroma del taronger silvestre i s'hi veïen els rosers, que estimaven els poetes llatins tant com la vinya emparada, i els raïms color d'ambre. No foren, però, aquí, per a Kosmas, «dies de vi i de roses», sinó de gimnàstica i d'estudi seriós del Dret, del *Ius*.

Hom veia en les històries com, en la tomba d'Agamèmnon, creixien els narcisos. Un jardiner persa li digué confidencialment al seu pare que si la filosofia pogués integrar-se en els jardins d'Akados, què restaria de la seva afectació i de la seva suficiència? La xerrameca s'esventaria com el pol·len de les flors boscanes. «La proximitat del discurs s'enredaria amb les fulles de les alzines. En els jardins siríacs, això era també possible amb els magraners o com ho foren les pomeres de les Hespèrides.» Els clàssics tenen aquestes idees als volts del migdia, abans de dinar, esperant l'hora de la gloriosa migdiada.

La casa estava mig ensorrada, sobretot al menjador, on creixien, miraculosament, la mateixa classe de camèlies que l'emperadriu Josefina va crear posteriorment als jardins de la Malmaison, prop de París, L'evocava, amb tulipes grogues pels racons i el millor servei de plata a la taula, celebrant l'esponsalici de la tieta Claudina, que es va casar amb un *duumvir*, marxant, després, en seguici de les guarnicions de Damasc. L'evocació d'aquest fet deprimí Kosmas, perquè li recordava el propi esponsalici i la desapareguda Egèria, tan estimada i enyorada.

Tafanejà per les altres cambres, i totes estaven amb l'estuc de les parets caigut, i el terra ple de runa i teules del sostre arrencades pel vent. Una d'aquestes cambres estava inundada per l'aigua d'una canonada rompuda. L'aigua venia de la font ombrívola de la cova de les Ninfes, cova així batejada per les seves germanes i a on anava a jugar els capvespres, quan es feia el silenci a la casa. Amb ell hi duia un conillet domesticat que li havia regalat el llibert Anisi. El conill el seguia pertot arreu, movent el musell i posant les llargues orelles dretes.

Però on eren les ombres del pare i de la mare? Les endevinava pertot arreu, perquè aquella casa havia estat bastida amb l'esforç d'ambdós, dia rera dia, i llurs ombres havien impregnat les parets amb les seves paraules, amb les seves veus. La mare feinejava per la casa amb les germanes, o conversava amb les serventes cristianes. Tenia cura diligent que cap escrit herètic entrés a la llar, i això fou tan difícil en aquells temps insegurs i desconcertants! Eren uns temps de contradicció. Una vegada el llibert Anisi vingué amb uns Evangelis apòcrifs, i Kosmas, encara adolescent, es revelà digne deixeble de la seva mare, denunciant el seu origen. Era l'*Evangelí d'Eva*, en el fragment que deia: «Estava jo en una alta muntanya i vaig veure un home gegant i un altre raquític. I vaig sentir com una veu de tro. Em vaig apropar per escoltar, i em parlà dient: “Jo sóc tu i tu ets jo; onsevulla on siguis, allà estic jo. En totes les coses estic escampat i de qualsevol lloc pots recollir-me, i recollint-me a mi, et reculls tu mateix.”» El pare, que com cada dia tornava de la ciutat, escoltà el comentari del text apòcrif i l'abraçà dient-li que, de seguir així, l'esperaven molts alts destins, sobretot quan ho sabés l'oncle Basili, que residia a Constantinoble servint a les oficines secretes de Justinià. Ell, com a bon bizantí, també hi serviria, arribada l'hora. La família, provinent de l'avi, guardava –i les havia col·locades al jardí– unes escultures dels tallers d'Atenes. Les col·locaren en llocs impensats i sorprenents.

Semblava Bomarzo. Però, evidentment, en aquest estat, no s'assemblava a res. Tot ho devorava la selva i els arbusts malignes. Sobre un pedestal descansava la testa de marbre de Julià l'Apòstata, amb un díptic gravat, dirigit al gran amic Lluçia, besavi pagà de Kosmas:

*Si et faig un tort enviant-te lletres contínuament
paga'm amb la mateixa moneda, i escriu-me.*

En sortir, tancà el cancell. Estigué encara mirant una estona, des de fora. On eren aquells temps? Tots aquells éssers estimats ja eren morts, excepte en el record. Pensà que, ben aviat, no hi hauria ni tan sols records.

X

Sant Simeó l'Estilita romania dalt de la columna, dolorosament anquilosat d'una cama, amb artrosi progressiva, immòbil com la pedra de les estàtues monumentals dels temples. Existia una concentració interior, com qui intenta canviar la natura de la matèria en una decidida i impertorbable voluntat de santedat. No era, però, sols això. Brunzia també l'aire d'un misteri, tot l'ésser ascendint vers la Bondat infinita, abandonant amb desdeny la realitat tangible de les coses. Anys i anys dalt de la columna, els estilites (del grec *stylos*, columna) eren ascetes que representaven la síntesi de les ascesis fins aleshores conegudes. Eren immobilistes o quietistes, per tal com estaven immòbils allà dalt, així com presoners de la columna, car no es desplaçaven mai. Segons els comentaristes vivien lluny dels homes (a altures inabastables) però enmig d'ells (voltats per l'afecte i les pregàries dels seus devots i deixebles). Evragi l'Escolàstic, ens diu, en la seva *Història eclesiàstica*, que el sentit simbòlic d'aquesta santa dèria és que l'estilita arriba a una perfecció espiritual superior, car vivint, com viu, a mig camí de la terra al cel, pot perfectament relacionar-se sense traves amb Déu. Això és també el que ens diu Teodoret d'Antioquia en la *Història dels monjos de la Síria* i sant Efrem (*La cítara de l'Esperit Sant*), autor, entre d'altres excelsos coses, de l'*Elogi dels Solitaris* i dels poemes de *Carmina Nisibena*.

Kosmas, obrint-se pas a través de la multitud que formiguejava als peus del sant, arribà fins al basament de la columna. Allà es veien les més diverses races atretes per la fama de l'asceta. Els uns pregaven en veu alta, donant-se cops al pit o posant-se cendra damunt la testa, altres mormolaven llurs oracions en veu baixa o en veu inaudible. O llegien els *Actes dels Apòstols*. Uns negres d'Etiòpia (la que segles després seria la terra del prest Joan), vestits amb unes túniques coptes, i que es proclamaven descendents de la reina de Saba i del rei Salomó, deien, en veu sonora, uns estranys poemes eclesiàstics que hom compararia, avui, a ingenus *haikus* japonesos:

*Mot que la boca deixa escapar;
ou que la mà deixa caure!*

O bé aquest altre:

*En va les mosques es reuniran:
mai les gerres trencaran!*

També hi havia comerciants, amb les seves parades que venien tramussos en remull i avellanes torrades. Altres venien llesques de pa amb mel i malvasia, anells i collarets de bijuteria barata i essència falsificada de preteses roses de Chiraz. Es veien membres d'estranyes tribus del desert que, tocant increïbles xeremies i flabiols, feien balancejar-se perillosament serps verinoses que, a voltes, s'enroscaven al coll o en els braços nusos i colrats pel sol i el vent de les planures i muntanyes pedregoses, on no es criava la més lleu vegetació. Una mica més distants, ballaven unes dansaires esparracades, fent dringar unes pesades polseres metàl·liques que duïen entorn dels turmells. Cabres i gossos trotaven per entremig de la gent, que es desplaçava molt a poc a poc, vers altres estilites, deixebles de sant Simeó, i que, a imitació d'aquest, feien penitència en columnes properes. Alguns, per protegir-se de l'ardència del sol o la inclemència de la pluja, s'havien col·locat uns tenderols de lona o construït uns rudimentaris terrats de fusta. Presidia tot el conjunt, però, l'estilita per antonomàsia, el gran sant Simeó, enlairat, gloriosament i patèticament, al cim de la seva columna jònica, aguantant-se, en difícil equilibri,

amb una sola cama, l'altra aixecada en la seva totalitat, anquilosada des de feia molt de temps per la dolorosa artrosi.

El nostre ex-recaptador de contribucions se'l mirava embadalit, però la distància no li permetia recollir massa detalls. Li semblà, no obstant això, que duia una pell nauseabunda de hiena de les carrasques solitàries que li cobria les vergonyes. Un dens núvol d'insectes voladors (mosques, abelles, espiadimonis, papallones, vespes, borinots, mosquits) cobria l'efígie turmentada del sant, atrets per quelcom invisiblement deliciós. Però no el molestaven en absolut sinó que semblava que li donessin escorta fidel, i que amb els seus trompeteigs, li donessin a més una plàcida serenata. Era evident que un efluvi especial emanava de la figura de Simeó, efluvi suavíssim (nard?, heliotropi?) que és una característica molt corrent i divulgada en les espirituals imatges dels sants.

Meditant-ho detingudament, Kosmas ajornà per a la nit l'entrevista amb el sant. Li feren companyia en aquell moment, el record d'Egèria, la introbable estimada, i la petita Clorina, en vies hipotètiques de santificació. Les dues esdevenien atentes a les escenes que contemplaven amb tendresa –i que ningú mai no contemplaria– i llurs espirituals feminitats s'esvaïen silenciosament en l'aire del capvespre. Kosmas inicià les converses amb el sant, primer dalt d'una llarga escala; després, considerant perillós aquest sistema, dalt d'una columna desocupada que llogà sense pensar-s'ho gens. Hi pujava a les nits, quan feia una mica de fresca, i obsequiava el sant amb un cistellet de dàtils i figues seques amb un càntir d'aigua fresca. Mantingueren converses teològiques molt profundes i esdevingueren molt amics.

Un dia sant Simeó li digué:

–Déu prova els qui estima, amic meu. Us dic això sabent que m'enteneu.

–Ho sé, pare amantíssim. Cada dia que passa entenc més que les coses es tenen en el cor, en l'esperit. No en el món.

–Cal renunciar a allò que hom estima, si aquesta és la voluntat de Déu. Això no és teologia, però ho entenen els nens.

–En efecte. No costa gens de creure. És la saviesa dels nets de cor.

–Estimat Kosmas. No perdeu la confiança. Allò que se us degui us serà retornat.

Aquesta fou la primera i la darrera vegada que el sant somrigué.

A l'horitzó, s'aixecava una llum difusa. Naixia l'alba.

Quarta Part

I

«Coupole et Monarchie» era la conseqüència lògica que hom podia treure de la contemplació de Santa Sofia, a Constantinoble i, de fet, així ho va ésser, com resta acreditat per l'obra relativament contemporània, però famosa, del Pentarca de les lletres, l'inoblidable Xènius. La teoria de «La marseleses de l'Autoritat» no hauria estat formulada, segurament, sense l'existència de la famosa (més que la de Sant Marc, a Venècia) «basílica amb cúpula» dels extraordinaris arquitectes Isidor de Milet i Artemi de Tralles, ambdós d'Àsia Menor, grans matemàtics i llunyans parents de Kosmas. El darrer, germà del prestigiós metge Alexandre de Tralles, havia escrit un tractat sobre *Els miralls ardents*, donant notícia d'uns miralls misteriosos, en possessió d'unes tribus llegendàries del desert de Líbia i la Cirenaica, amb detalls que li havia proporcionat el nostre amic estimat i company d'escola d'Artemi. Anys més tard, també publicaria un extens i erudit volum sobre les *Seccions còniques*.

Santa Sofia brillava per damunt de l'enorme ciutat, Konstantinopolis, la rival de Roma, encerclada per les llarguíssimes muralles de Constantí i embellida per les magnífiques obres d'art col·leccionables en pillatge per i a través de tots els països. Després de la divisió de l'Imperi l'any 395, la ciutat esdevingué la capital de l'Orient i no tardaria pas gaire a sobrepassar Roma, caiguda a les mans dels bàrbars, tant per les riqueses i el comerç com per la bellesa dels monuments i el nombre dels seus habitants. Un autor contemporani deia que «la població, d'un origen mesclat i cosmopolita, no oferí, però, mai grans qualitats morals; àvida de festes, turbulent, disposada a la tumultuosa revolta per qualsevol pretext, ja fos una cursa a l'hipòdrom o una querella teològica, com era corrent. No obstant això, fou colpejada sovint per les onades bàrbares i assetjada, sense èxit, però, pels àvars i pels sarts.».

Una mica més enllà, i des de dalt de la cúpula de Santa Sofia, entre els reflexos líquids, de plata fosa del Bòsfor de Tràcia (que llavors, transformada en vaca, travessà nedant) i el Corn d'Or, Kosmas veia i recordava amb melangia, quan hi passejava essent encara adolescent, el triple baluard de les muralles, la major obra de fortificació que mai es bastí i que salvaria la ciutat de tants i tants perills com l'esperaven. Es veia també sortint del Palau de Constantí, voltant l'enorme Hipòdrom, al costat del qual es dreçava, sobre pedestal de marbre blanc, la Columna de Pòrfir, segmentada amb corones de llorers, assenyalant el «melic» de la ciutat, encimbellada amb l'estàtua majestàtica i daurada d'Apol·lo-Hèlios, identificada amb Constantí. El Pòrfir, com és sabut, constituïa la pedra preciosa per excel·lència des de l'Antigor. Mai no s'havia vist una tal acumulació de tan preuada riquesa.

La ciutat de Constantinoble havia estat ampliada des que Kosmas en sortí per servir l'administració de les Províncies. S'eixamplà incloent-hi set pujols i turons. La Nova Roma devia ésser en tots els aspectes com l'Antiga, i més gran i bonica si era possible. Igual que a Roma, estava dividida en catorze districtes urbans. El Palau i l'Hipòdrom foren bastits a imitació del Palatí, també el Capitoli i el Senat. Hi havia el «Milió», car hi havia el Milliarum Aureum a Roma, i també les columnes de Teodosi I i la del seu fill Arcadi (recordant les de Trajà i Marc Aureli). Aquesta darrera era més alta que les de Roma.

Santa Sofia, des de la cúpula de la qual contemplava la ciutat Kosmas, era la passió de Justinian car era un gran constructor, i ésser constructor era una de les virtuts que hom esperava d'un polític amb poder. L'oportunitat se li presentà després d'una rebel·lió de la plebs que convertí

una part de la ciutat en ruïnes. Santa Sofia, l'església de Santa Irene, els banys de Zuxipp foren incendiats. Però, passat a penes un mes, Justinià començà les obres de reconstrucció. Santa Sofia fou acabada sis anys després.

L'emperador vigilava personalment els treballs dels paletes i amoïnava minuciosament i amb cura els arquitectes erudits. Una llegenda indica (font d'una falsedat absoluta) que els plànols de la construcció els baixà del cel un àngel molt coneixedor de l'arquitectura urbana; que una invenció de Justinià fou (no excel·lia l'emperador solament en el Dret) un ciment més vigorós i potent al qual no es barrejava aigua, per fer-lo apte per a la feina, sinó una especialíssima coccio de civada i escorça d'om. També corregué la falla, divulgada per les oficines de l'administració, que la cúpula estava essent construïda amb uns maons especials tan lleugers que dotze d'ells equivalien en pes a un dels corrents, cosa que permetia construccions colossals. Hom feia circular la brama que Justinià, havent-se arruïnat amb Santa Sofia, i davant la manca peremptòria de diners, se li aparegué, en arribar les obres a la galeria, el mateix àngel d'abans (el dels plànols) i li ensenyà un lloc on hi havia enterrat un fabulós tresor que li permeté de continuar les obres.

Es tombà vers el port, i era possible (a través del record de sant Isidor i sant Brauli) veure el que segles després descriuria el geni deliquescent i sensible d'Alphonse de Lamartine, que pujava i baixava contínuament pel canal del Bòsfor, en l'era viatgera i exaltada de Lord Byron i del vescomte de Chateaubriand, arribant amb perill de la vida al Serrall de la gran Porta, prohibit pels turcs. Arribà fins al Mar Negre, tot perfilant alguns trets de paisatgisme encisador, car no creia (i ho repetia una i altra vegada) que el cel, la terra, el mar i l'home s'haguessin posat d'acord en una perspectiva tan màgica. Solament l'aspecte transparent del cel i del mar poden oferir-la i reflectir-la enterament.

Continuava la descripció dient que «la meva imaginació pot concebre-la i conservar-la, però la meua paraula no ho pot expressar sinó per mitjà de detalls successius: descrivint, doncs, cada vista, cada badia, cada cap i també cada cop de rem. A un pintor li caldrien anys per descriure una sola de les riberes del Bòsfor, car el paisatge canvia a cada esguard, i es renova sempre tan bell i tan distint».

Kosmas ho contemplava tot i sentia el paisatge com una melodia. Hi havia, però, quelcom de tèrbol en el luxe d'aquest món. Quelcom com un garbuix de cabells pútrids, com ara se li revela, a través de la tenebra perfumada, la imatge d'Ustània, la voluptuosa de Cartagena. Imatge que pugnava per sortir, ara, a la superfície.

II

Ugernum, que s'havia convertit en un minyó de bell veure, en la flor de l'edat madura, conegué en el Mercat de les Visceres, a una noieta grega, Juliana, i se n'enamorà. Va demanar llicència al seu amo per maridar-se, i Kosmas, no sols la hi concedí sinó que, com que l'estimava com a un fill, dotà la núvia generosament. Amb el dot, el matrimoni comprà una parada de volateria o polleria a la plaça, i Juliana resultà una excel·lent escapçadora i escorxadora de les aus. Ugernum voltava pels pobles, en ajuda del negoci, a la recerca d'aviram. Org, que en un principi es disposava a quedar-se amb el matrimoni, quan veié la mena de negoci a què es dedicaven, no en volgué saber res, fent grans escarafalls i agres censures de Juliana, a qui considerava la culpable en el canvi del tarannà pacífic d'Ugernum, company des de la infantesa. Org decidí canviar de mans, passant a les del sofista Mides, que envellia cercant una mica de tendresa i companyia, i acceptà l'ocellot sense massa entusiasme. Org, en el banquet de bodes, cantà rancuniosament, amb molt mala intenció:

*El pare m'ha casada
amb un vell de cinquanta anys.
Jo encara no en tinc quinze
oidà,
Jo encara no en tinc tants.*

L'oncle Basili havia mort ja feia temps i li fou lliurat a Kosmas el seu testament nomenant-lo hereu. La princesa Lyscaris, cosina de Kosmas, s'havia casat amb Focas, un bon noi protonotari de l'emperador, molt endinsat en estudis jurídics sobre la possessió, la *traditio* i les formes de transmetre la propietat. Lyscaris, amb els anys s'havia transformat en una bella dona i havia infantat quatre fills, tots ells rossos: Àngela, Sofia, Glica i Nicèforas. Eren uns nens tranquils a qui agradava molt jugar amb Arquimedes II, i amb Kosmas. Algunes vegades, aquest es constipava i Lyscaris, per a qui era com un germà gran, li preparava unes tisanes d'herbes emol·lients i li posava cataplasmes calents. Se'l mirava tendrament, explorant l'interior del seu esguard, i li preguntava:

—Per què no t'has casat, Kosmas?

Aquest bevia la tisana pausadament, i deixava la pregunta sense contestar. No tenia sentit contar la seva tragèdia: era inexplicable i absurda. Així com la seva joventut perenne també ho era. Tot ho era. Després, però, li digué que escoltés, com si fos possible veure'l i sentir-la, la cantilena d'Org, apresada a Catalunya:

*El dia de la boda
me'n pensava alegrar;
en comptes d'alegrar-me'n
me'n vaig posar a plorar.
Me'n treia la cotilla
amb el llum a l'altra mà;
quan só despulladeta
no m'hi goso a posar.*

Aquesta cançó no li agradava a Mides. Li agradava més l'estudi de l'alquímia i l'examen del foc grec, emprat, amb molt d'èxit, en les batalles contra els enemics. Era un líquid extraordinàriament inflamable, que es llençava, per diversos mitjans, sobre les flotes de navilis o sobre les hosts armades, i estava compost per salitre, nafta, betums i altres substàncies propícies

a la ignició. Marc el Grec, que redactà una *Doctrina sobre la pirotècnia bizantina*, fa un estudi aprofundit del foc grec.

Estudià també Mides, amb molt d'entusiasme, els manuscrits d'alquímia (manipulant alambins, garrafons, i fioles en bany maria) i examinava amb detall i cura meticulosa l'*Amphiteatrum aeternae sapientiae*, representant la Ciutadella alquímica, que simbolitza la ciència d'Hermes. Aquesta Ciutadella està voltada per un cercle amb vint-i-un compartiments que tenen, cada un, una entrada. Vint d'aquests no tenen, però, sortida, barrats per un enorme mur que els aïlla de la Ciutadella. Signifiquen les vint vies entre les quals poden circular els buscadors de la doctrina alquímica. Hi ha inscripcions que signifiquen les operacions falses que representen aquestes vies, com és ara la transmutació de la matèria i la conversió en or. I com que aquests vint compartiments comuniquen entre ells, l'aficionat filòsof pot deambular, molt de temps, abans de conèixer el seu error. El vint-i-unè compartiment és el veritable camí. Però a penes l'adepte l'ha passat, se li presenta un pont llevadís, damunt d'un fossat ple d'aigua, que aïlla la Ciutadella. Les condicions indispensables per passar són la coneixença de la Gran Obra, noms amb els quals es designa la gran operació alquímica, i després, la fe, el silenci i les bones obres. Però cal tenir en compte molt significativament que «la Ciència es perd quan es perd la puresa del cor».

Kosmas i Lyscaris seguien escoltant Org en llarga refiladissa somnolent. Org cantava gairebé adormit:

*Me'n dóna una empenteta
i al llit em va tirar;
a la matinadeta em diu:
—Nena, fes-te ençà—.
En comptes d'acostar-m'hi
me'n vaig enretirar.
Me dóna una altra empena
i a terra em va tirar.
L'endemà quan fou de dia
al pare ho vaig explicar:
—Ai, pare, lo meu pare,
jo me'n vull descasar.*

A Mides l'enutjava la cançó. Ell era grec i no entenia els romanços de la Garrotxa o del Montsià. Aproximava el rostre al Corn d'Or, a l'arsenal dels Manganas on es guardaven les màquines de guerra bizantines. Regirava també la Biblioteca curulla de llibres sobre la fabricació de ballestes. Veia la flota imperial resguardada rera la gran cadena estesa fins a la punta de Galata, i les drassanes de construcció naval, les drassanes de Neorió. S'alçaven, en aquell punt, els baluards de guerra: «Aquesta corona de baluards tan famosos com els de Babilònia.»

Li calgué sentir la darrera estrofa. Era cínica i escandalosa. Decididament no li agradava.

*Filla, la meva filla,
això no pot ser pas;
ne faran una quinta
que els vells hi hauran d'anar.
Amb els diners del vell
un jove pots trobar,
i en podràs ser feliç
i en podràs disfrutar,
oidà,
i en podràs disfrutar.*

Org acabà adormint-se. Mig obrí els ulls, per darrera vegada, i s'adormí. Somnià que volava a una altura immensa, infinita.

III

A Ilíria, tocant la frontera amb els bàrbars, havia heretat Kosmas de l'oncle Basili un predi en cultiu, amb un centenar de serfs de la gleba. Naturalment, volgué veure de què es tractava, i un bon dia decidí partir amb Arquimedes II vers aquella zona que –hom li advertí– no era ben coneguda, d'una localització incerta i, per tant, perillosa. Com que amb els anys, Arquimedes II havia sofert avaries en la seva estructura interna (de fet, estava immobilitzat del costat esquerre), Kosmas, no tenint l'utilitatge necessari, el dugué al taller de reparacions del que havia estat un dels seus mestres, l'il·lustre Philaster, que vivia en un barri extrem de Constantinoble, una mica suburbial, amb barraques de begudes de cara al mar. Philaster adornava la seva faç amb una curta barba arrissada, retallada de manera quadrangular. Al marge dels autòmats, la passió de Philaster eren els estels de paper, i en el terrat de casa seva sempre n'hi tenia engegats, almenys, un parell que un esclau atenia i vigilava. Voleiaven, vistosos, alegrement acolorits, contra el cel intens del matí de primavera.

Philaster examinà Arquimedes II i li féu una reparació de la maquinària translativa, canviant rodets i cadenetes minúscules, car ultra el desgast constant de tants anys, hi havia una excessiva sedimentació petrificada de pols i àdhuc d'arenas dels més variats deserts. El repintà una mica i el deixà realment nou.

Asseguts de cara al Bòsfor, Philaster digué a Kosmas:

–Les nostres criatures mecàniques representen l'ideal de la fidelitat a la terra, en el món que, pels nostres pecats, habitem. ¿Te'n recordes, dels principis que et vaig inculcar, als quals tot bon mecànic cal que se sotmeti?

Kosmas assentí amb el cap, silenciosament, mentre que amb un pal dibuixava a la sorra el principi de Pitàgores segons el qual la suma dels quadrats dels catets d'un triangle rectangle és igual al quadrat de la hipotenusa. També feia al·lusions a les seccions còniques.

Philaster prosseguí:

–La idea del Bé ha de presidir la construcció dels éssers mecànics.

–És veritat, estimat mestre.

–Així com amb la regla i el compàs hem pogut resoldre problemes de la geometria plana, per resoldre els problemes dels autòmats, i llur sensibilització, cal que intervingui la fe.

–Sí, exacte. També resoldrem el problema de la duplicació del cub i de la trisecció de l'angle amb les equacions de tercer grau. Però el problema de la vida mecànica així com el de la quadratura del cercle es fonamenta damunt l'ideal, damunt la fe.

–Estem d'acord, Kosmas. Que Déu et beneeixi.

Els dos homes s'abraçaren. Philaster els acompanyà fins a l'entrada del carrer, davant la taverna d'un xipriota que venia també olives del Pireu, anxoves de l'Escala i formatge de cabra.

Al dia següent, Kosmas sortia de Constantinoble vers Ilíria. Arquimedes II cavalcava, content i àgil, al seu costat, mentre travessaven camps de faves i bleds i alguna carxofera. També es veien, de tant en tant, mates de dolços pèsols tendres, que Lyscaris feia estofats en un tupí de terrissa, posant-hi una punta de menta.

Quan arribaren a Ilíria, Kosmas fou desagradablement impressionat per la defectuosa formació religiosa dels serfs de la gleba. El principi que imperava aquell temps a les oficines de l'administració de l'Estat era que «Dues coses són necessàries per a la conservació de l'Imperi: l'agricultura, que nodreix els soldats, i l'art militar, que protegeix els agricultors. Totes les altres professions són inferiors a aquestes dues.»

Era evident que hom podia trobar rastres de paganisme en els costums primitius dels camperols, però Kosmas procurà un règim d'intensa cristianització i, ben prompte, els efectes es

feren sentir ben clarament. Les gents agraïdes anaven a visitar Kosmas amb llàgrimes als ulls i li feien present de gran quantitat de gerres amb mel i mató, brossat i pa de figues dolcíssim, productes tots ells de la terra que conreaven.

Un dia sentí parlar de la Bèstia. Els camperols vells parlaren de la Bèstia i digueren que era la que descrivia el llibre sant, l'Apocalipsi. Afegiren que habitava a les muntanyes, en un gran avenc, just a la frontera amb els búlgars, amb les tribus que sols tenien un únic peu. Kosmas cercà la descripció de la Bèstia en l'Apocalipsi, i en trobà tres.

La primera que va descriure sant Joan, després del seu exili a Patmos, sota el regnat de Domicià, és una bèstia monstruosa la imatge de la qual es troba en les tapisseries de la catedral d'Angers i que comandà Jean Bandol per compte de Lluís I d'Anjou: «Aleshores vaig veure que pujava del mar una bèstia monstruosa: tenia deu banyes i set caps, duia deu diademes a les banyes i un títol blasfem a cada cap. Semblava una pantera amb potes d'ós i boca de lleó. El drac li va donar la seva força, el seu tron i un gran poder. En un dels caps vaig veure-hi una ferida mortal, però se li havia curat. La terra entera, meravellada, seguia la bèstia» (XIII, 1).

La segona descripció era la següent: «Després vaig veure una altra bèstia monstruosa que pujava de la terra: tenia dues banyes com les de l'anyell i enraonava com el drac. Exerceix tot el poder de la primera bèstia en presència d'ella i procura que el món i els qui l'habiten adorin aquella bèstia primera, guarida de la ferida mortal. Obra grans prodigis, fins a fer ploure a la terra foc del cel davant els homes» (XIII, 2)

La tercera descripció feia : «Allà vaig veure una dona asseguda sobre una bèstia escarlata, coberta de títols blasfems, que tenia set caps i deu banyes. La dona duia un vestit de porpra i grana, amb joiells d'or, pedres precioses i perles. Tenia a la mà una copa d'or, plena de les brutícies i les impureses de la seva prostitució» (XVII, 3).

Kosmas i Arquimedes II cercaren la Bèstia per les muntanyes i els avencs. Anaven cenyits amb clàmides de batalla. Un capvespre, quan retornaven fatigats, veieren un gran foc que eixia dels cims de les muntanyes, però no veieren la Bèstia sinó la imatge, prepotent i santíssima, de l'anyell degollat amb els ulls resplendents.

IV

Kosmas anticipà la tornada al regne visigot d'Hispania, al país de la desapareguda Egèria, car una lletra de Joan de Bíclar, el bisbe de Girona, li avivà l'enyorança tot de sobte. Bíclar li deia que se sentia vell i havia començat una *Història dels Gots*, lamentant no tenir-lo al costat i poder comptar amb la seva ajuda valuosa. Sentí, llavors, el pes d'una gran fatiga així com una infinita tristesa en el cor.

Abans de partir, s'acomiadà de la cosina Lyscaris, del seu marit Focas i llurs fills. Fou successivament besat tres vegades per tots. Kosmas féu donació *intervivos* a Lyscaris del predi d'Ilíria (reservant-se les *mortis-causa* per a més tard), tot recomanant-li que tingués cura de la total cristianització dels serfs de la gleba, a qui atorgava, des d'ara, llibertat absoluta. Lyscaris li donà, com a record, una icona representant la Verge amb l'Infant entre tofes d'or i riquíssims esmalts incrustats. Ugernum i la seva muller li demanaren, agafats de la mà, la paternal benedicció.

Partí el nostre heroi amb el rejuenit autòmat, Mides i Org, el voltor joglar, que cantava uns peans impregnats de malenconia, que havia après a la plaça del Taure, entre les minyones de servei i els cotxes de llargues xurriaques.

Sojornaren una temporada a Atenes, on Mides coneixia un cònsol francès, anomenat Barthélemy, completament empatxat d'erudició greco-romana, el qual, després d'una excursió a l'Acròpolis, altrament dita castell de Cetines, els invità a fer una visita a l'Acadèmia, institució sàvia però espectral, en companyia d'un jovencell pedant, que responia al nom d'Anacharsis i de qui Kosmas sospità també tot seguit la natura fantasmagòrica. Mides explicà la visita amb Barthélemy en un lletra a Ugernum donant detalls de l'Acadèmia. Intitulà el relat pomposament *Viatge d'Anacharsis* i deia:

Feia dies que a Atenes visitàvem les seves singularitats més destacades. Quan haguérem reposat, Barthélemy ens brindà la idea de visitar l'Acadèmia amb el jovencell Anacharsis.

Vàrem travessar un barri de la ciutat, anomenat de les bóbiles; i d'allà, sortint per la porta Dipyla, trobàrem uns camps que hom en diu de la terrissa i veiérem un camí amb moltes tombes, car no està permès enterrar ningú a la ciutat. La majoria dels ciutadans tenen les sepultures a llurs cases de camp o en llocs assignats fora dels murs. Les Bóbiles estan reservades a aquells que han mort en combat. Entre les tombes hem remarcat les de Pèricles i d'altres atenesos que no moriren en combat, però a qui s'ha volgut donar, després de llur traspàs, les honres fúnebres més distingides.

L'Acadèmia dista de la ciutat uns sis estadis. Està emplaçada en un lloc que pertanyia a un ciutadà d'Atenes anomenat Academos. Hom hi veu en l'actualitat un gimnàs i un jardí emmurat i ornat d'avingudes encisadores, embellides per aigües que s'escolen al llarg de l'ombra dels plàtans i altres espècies d'arbres. A l'entrada hom troba l'altar de l'Amor i l'estàtua del Déu. A dintre hi ha els altars de les altres divinitats.

Ugernum llegia entusiasmat. Allò el retornava a la vida d'antany, amb sants, savis i herois, lluny de pollastres i vísceres repugnants. Donà la volta al full i continuà la lectura:

No lluny d'aquest lloc viu Plató, que ha fixat la seva residència prop d'un petit temple que ha consagrat a les Muses en terreny de la seva propietat. Ve tots els dies a l'Acadèmia. Nosaltres el vàrem trobar enmig dels seus deixebles, i ens vàrem sentir penetrats del respecte que inspira la seva presència.

Malgrat voltar els seixanta-vuit anys, conserva encara la frescor i el cos robust que li ha donat la natura. Els molts viatges que féu varen alterar la seva salut, però ha estat restablerta per un règim auster, no restant-li altra cosa que una habitud de malenconia, habitud compartida per Sòcrates, Empèdocles i altres homes il·lustres.

Tenia els trets regulars, un aspecte seriós, els ulls plens de dolcesa, el front ample i el crani sense cabells, el pit poderós, les espatlles elevades, molta dignitat en el conjunt i gravetat en el caminar però, sobretot, modèstia.

Ens va rebre amb molta polidesa i amb simplicitat. Em féu un gran elogi del rei Mides del qual m'atribuí generosament la descendència. Vaig envermellir notòriament, avergonyit de l'elogi i pel fet de dur el nom de Mides. S'expressava amb lentitud ; però la gràcia i la persuasió semblaven fluir meravellosament dels seus llavis.

Ugernum restà desconcertat. ¿Com era possible que Mides hagués parlat amb Plató, que havia mort l'any 347 abans de Jesucrist? Era una broma? ¿Era un desvari de Mides produït per la xerrameca lírica persistent d'Org, el voltor?

Aquestes mateixes preguntes es feia el dimoni Arnulf, després de revisar per enèsima vegada el text de la seva obra *De les perruques*, tractat que no ha arribat fins a nosaltres, malauradament, i fa que no es pugui calibrar l'extensió de la seva malignitat. Arnulf havia perdut molta categoria en l'escalafó infernal i anava de baixa. A penes se li encarregava ja res, i el seu cervell es reblania. Ara mateix, què podia pensar dels jardins de l'Acadèmia i de Plató, el paladí de la Filosofia? I aquest galimaties d'Anacharsis, què?

Mides, així mateix, estava trasbalsat ja que el contacte —encara que fos il·lusori— amb Plató i Anacharsis l'abrandà d'una manera exaltada en el sentiment patriòtic. Ell se sentia (sense deixar d'ésser cristià) profundament greco-romà. S'imposava, doncs, prendre una resolució important, encara que íntimament dolorosa.

Donaren unes quantes voltes més per Atenes, i es detingueren especialment a l'Aèrides o Torre dels Vents, construcció de l'arquitecte Andrònic. Pogueren veure, i estudiar, en aquella torre un complicadíssim rellotge d'aigua que s'alimentava d'una deu de l'Acròpolis. Cada costat de l'octogonal edificació representava un dels vuit punts de la rosa dels vents, amb el nom d'aquest. Hom descobrí, així, Notos, el vent del sud, abocant l'aigua d'un cràter, mentre Zèfir, el vent de l'Oest, espargia flors. Un tritó (mescla d'home i de peix), plaçat al cim de la torre, indicava la cara del vent que bufava.

Quan baixaven de la Torre dels Vents, Mides s'agenollà davant Kosmas i, a semblança d'Ugernum, demanà llicència per romandre a Grècia. Era la seva pàtria. Res no el lligava a la terra dels hispans, tan llunyana, i preferia morir al lloc de la seva naixença. Era ja un vell i (a diferència de Kosmas, d'aspecte cada dia més jove) se sentia molt cansat. Acotava el cap vers els peus del seu amo.

Kosmas l'abraçà. A Arquimedes II, en aquell moment, se li sentí un sorollet a dintre, com una virolla que li caigués de la maquinària. Es girà lentament d'esquena. Org cantà la darrera cançó. Era de Catalunya:

*Quan jo era petitet
festejava i presumia,
espardenya blanca al peu
i mocador a la falzia.
«Adéu, clavell morenet!
Adéu, estrella del dia!»*

Kosmas ho contemplava tot des del navili. Li brillava al braç el senyal escarlata. Els ulls se li humitejaren de llàgrimes. Egèria somreia al lluny.

V

En les seves Memòries, Goethe ens conta, enlluernat, les seves impressions de Venècia, ciutat on romangué des del 28 de setembre al 16 d'octubre de 1786, passejant per carrers i places, navegant en gòndola pels canals, contemplant el cel i els monuments, anant al teatre i veient i admirant a les llotges les dames venecianes. Les gòndoles li recordaven la infantesa, car, segons conta, el seu pare li dugué, d'un viatge que acabava de fer per Itàlia, la diminuta i fidelíssima còpia d'una d'aquestes típiques embarcacions. El petit Goethe va restar molt content amb la joguina, i la feia lliscar per les brunyides superfícies dels mobles familiars.

Kosmas, com Goethe, s'enlluernà amb Venècia, tot descobrint, emocionat, la «meravellosa ciutat insular, la superba república dels castors», i es deia que aquesta ciutat no s'assemblava a cap altra, i que quan els pobles del nord, els bàrbars, estaven submergits en la ignorància, Venècia era una ciutat civilitzada, *éclairée*, havent estat sempre mimada per Ravenna, i en tot temps.

Venècia astorava sempre la gent. Al marge de la inquietant situació damunt les aigües, que li ha donat des del començ un punt de vaguetat i de misteri, la influència bizantina ha impressionat els visitants. En primer lloc calia remarcar que l'aliança amb les aigües tenia un origen gairebé mític amb l'esponsalici del mar, l'*Sposalizio*. Des de llavors i amb progressiva majestat vers el futur, per perpetuar el record, en la festa de l'Ascensió, solia el dux, a bord de la seva embarcació, el *Bucentaure*, llençar a les aigües un anell d'or proclamant la indissoluble unió de Venècia i el mar. El segon aspecte, la meravella del conjunt urbà, el conegué Kosmas de manera efectiva així com el de Ravenna amb San Vitale, el magnífic temple edificat per Julià Argentari a imitació de Santa Sofia de Constantinoble, consagrat el 547 per l'arquebisbe sant Maximià. Petita meravella bizantina, hom veia, a través dels arcs, el «seguici de l'emperadriu Teodora». Una mica més lluny, els mosaics de Sant Apolinar i altres joies de l'Imperi. Hi havia també el Baptisteri octogonal, amb la cúpula i el mausoleu de Teodoric.

A Roma, Kosmas restà estupefacte quan inquiria els orígens de la ciutat santa. Esbrinà que en una nova versió dels *Actes dels Apòstols Pere i Pau*, deguda al pseudo-Marcel, es narra la lluita miraculosa entre sant Pere i Simó el Mag, protegit aquest darrer per Neró. Simó era un home diabòlic, amb poders ocults, molt hàbil. Intentà per tots els mitjans fer-se valorar, amb els seus prodigis, davant l'emperador i va llençar desesperadament amenaçadors gossos de fum contra el sant.

Simó no va resoldre res. A la fi, va erigir una torre i va prometre que volaria assistit pels seus àngels. Pere es posà en oració, i així que Simó el Mag es posà a volar, els àngels varen desaparèixer i el van deixar caure a la Via Sacra trencant-se en quatre trossos. Neró, furiós, va fer escapar l'apòstol i decretà la persecució dels cristians. Una variant d'aquesta comesa, perfumada d'ingenuïtat i entusiasme, fou recollida per un contemporani de Kosmas, el monjo bizantí Joan Malalas.

Kosmas trobà molts testimonis antics referents a la mort de sant Pere. Trobà com a data el 29 de juny de l'any 67, i com a lloc del martiri, el circ de Neró en l'actual Vaticà. Orígenes d'Alexandria, el segle III, escriu que Pere fou condemnat a morir en la creu; però ell, per humilitat, va demanar ésser crucificat cap per avall. Sant Jeroni, el segle IV, diu que el martiri de Pere va tenir lloc *in Vaticano* i el *Liber Pontificalis*, que era contemporani, diu o recorda, més ben dit, que l'apòstol fou enterrat «prop del palau» (és a dir, del circ) de Neró «en el Vaticà». El Camp Vaticà era un territori que havia estat propietat dels etruscs, i allà varen créixer boscos i florestes a les quals es donà el nom de Jardins de Neró, on es construí llavors el circ. Sobre

aquesta base va sorgir el Vaticà, i els segles varen acumular posteriorment el tresor més fabulós de la història.

El nostre bizantí malenconiós es passejava pel Palatí, sabent que la història de Roma parteix del Palatí i que el Palatí la resumeix. La visita d'aquest lloc il·lustre li constituïa un passeig incomparable, ja fos pel conjunt de les ruïnes, com pels magnífics panorames. Des del Fòrum o el Circ Màxim, el Palatí apareix com una compacta successió d'edificis impressionants.

Kosmas anava enlluernat. Li hauria agradat poder llegir en la *Descrizione di Roma Antica*, edició «In Roma M.DC.XCVII», les paraules proemials, plenes de noble entusiasme i dignitat civil:

E certamente così mirabile, e maestoso l'aspetto dell'Antica Roma, chiamata da nobilissimi Autori, Regina delle Genti, Asilo di tutte le virtù, e Compendio singolarissimo del Mondo, che entrando trionfante nella medesima, Costanzo Augusto, il quale mai vista l'hauea, come astrisce Ammiano Marcellino, 6, capitolo 16, dopo una lunga osservazione delle di lei maraviglie, saggiamente lamentossi con la fama perchè essendo solita d'amplificare, e engrandire con i suoi gridi tutte l'altre cose molto inferiori: solo nella divulgazione delle Romane grandezza, scarsa, e taciturna si dimostrasse.

Hi havia unes cabres pasturant en un camp d'herba menuda i grisa, sense edificar. Un vailet les guardava amb un gos pelut de mirada viva, mentre menjava un mos de pa. El gos se'l mirava panteixant, amb la llengua fora. El vailet, que devia ser el seu amo, li donà un os i el ca el trencà sorollosament amb els queixals poderosos. Posava el cap entre les potes del davant i, després, llepant-se el musell, tornava a mirar el vailet, remenant la cua.

Es ponía el sol darrera el Tíber minso i mandrós amb quitxalla a les seves ribes, que xisclaven, jugant i empaitant-se. Se sentia el crit d'un venedor ambulant.

Impensadament, s'alçà un ventijol que acaricià el rostre dels vianants.

VI

De sobte, esclataren les tulipes als terrats i jardins de les cases de Roma, mutant sensiblement vers formes encara més gràvides o en colors d'equívoca simbologia heràldica. Era un flor bizantina, criada a les riberes del Bòsfor, usada com a emblema de la inconstància i la versatilitat. Tenia delicada aplicació a les darreries d'abril, quan a palau es construïen, per a les festes a l'aire lliure dels patis, llargues galeries de fusta. En els graons, encatifats a la manera persa, hom posava llavors gerres de cristall o de porcellana amb tulipes esclatants, entre canelobres i torxes enceses. Al darrer graó, col·locaven les daurades gàbies dels canaris imperials que canten eixordant l'escollida concurrència. La festa és apta especialment per als qui la ignorància i l'abús de poder han fet insensibles als plaers de la vida. És el moment en què les dansaires es mouen amb lascívia.

Kosmas apartà l'esguard amb disgust. L'apartà davant la impensada mutació que, de tan violenta, li assotà d'esquitllentes el rostre i part de les espatlles. Anava vorejant el Fòrum amb el Diploma dins el tub de llautó, bastant manotejat i fet malbé, per cert, de tant treure'l i tornar-lo a ficar per mostrar-lo. Anava a veure el lluminar d'Occident, Gregori, el gran Papa de Roma, l'austeritat del qual la brama deia que obligava la seva mare, santa Sílvia, a enviar-li els frugals aliments que li calien per viure, com ho indicava la curiosa i bella inscripció de la *Cella Nova*:

*Hinc coditie pia mater mittebat
Ad elivum Scauri scutellam leguminum.*

Trobà uns longobards d'aspecte ferotge i salvatge pel carrer. La gent s'apartava temorosa. Anaven coberts amb pells d'ós i es cofaven amb uns cascs coronats amb banyes de brau o de búfal. Els havia vist també al nord del país, devastant els territoris, dalt de llurs carros de guerra amb les terribles ganivetes afilades giravoltant a les rodes. Gregori feia veritables prodigis d'habilitat diplomàtica amb llurs generals que col·leccionaven cranis clavats a les piques. Això l'obligava, però, a apartar-se, cada vegada més, de l'autoritat de Bizanci, amb gran disgust a les oficines de l'administració de l'Imperi que hi veia una afirmació del poder temporal de l'Església. Vells estratèges s'ho miraven damunt els mapes sense cap convicció ni entusiasme. Gregori el Gran havia convençut la reina bàrbara Teodolinda que li lliurés el fill, amb argücies jurídiques, per tal que, abjurant l'arrianisme, es convertís al catolicisme. Per altra banda, sant Leandre, el germà d'Isidor de Sevilla, havia aconseguit el III Concili de Toledo (posant les bases del dret civil i canònic medieval), del qual Kosmas havia estat un testimoni d'excepció. El resultat, doncs, era el que havia cercat sempre: «*ut possit florere cum libertate iustitia*».

Mutaren, amb gran dispendi de perfum, uns clavells esclatants. Després de tants anys passats en terrenys desèrtics i pedregosos, sense floració sensible, li era estrany, ara, retrobar altra vegada, el repertori de sempre. Les mutacions eren llargues, lentes, amb detalls imprevisibles com era passar, amb evidències molt vagues, del regne vegetal al regne animal, sense que ningú semblés, però, escandalitzar-se. Hi havia també el detall del moviment, que a penes era perceptible abans, però que prenia darrerament sorprenents proporcions molt brusques. Les mutacions, en definitiva, li semblaven un luxe innecessari.

Trobà el Pontífex redactant amb exquisida cura el seu *Liber regulae pastoralis*, perquè la fi del món estava pròxima i calia seguir regint els béns espirituals de l'Església, però també els béns temporals necessaris indispensables. Car era el «servidor dels servidors de Déu», títol aquest que continuaren usant tots els Papes posteriors a Gregori.

Alçà el cap, i, acudint a aixecar-lo de terra on s'havia agenollat, el féu seure al davant. Li digué somrient:

—Els cristians són un poble benaventurat car poden alegrar-se en el seu cor, sentir joia exaltada. Jo estic joiós de veure-us, Kosmas!

—I jo estic content d'haver pogut besar els vostres peus venerables!

—Kosmas veié les coses al seu entorn. Fou traspassat per la mirada del Papa. Era una mirada de sant. Se li presentà el Bé enfrontat amb el Mal. Vivia turmentat per l'existència del mal. El mal, per a ell, era Arnulf.

—Sant Dionís l'Areopagita —digué Gregori— era un innovador, un filòsof que es convertí gràcies a la prèdica de sant Pau a l'areòpag. Deia en la *Jerarquia Celeste* que el mal no existeix en les coses. El mal, en tant que és mal, no és (pur i essencial); és una carència.

—No ho entenc, encara que un dia també m'ho digué sant Isidor.

—Sí, és la carència del Bé. L'escriptura anomena pecadors en el coneixement aquells que són febles respecte a aquest coneixement o acció del bé.

—I els dimonis, doncs?

—Ni tan sols els dimonis són dolents en llur naturalesa. Perquè per als dimonis, ser allò que són, procedeix del Bé, i és un bé; el mal que els sobrevingué per la pèrdua dels seus propis béns és el canvi d'aquell estat i hàbit, no podent guardar en la seva integritat la perfecció angèlica que els havia estat concedida.

—Així els dimonis ho són perquè varen desistir de voler i d'executar els béns divins?

—En efecte, si els dimonis no sempre han estat dolents és que no són dolents per naturalesa, sinó per manca i defecte dels béns angèlics.

—I què és el mal?

—El mal, segons l'Areopagita, és privació i defecte, debilitat, desordre, i error; frustració del propòsit, de la bellesa, de la vida, de l'intel·lecte, de la raó, de la perfecció, del fonament i de la causa; és indeterminat, estèril, inert, dèbil, confús, incongruent, il·limitat i tenebrós; carent de substància, i no existeix de cap manera, ni en cap lloc, ni com a no-res.

—Però ¿com és possible el poder d'allò que és contrari al bé, quan no té essència, ni voluntat, ni potència, ni acte?

—Perquè, per al dimoni, el mal consisteix en haver-se apartat del recte sentit; per a l'ànima, de la raó, i per al cos, obrar en contra de la natura.

El mirall s'entelà. Passaren ombres pel mirall, ombres vagues, recordant Ustània, o boirosament Arnulf. Per un moment, hom pogué veure, nítida i clara, la figura d'Egèria.

VII

En la navegació vers Tarragona, esdeveniments meravellosos amenitzaren l'avorrida conversa del passatge i l'atenció dels mariners, car en un lloc indeterminat entre Sardenya i Mallorca, veieren l'Illa de les Set Ciutats. Kosmas en prengué nota. Anava, com és costum, a la deriva, i cada ciutat enarborava un gallardet distint, segons la diòcesi a què corresponia, amb rabioses *touches* de colors. L'illa era blava, si el mar era verd; en cas contrari, si el mar era blau, l'illa esdevenia intensament verda. Com tota la gent de mar sabia, l'illa era la pàtria de la balena, que era el peix que ens descriu el filòsof grec Patzinaces, descripció que, havent estat perduda, sols coneixem per la traducció que en féu l'autor anònim d'un bestiari català trobat en un armari de mossèn Gomar, de Santa Coloma de Queralt, l'any 1412. La descripció és la següent (no fem cap modernització del text):

La balena si és un peix molt gran, la qual, quant hom la troba e la veu sobra mar, los marinés se pensen que sia illa, e ormege-hi lur leny, e pugen-hi de sobre per cuynar e per fer foch e altres coses; e com la balena sent la calor del foch, entra-se'n, e fa parir lo leny e los hòmens qui dessús li són.

Aquesta balena podem comparar a aquest món, que, axí com la balena, fa parir tots aquells que dessús li son. Axí ho fa aquest món, que com més s'i fia hom, aytant més engana hom. Que nós veem que emperadós, a reis, e comptes, e prelats, e de tota altra dignitat temporal sien, leugerament són deseratats e envergonyits e desbaratats.

Kosmas restà entusiasmat per la descripció i les conseqüències apologètiques que l'autor en treia, de la natura de la bèstia, i continuà examinant l'illa que ara contemplava amb els set bisbes fundadors de les ciutats, revestits amb unes dalmàtiques riquíssimes i cofats amb mitres d'increïble fantasia i bellesa, saludant amb els bàculs la nau. El patró d'aquesta explicà al passatge (un forner ric de Felanitx, un seder de València, un jueu prestamista de Manresa, les filles d'un *comites* andorrà) que l'Illa de les Set Ciutats, tenia per origen la fuga de set bisbes lusitans davant les invasions bàrbares i que es refugiaren en una illa miraculosa que se'ls presentà prop de l'estret de Gibraltar. Els bisbes s'embarcaren i fundaren set ciutats amb les set diòcesis corresponents. Tot navegant –afegí– que, en el transcurs d'un viatge, veia l'Illa de les Set Ciutats, interpretava l'esdeveniment com un excel·lent i feliç auguri. Per corroborar-ho, set gavines passaren xisclant en vol rasant sota la vela del navili.

El patró féu tocar la campana anunciant el dinar. La tripulació feia tres àpats: el desdijuni a les nou, el dinar a les dotze i el sopar abans de la posta de sol. A les quatre del matí els mariners en servei preparaven unes sopes d'all per a la gent de popa (el passatge) i després per a la gent de proa (la marineria). Ho preni en unes escudelles de terrissa. Per dinar, el cuiner preparava una escudella amb carn d'olla suculenta. El sopar era més lleuger, car acostumaven a servir alguna verdura del temps: bledes, col-i-flor, mongeta tendra, espinacs i grans muntanyes de naps. Un il·lustre tractadista i historiador de la marina catalana, Emerencià Roig, ens diu que a vegades, durant el viatge, hom pescava amb els corricants alguna tonyina, un *dorado* o un *albacoro*, peixos de fauna saborosa. Perquè pogués menjar-ne tothom, calia que la pesca de la tonyina fos abundosa i que, aleshores, era escabetxada amb oli, all, pebre, llorer i una punta de vinagre. També la feien guisada a «la marinesca» per a la dotació de proa. «Els bocins de més mal menjar (el cap i les espines, per exemple) servien per a l'arròs de la tripulació.»

Una festiva coincidència fou que, en el moment de les postres, passaren per babord una família de tritons i nereides, amb la quitxalla saltant sobre les ones i, molt cortesament,

preguntaren si serien tan gentils d'invitar-los a participar en àpat tan saborós en aparença. En efecte, això es féu immediatament sota les ordres de Kosmas que prometé al patró pagar, en la seva totalitat, el dispendi extraordinari del companatge. Se'ls serví, en lleugeres paneres de vímet, unes abundants racions de pollastre rostit i unes postres excel·lents a base de formatge i mel grega del mont Athos. Tritons i nereides ho agraïren amb paraules escollides i, després de fer una graciosa i cortesana reverència, se submergiren en les profunditats de les aigües marines.

A Mallorca, desembarcaren per fer provisions de carn fresca, ous i llegums de la temporada. Arquimedes II comprà, per al seu amo, unes opulentes sobrassades autèntiques de les tribus de l'interior. També venien unes figuretes de fang pintat, molt gracioses, anomenades siurells.

Gairebé a la vista de Tàrraco, tingueren un surt, afortunadament infundat, car els sorgí, emergint de les aigües, un enorme Leviatan que, tal com va aparèixer, va desaparèixer, també, sense males intencions, provocant una impressionant muntanya d'aigua. La Bíblia descriu el monstre en *El llibre de Job*, i Kosmas el llegí a l'aterrida tripulació: «El cercle de les seves dents és espantós. El dors està armat de làmines com escuts compactes i units sense escletxes i no es poden separar. El seu baf són flamarades i dels seus narius surt fum com olla al foc. El seu alè encén els carbons i en el seu coll hi ha la força que fa tremolar d'horror. El seu cor és dur com la pedra foguera, dur com la pedra de la mola. Les onades tenen por de la seva majestat i es retiren de la mar. L'espasa que l'ataca es trenca i no li resisteix la llança ni el dard car el ferro és com palla i el bronze com fusta podrida. No hi ha res semblant per fer por. Tot ho veu des de dalt i és el rei dels ferotges.»

Moments després, la imatge de Clorina, en un anticipat procés de beatificació, somreia a Kosmas des d'un cel de núvols cotonosos. Hom creia veure un bella estampa.

VIII

Després de la cita d'Aviè, en l'*Ora Maritima*, l'esplendor de Tarragona s'obria al retorn de Kosmas al país, assumint el protagonisme que li corresponia enfront de Toledo, circumstància que s'aniria repetint en totes les successives consagracions episcopals futures. Era un fet.

Tossi llargament i restà exhaust. Es recobrà de mica en mica. Arquimedes II li dugué l'elixir que Hypocòndrias, metge bizantí amic de la cosina Lyscaris, li havia donat per guarir, si era possible, la malaltia de Kosmas, que començà amb uns senzills refredaments, i estranya en un home jove. Kosmas, però, sabia que no era tan estranya perquè tampoc, malgrat les aparences, era un home jove. Això ningú no ho sabia, llevat de molt poca gent. Somrigué amb resignació.

Tarragona era –i és– una ciutat oberta al mar, amb muralles, per la banda de terra, poderosíssimes. Un fill de la ciutat, Micer Luys Pons d'Ycart, escriví, en el *Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana, Insigne y famosa Ciudad de Tarragona*, imprès a Lleida l'any 1572, que aquesta obra l'havia escrit primer en català, «en la meua llengua natural catalana». Però perquè l'entengués molta més gent l'havia traduïda al castellà. «*Por esta causa me ha parecido traducirle en castellano (aunque yo en él esté poco versado) y no porque tenga yo por mejor lengua esta que la catalana, ni que otras. Y si me culpas porque escrivo en lengua agena esso quiero yo que me perdones pues ni yo podia en otra manera servirte ni paga la obligación que tengo y devo a mi patria, por la que según dize Ciceron, ningun peligro ha de temerse. Y si todavia me reprehendieres consolarme he con lo que dize el Poeta: "Solatium est misseris socios habere poenarum": porque seremos los dos notados, tu en ser ingrato y cruel, no queriendo perdonar a quien con humildad perdon te pide, y yo con escribir en otra lengua que la mía por mas servirte. Vale.*»

Vingué un reietó a picar unes molles de pa. El reietó és un ocell de primavera i d'hivern que sempre canta i saltironeja amunt i avall. Li agrada estar a les copes dels arbres i té un color verd lluent amb unes pinzellades grogues. De tant en tant, s'atura i, amb el bec, agafa un cuc i se'l menja. Aixeca una cua llarga i ens mira amb uns ulls negres, brillants.

Micer Pons d'Ycart ens diu que a Tarragona a més de monuments il·lustres i població romana importantíssima, hi ha molts bons vins. Però, a part d'això afirma que la ciutat fou fundada per Tubal, nét de Noè i fill de Jafet.

Respecte als vins ens diu que en la dita ciutat de Tarragona, principalment en el camp de les viles de Valls, de la Selva, de Constantí, de Reus i de Riudoms, que són pobles grans, es fan vins blancs i negres molt excel·lents, que no n'hi ha de millors en el món. I així Marineu Sicul remarca que en moltes coses és lloada Tarragona pels escriptors, però preferentment pels vins, dient que «*quod vina Tarraconensia sunt nobilitanter elegantia*», que vol dir, que els vins de Tarragona són molt noblement elegants, al·legant a Marcial, el dels epigrames, quan expressa: «*Tarraco campano tantum cessura Lieu. Silio Italico. Dat Tarraco pubem vitifera et lacio tantum cessura Lieo*», volent dir que Tarragona dóna tanta abundància de vi dolç que sols al d'Itàlia dóna avantatge.

Vingué ara una puput a picar entre els fems. La puput és un ocell amb una gran cresta i un llarg bec corbat. Té un color siena amb unes pinzellades negres i blanques. No vola gaire alt sinó que fa moltes parades. Els ous que pon són d'un color verd.

Continua Pons d'Ycart dient que hi ha Tarragona abundància de vins blancs: macabeus, iustoli, trobat, malvasia i garnatxa; i és tanta aquesta abundància que sens dubte que entre la ciutat i el camp es cullen més de cinquanta mil càrregues que s'envien amb vaixells a la ciutat de Barcelona i a les illes de Mallorca i Menorca i àdhuc a Roma. Diu que les garnatxes surten tan bones com les de Llombardia.

Kosmas, després de visitar els diversos monuments de la ciutat i provar, d'acord amb Pons d'Ycart, els seus vins excel·lents, es desplaçà a la propera vila de Constantí per visitar el Baptisteri i els mosaics cristians. Recordà que Tarragona tenia els màrtirs Fructuós (o Fruitós) i els diaques Auguri i Eulogi. De Fructuós i els seus companys, diu el poeta de Calahorra en *El Llibre de les Corones*:

*Ah Fructuós! Sortosa Tarragona,
alça el cap coruscant amb vostres flames,
lluny, resplendent amb els bessons levites.*

*Dels tres patrons ens cal haver-ne gaudi
que la protecció llur agombola
tots els pobles de terres pirenenques.*

*Un cor els volti d'un i altre sexe
herois, verges, infants, i vells i velles
i salmegeu, com cal, el vostre bisbe.*

*I brolli un himne en llaor d'Auguri,
i amb ell mesclat se'n munti el nom d'Eulogi:
donem llaors iguals als iguals herois.*

*Un temps vindrà del món en la ruïna,
que et farà Fructuós, oh Tarragona,
lliure del greu judicial incendi.*

A Tarragona, després de visitar Constantí, rebé Kosmas una mala notícia que el deixà molt abatut. Bíclar, el seu amic amantíssim, havia mort feia uns mesos, deixant-li en testament l'original manuscrit de la *Història dels Gots*, que havia escrit durant el seu bisbat de Girona. Kosmas plorà llàgrimes amargues, i ben prompte Arquimedes II hagué de dur-li l'elixir d'Hypocòndrias, el terapeuta.

Li calgué allitar-se uns dies amb febres altes. Tot era tenebrós. Des del llit, aquí a Tarragona, veia una mar llisa, d'un blau obscur i, en somnis, una blanca nina de vori.

IX

Sant Brauli de Saragossa, ja molt vellet, s'escrivia regularment amb un altre company de santedat, també d'edat provecta, el mai prou lloat i ponderat sant Isidor de Sevilla, explicant-li coses i detalls d'erudició selecta, o alguna informació que, un o altre, es comunicaven, com ara, per exemple, ho feia de Kosmas, dilecte amic comú, que acabava d'arribar a Catalunya.

De tant en tant, sant Brauli s'aixecava del seu escriptori, damunt el qual un corb li feia companyia, i parava l'orella damunt les tapes d'un gran còdex del qual, molt sovint, eixien uns sospitosos sorolls. El còdex estava encantat, car no era possible obrir-lo mai, per més forces que hom fes, àdhuc amb perill, moltes vegades, de trencadura o esllomament. El sant se'l mirava i se'l remirava, esperant que algun indici o senyal li indiqués el destí d'aquest còdex que, tan misteriosament, rebé en dipòsit anys enrera (recordava que després d'una visita luctuosa de Kosmas). Llavors, després de recordar-ho i, d'una volada, el corb se li posà amorosament a l'espatlla.

Kosmas havia arribat a Barcelona molt malalt. Un metge barceloní, posat sota l'advocació dels sants Cosme i Damià, li recomanà l'estudi de les obres de Sant Pacià i força exercici, fent-lo passejar per carrers i places de la ciutat, així com donar diversos tombs pel circuit de les muralles, que estaven malmeses i bastant abandonades, car si bé Ataülf les féu restaurar quan declarà Barcelona capital del regne visigot, foren deixades de la mà de Déu quan es traslladà a Toledo, la capital del regne. Kosmas, abans d'esmorzar una cuixeta de granota fregida amb llard i adobada amb all i julivert (única menja que tolerava el seu estómac) anava a missa a la basílica de tres naus i coberta de teules, primigènia i original seu episcopal, i es féu molt amic del seu bisbe, el baró d'elecció Quirze, poeta elegant, autor d'un himne a llaor de Santa Eulàlia.

*Inter haec admissus ipse
Conquiescat Quiricus,
Qui tui locum sepulchri
Regulis monasticis
Ad honorem consecravit
Sempiterni Numinis
Un mei post vincla carnis
Sis menor in aethere:
Et minus quod hic peregi
Tu valenter impleas
Haec tibi perlata vota
Vel camoena cosecrans.*

Aquesta és una importantíssima notícia, segons Mabillon, sobre el culte antic de santa Eulàlia de Barcelona, distinta, naturalment de la de Mèrida. L'himne fou inclòs en el breuari mossàrab.

Quirze també estava molt sotraguejat i feble a causa d'un viatge que havia fet a Toledo per parlar amb sant Ildefons i a Saragossa per parlar amb sant Brauli i, després, amb Tajon (Enrique Flórez i Mateu Aymerich, en *España sagrada* i *Nomina et acta episcoporum barcinonensium*, respectivament).

Quirze havia succeït en la seu barcelonina a l'anterior bisbe del qual no se sabia ben bé com es deia, si Ula, Ola, Oia, o Hola («nam hac diversitate nomen hujus Episcopi in Conciliorum subscriptionibus & in Historiis laborat», Aymerich, pàg. 260).

El venerable bisbe adoptà també la dieta de la cuixeta de granota, que li recomanà Kosmas, amb resultats òptims, a diferència del nostre contristat bizantí que anava de mal en pitjor. Quirze rebé un diagnòstic de sant Isidor dient-li que allò que afectava Kosmas, segons les seves informacions (lletres del bizantí, sant Brauli, el propi Quirze) era una caquèxia combinada amb una atròfia. Li advertia que la caquèxia, del grec *kajexian*, era una malaltia que procedia de la poca resistència del malalt a conseqüència de la mala actuació del metge o una perllongada convalescència. L'atròfia, del grec *atrofian*, era malura derivada de la debilitació o feblesa del cos per causes ignorades. Recomanava, per tant, el ràpid abandó del règim de cuixetes minses substituint-lo pel de cuixes molsudes i ben grosses, com les de cabrit, vedella o paó rostit.

Com que, malgrat aquestes provatures de règims contradictoris i distints, la malaltia progressava amb tenacitat, Kosmas, a través dels bons oficis de Quirze, féu venir de Blanes (o Blanda) Silvània, ja que, en haver passat a millor vida els seus oncles (els pares de la plorada i desapareguda bella dama Egèria), havia restat soltera i sola en la vida. L'acte de misericòrdia que suposava tenir cura d'un malalt tan estimat (en certa manera, un parent) la deixà amb una gran excitació. Arreplegà precipitadament unes quantes túniques i unes quantes fibules i marxà tot seguit a Barcelona per la magnífica via romana.

Silvània arribà en companyia d'un metge got anomenat Miró, de molta fama a Girona. Silvània abraçà tendrament Kosmas, meravellant-se del seu aspecte juvenil. Li veié al braç la marca de la fontana de Juventus, però, no sabent què era, no en féu cabal. Kosmas estava demacrat i feia dies que no es llevava del llit.

El metge nou observà detingudament el pacient i, havent sabut que, durant molts anys, havia viatjat pel desert i llocs inhòspits, gargamellejà i escurà abundantament la gola. Després, dirigint-se a Silvània, li digué:

—Les persones que dormen al ras i sota els arbres i les atzavares estan exposades preferentment a mals d'introducció, com per exemple, mal d'oïda i altres accidents que provenen de la introducció de llavors al conducte auditiu, a les fosses nasals, a la traqueartèria, etc.

—Però Kosmas ja fa temps que no dorm al ras en deserts ni sota arbredes.

—Bé, això mateix esdevé als que dormen a les golfes, o sobre palla o fenc, sense posar-se gorra o caputxa. És imprescindible la caputxa per dormir. Si passa això, cal extreure allò que s'ha introduït amb pinces o amb lavatives d'aigua de quitrà.

—També ha perdut la gana, doctor.

—És l'estómac. Entre les causes que paralitzen l'acció d'aquest òrgan hi ha les substàncies verinoses i els cucs intestinals. Aquests s'agafen com si fossin ventoses. Ho fan a les parets dels intestins i se n'apoderen d'una manera terrible. Cal matar-los amb condiments picants, destructors de llur medul·la perniciosa. Sols així es vencerà.

X

Arnulf, el dimoni tartamut autor del llibre intítulat *De les perruques*, diluint-se gairebé en el no-res de la tenebra, i sense pròpia consciència ni responsabilitat de l'acte acomplert, enviava a sant Brauli de Saragossa una lletra difícilment entenedora o comprensible, vaga, molt embrollada en els seus arguments, però que donava a endevinar, d'alguna sinuosa manera, que el còdex, clos i inobrible, en possessió temporal del sant, d'inquietants sorollets, devia ésser ara tramès encontinent al bizantí Kosmas, com a veritable propietari o, almenys, destinatari qualificat d'aquest, encara que *in albis* del contingut, com a millor manera de restablir una situació la normalitat de la qual es propugnava, amb l'esperança d'arribar-hi a temps, i sense major greuge ni perjudici de ningú. Que així sigui.

El metge Miró, entre la pal·lidesa de Silvània i la impertorbabilitat d'Arquimedes II, escrivia, en paper oficial, la següent recepta amb llenguatge, grafia i semàntica alterades:

Pendràs sis dracmas de mercuri viu, pasat per una luda blanca, dos dracmas y quinze grans de trementina de gota, y tres dracmas de greix de tocino sens sal, y ab això se fa la extensió del mercuri, segons art, que no se coneguia que hi haje mercuri, después hi barrejaràs dos unsas de polvos de diagridi y dos unsas de polvos de xalapa y perfectament mesclat sen compondran 84 pindulas de dos escrupulos y mitj gra cada una.

Modo de usar est remey: Antes de sopar, si el malalt està en disposició de fer-ho, i s'ho pot empassar (una hora o poch mes antes) pendràs dos pindulas ab dos culleradas de sopa clara y si fos cas de fer anar en demasia, pendrer un vas de orchata: com també no pendrer sino una pindula fins haberlas pres todas las 84.

Kosmas reveia la seva vida, la percaça vana i impossible d'Egèria, l'estimada perduda i introbable, la dels ulls de coloma, la que fou liri entre cards, el seu jardí tancat i la font segellada, la del Càntic dels Càntics. Es veia petit, donant la mà a la seva mare, travessant més tard cingleres amb belles flors boscanes, les més belles de Síria, vallades agrestes, la Didakhé, cambres luxoses en la pàtria dels grecs, els cabells amb violetes de les donzelles núbils, l'arc dels arquers que suen sota el sol, la tomba dels pares i les germanes. Déu meu! També veia el rostre immens del Déu dels Evangelis, les Tres Persones Iguals i Distintes, la immensa soledat del seu cor, el seu gran amor.

Remogué els llavis ressecs. Silvània els hi mullà una mica. El metge Miró pensà si no fos la malaltia de vena rompuda i, encara que no tenia gaires esperances, redactà la següent recepta, anul·lant l'anterior:

Pendràs matafoch o sempreviva, herba de mil fullas, pampinella, sal de Cardona y vinagre fort. Ditas herbas las culliràs en lo mes de Maig, las picaràs, posanthi parts iguals de una y altres, y posaràs dintre de un alambí ab deu lliuras de vinagre, se destilarà la cantitat de cinch lliuras, y en aquestas cinch lliuras ni mesclaràs cinch de vinagre cuant sia fora del alambí y lo destilaràs fins a sis lliuras y lo altre se llansarà.

Modo de aplicarlo: Si es vena rompuda interiorment en lo cap xuclaràs l'aigua ab lo nas; si la vena es externa si posarà un drap xupat; si la vena es en lo pit o altre part interna (com pot ser en una dona al haber parit) o per altre ecsés de la naturalesa, sen pendrà una cullerada. Si et ve el mal de cap, te curaras lo mal posantten un drap xupat en los polsos.

Kosmas mirava la llum de la finestra. Inundada de llum, la petita Clorina, més enllà de la vida i de la mort, veient la seva pròpia sang vessada, sota els sols negres africans, pregava per Kosmas, purificat pel foc de l'adversitat i de l'amor irrealitzable.

El bisbe Quirze repetia la doctrina d'un sant català encara per venir, sant Antoni Maria Claret, sobre l'extremunció, dient que *«aumenta la gracia, trau los restos de la mala vida passada; fortifica la debilitat i flaqueza que entra en la ànima després de la culpa ja perdonada, semblant a aquella debilitat que queda al cos de resultas de la malaltia, quant encara està convalescent, perdona no sols los pecats venials, tenintne dolor, sino també los mortals quant lo malalt los ignora o nols ha pogut confessar; alivia y consola l'ànima, infundintli una gran confiança en los mérits de Jesucrist; dona foras per a resistir las tentacions del dimoni, que son molt poderosas en aquella ocasió, porque veu que se li acaba lo temps de seduhir aquella ànima, dona auxilis pera sufrir ab paciencia las angustias de la mor i mitiga lo temor de aquell pas»*.

Sentia Kosmas un perfum suauíssim, de puresa i netedat, de cèlica textura, si així era possible dir entre angoixes reiterades. Una dolçor l'envaïa gradualment i desplaçava a aquestes, mentre veia la seva vida justificada en contra dels errors comesos i dels mancaments de què, amb tota seguretat, era culpable. La justificació li venia, o li semblava venir, d'haver estimat idealment, sense possessió ni certesa, sense res, tenint les mans buides. Recordava les paraules de sant Simeó, allà dalt de la columna. Ara veia que el seu amor havia estat de renunciament, abrandat, dia a dia, solament pel record d'Egèria.

Quirze, assistit en esperit per sant Isidor, l'ànima bessona, repetia les oracions:

«Oh, Jesús meu, i Déu meu! Jo crec en Vós, i en tot allò que creu la Santa Església Catòlica i Romana perquè Vós, veritat infal·lible, i infinita, ho haveu revelat.

»Altíssima Reina, Maria sens Màcula, i Mare de Déu, sigueu ara, i sempre, la meua guia i empar, ja que tot és possible al vostre gran poder.»

Seguien les pregàries, mentre la llum es feia tranquil·la, gairebé aturada en la mateixa intensitat. Llavors arribà el correu de sant Brauli de Saragossa.

El correu arribà cavalcant velocíssim, amb el cavall poderós, lluent de suor i panteixant-li els flancs. Duia un gran i riquíssim còdex per a Kosmas, el bizantí, el pietós enamorat. Calia que li entregués sense demora i en persona. Vingué també un rossinyol, encuriolit, a la finestra. Es posà a mirar.

Entraren tots a la cambra, perfumada amb sentors de nards i de santificació. Kosmas obrí els ulls fent senyal que descloguessin el còdex. Ho féu, fàcilment, Arquimedes II, l'autòmat que va ésser construït per a la fidelitat. L'obria, caient-li tristament per terra uns rodets de l'interior de la maquinària, del cor.

Sortí del còdex la bella dama Egèria, brodant en un bastidor de vori, somrient i amb llàgrimes als ulls. Sortí més bella que mai. Als seus peus tenia la cigonya mecànica repetint l'Evangelí en les quatre llengües de l'Imperi. Ho repetia i ho tornava a repetir.

Sols en aquell instant fou feliç Kosmas, mentre lliurava la seva ànima alegre entre les mans immenses i acollidores de Déu.